

MARIO ÉS A VARÁZSLÓ

TRAGIKUS ÚTIÉLMÉNY

MARIO UND DER ZAUBERER
EIN TRAGISCHES REISEERLEBNIS

1930

FORDÍTOTTA
SÁRKÖZI GYÖRGY

A Torre di Venerére való emlékezésnek kellemetlen a levegője.

Az atmoszférát bosszúság, izgalom, feszültség remegtette kezdettől fogva, s végül megtörtént a kirobbanás ezzel a borzalmas Cipollával, kinek személyében végzetszerűen s egyébként emberileg nagyon megrázóan testesült meg és sűrűsödött össze az, ami a hangulatban tulajdonképpen kínos volt. Hogy a rettentő végkifejlésnél (amely, utólagosan úgy érezzük, eleve elrendeltetett, s a dolgok lényegében rejlett) még a gyerekeknek is jelen kellett lennie, magában is szomorú és csak félreértésen alapuló kisiklás, s csupán e különös ember család ámitása a ludas benne. Hál' istennek, a gyerekek nem értették meg, hol végződött a komédia, és hol kezdődött a szerencsétlenség, és abban a boldog hitben maradtak, hogy minden csak játék volt.

Torre mintegy tizenöt kilométernyire van Portoclementétől, amely egyike a legkedveltebb nyaralóhelyeknek a Tirrén-tenger mellett. Városiasan elegáns, hónapokon át túlzásúfolt, tarka hotel- és bazárutcája vonul a tengerparton, a széles strandokon kabanák, föllobogózott homokvárak, barna emberek és egy lármás szórakozóhely. Minthogy a strand, amelyet píniaerdő s nem nagyon messziről alátekintő hegylánc kísér, az egész part hosszában megőrzi marasztalóan finom homokú lakályosságát, nem csoda, hogy valamivel odább csakhamar fölbukkant a csöndesebb konkurrencia: Torre di Venere, ahol különben már rég hiába keresnéd a tornyot, amelynek a község nevét köszöni. Mint nyaralóhely a szomszédos nagy fürdő oldalhajtása és néhány évig kevesek idillje, a csöndes fészkek barátainak menedéke volt. De mint ahogy ilyen helyekkel történni szokott, a békés nyugalom rég odább szorult jó darabbal a parton, Marina Petrieráig vagy azon is túl; a világ, tudjuk, keresi a nyugalmat és aztán elúzi, nevetséges vággyal rohanja meg abban a hitben, hogy egyé lehet vele, s ahol ő van, ott lehet a béke is; igen, képes azt hinni, hogy ahol felütötte lármás vásárterét, a béke még mindig ott van. Így Torre is, jóllehet még mindig elmerültebb és szerényebb, mint Portoclemente, olaszok és idegenek közt egyaránt nagyon divatba jött. Most már nem mennek világhírű fürdőhelyre, persze csak annyira nem, hogy ez azért mégiscsak lármás és zsúfolásig telt világhírű fürdőhely marad; kicsit arrább mennek, Torréra, ami finomabb is, azonkívül olcsóbb is, és ezeknek a sajátságoknak vonzóereje továbbra is hatékony, noha maguknak e sajátságoknak már nyomuk sincs. Torreren Grand Hotel épült; számos igényesebb és igénytelenebb penzió keletkezett; a tenger melléki nyaralók és fenyveskertek tulajdonosai és bérlői már nem élvezhetik zavartalanul a strandot; júliusban, augusztusban semmivel sem más Torre képe, mint Portoclementéé; z sivajgó, civódó, lármás fürdőzők nyüzsögnek, akiknek az eszeveszetten tűző nap lehántja nyakáról a bőrt; lapos fenekű, rikítóra mázolt csónakok himbálóznak a tenger villogó kékjén: legénységük csupa gyerkőc, akiknek zengzetes neve, amint a szemlét tartó anyák rekedt aggodalommal kikiáltják, betölti a levegőt; a heverészők teste fölött átlépve osztriga-, ital-,

virág-, korall- és cornetti al burró¹⁸-árusok kínálják áruikat, ugyancsak a déliek rekedtes és nyílt hangján.

Ilyen volt a torrei strand képe, amikor megérkeztünk - elég csinos, de úgy éreztük, mégis egy kicsit korán jöttünk. Augusztus közepe volt, az olaszok szezona még javában zajlott; idegenek számára nem a legalkalmasabb pillanat, hogy a hely varázsát méltányolni tudják. Micsoda nyüzsgés délutánonként a strandsétány kerti kávéházaiban, például az Esquisitóban, ahol néha elüldögéltünk, s ahol Mario szolgált ki bennünket, ugyanaz a Mario, akiről éppen mesélni akarok! Alig lehet asztalt találni, s a zenekarok, mit sem akarván tudni egymásról, zavarosan vágnak egymás szavába. Különben éppen délutánonként van a mindennapos özőnlés Portoclementéből; mert Torre természetesen kedvelt kirándulóhelye a világfürdőhely nyugtalan vendégeinek, és az ide-oda száguldó Fiat kocsiknak köszönhető, hogy az összekötő országutat szegélyező babér- és oleandercserjéken ujnyi vastag fehér por ül - különös, de nem éppen vonzó látvány.

Igen, Torre di Venerébe szeptemberben kell menni, mikor a közönség zöme már hazatért, vagy májusban, mikor a tenger melege még nem érte el azt a fokot, hogy a déliek bedugják lábukat. A fürdő az elő- és utószezonban sem néptelen, de csöndesebb az élet, és kevésbé nemzeti jellegű. A kabanák ponyvái alatt és a penziók éttermeiben angol, német, francia szó az uralkodó, míg augusztusban a firenzei és a római társaság annyira megszállja a hoteleket - legalábbis a Grand Hotel, ahol más ajánlott cím híján szobát vettünk -, hogy az idegen egészen elszigeteltnek és szinte másodrendű vendégnek érzi magát.

Ezt a tapasztalatot némi bosszúsággal már érkezésünk estéjén megszereztük, mikor az étkezéshez lementünk az ebédlőterembe, és az illetékes pincértől asztalt kértünk. A kapott asztal ellen nem lehetett kifogásunk, de minket a szomszédos, tengerre néző üvegveranda képe bilincsel le, amely éppúgy tele volt, mint a terem, bár azért akadt ott még hely, s amelynek asztalkáin piros ernyős lámpák égtek. A gyerekek el voltak ragadtatva az ünnepélyes látványtól, s mi egyszerűen közöltük azt az elhatározásunkat, hogy inkább a verandán étkezünk - ám, amint kitűnt, csak járatlanságunknak adtuk jelét, mert némileg zavart udvariassággal tudtukra adták, hogy ama csábító terület „vendégeinknek”, „ai nostri clienti” van fönntartva. Vendégeinknek? De hisz mi is azok vagyunk. Nem holmi átutazók, futó vendégek, hanem három vagy négy hétre idetartozók, állandó megszállók. Különben nem bocsátkoztunk bele, hogy tisztázzuk a különbséget a magunkfajta és egyéb vendégek között, akiknek joguk van piros világú lámpáknál vacsorázni, elfogyasztottuk a pranzót¹⁹ közönségesen és tárgyilagosan megvilágított asztalunknál - elég közepes volt, unalmas és nem nagyon ízletes szállodai átlagkoszt; a tíz lépésre odább levő Pensione Eleonora konyháját már sokkal jobbnak találtuk.

Ugyanis még mielőtt a Grand Hotelban megmelegedtünk volna, három vagy négy nap múlva, átköltöztünk a penzióba - nem a veranda és a lámpák miatt -, a gyerekek, akik nyomban megbarátkoztak a pincérekkel és italosfiúkkal, s valósággal beleszerettek a tengerbe, azt a tarkabarka ábrándot hamar kiverték a fejükből. De bizonyos verandai vendégekkel, jobban mondva csak a szálló vezetőségével, amely túlságosan hajbókolt előttük, csakhamar olyasfajta konfliktusba keveredtünk, amely a tartózkodást kezdettől fogva meg tudja rontani. A római magas arisztokrácia is köztük volt, egy princepe²⁰ családostul, és mivel a magas uraságok szobái szomszédosak voltak a mieinkkel, a hercegnő, nagyvilági hölgy és egyben szenvedélyes

¹⁸ Vajaskifli.

¹⁹ Az estebédet.

²⁰ Herceg.

anya, valósággal kétségbeesett a számarköhögés némi maradványai hallatára, amin gyermekeink nemrég estek át, s melynek gyöngé utóhangjai éjszakánként nagy néha még megzavarták a kisebbiknek különben rendíthetetlen álmát. Ezt a betegséget még nem ismerik eléggé, a babonának itt még nyílik némi tér, és így elegáns szomszédnőnkől egyáltalán nem vettük zokon, amikor ő is ahhoz az elterjedt véleményhez csatlakozott, hogy a számrhurut hallás után fertőz, és egyszerűen féltette gyermekeit a rossz példától. Nőiessége és tekintélye teljes tudatában panaszt tett az igazgatóságnál, és ez, az ismert gérokkos menedzser személyében, sietve, bár mély sajnálattal tudunkra adta, hogy ilyen körülmények között multhatatlanul szükséges a szálló melléképületébe átköltözködnünk. Hiába bizonygattuk, hogy a gyermekbetegség utolsó szimptomái zajlanak már csak le, a baj megszűntnek tekinthető, s hogy a környezetet semmiféle veszély nem fenyegeti. Csupán annyihoz járultak hozzá, hogy az eset orvosi fórum elé kerüljön, és a szálló orvosa - csakis ez, és nem az, akit esetleg mi hívatunk - határozata döntsön. Beleegyeztünk, mert meg voltunk győződve róla, hogy ily módon a hercegnőt meg lehet nyugtatni, és magunkat is megkíméljük a költözködés kényelmetlenségeitől. Jön a doktor, és a tudomány igaz és egyenes szolgálójának bizonyul. Megvizsgálja a kicsit, kijelenti, hogy a betegség lezajlott, és hogy aggodalomra nincs semmi ok. Már azt hisszük, végre túl vagyunk a kis epizódon: erre közli a menedzser, hogy az orvos megállapítása ellenére is kívánatos, hogy szobáinkat elhagyjuk, és a dépendance-be költözzünk.

Ez a bizantinizmus felháborított bennünket. Valószínűtlen volt, hogy ez a szószegő makacosság, amellyel szembeszálltunk, a hercegnőtől ered. A szolgálalkú szállodás nyilván nem is merészelte közölni vele a doktor nyilatkozatát. Mindenesetre tudára adtuk a szállodásnak, hogy egyáltalán jobbnak látjuk a szállót mindenestül és azonnal elhagyni - és összeecsomagtunk. Annál könnyebb szívvel tettük ezt, mert időközben egy sétánk alkalmával a Pensione Eleonorával, melynek barátságosan diszkrét külseje nyomban szemünkbe tűnt, szorosabb kapcsolatba kerültünk, és tulajdonosnője, signora Angiolieri személyében igen kellemes ismeretségre tettünk szert. Angiolieri asszony, egy kecses, fekete szemű, toscanai típusú hölgy, a déliek tompa elefántcsontszínével, s a látszat után ítélve a harmincas évek kezdetén, valamint férje, egy gondosan öltözött, csöndes és kopasz úr, Firenzében nagyobb penziót vezettek, s csak nyáron és kora ősszel álltak a Torre di Venere-i fiókintézmény élén. Régebben pedig, férjhezmenetele előtt, új háziasszonyunk Duse társalkodónője, kísérenője, öltöztetőnője, sőt barátnője volt, s ezeket az időket nyilván élete nagy, boldog korszakának tekintette, mert már első látogatásunk alkalmával visszaemlékezéseibe bocsátkozott, és rögtön élénken mesélni kezdett róla. A nagy színésznő számos, szíves ajánlással ellátott fényképe, s a hajdani együttélés más emlékei díszítették Angiolieri asszony szalonjának asztalkáit és polcait, és jóllehet kézenfekvő volt, hogy érdekes múltjának kultusza egy kicsit jelenlegi vállalkozásának vonzóerejét is növelni hivatott, miközben a házat megtekintettük, érdeklődéssel hallgattuk szaggatott s csengő toscanai nyelvén előadott történeteit boldogult úrnőjének zsenialitásáról és jószívűségéről, érzelmi világának mélységéről.

Ide hozattuk hát holminkat a Grand Hotel olasz módra nagyon gyermekszerető személyzetének bánatára; lakásunk különálló és kellemes volt, a tengerrel való összeköttetés kényelmes, fiatal platánsor vitt a strandig, az ebédlő, ahol Angiolieri asszony minden délben saját kezűleg merte a tányérokba a levest, hűvös és takaros, a kiszolgálás figyelmes és szíves, a konyha kitűnő, még bécsi ismerősökre is akadtunk, akikkel ebéd után a ház előtt fecsegni lehetett, és akik révén további ismeretségeket kötöttünk, egyszóval minden pompás volt - a cserével teljesen meg lehettünk elégedve -, s tulajdonképpen semmi sem hiányzott a jó nyaraláshoz.

Mégsem éreztük igazán jól magunkat. Talán szállásváltoztatásunk ostoba indítóoka furkált bennünket - én a magam részéről bevallom, nehezen felejttem el az ilyen útszéli gyarlóságokat, naiv hatalmi túltengés, igazságtalanság, szolgálalkúság okozta összezőrdüléseket. Sokáig

foglalkoztatnak, izgatott tépelődésre ingerelnek, ami annál inkább hiábavaló, mert a hasonló jelenségek rendkívül magától értetődőek és természetszerűek. Amellett nem is érezhattuk, hogy a Grand Hotellal végképp szakítottunk. A gyerekek továbbra is folytatták a barátkozást, a háziszolga javítgatta meg a játékszereiket, s egyszer-mászor magunk is az intézmény kertjében teáztunk, s módunkban volt látni a hercegnőt, aki csigavonalúan korallpirosra festett ajakkal, kecsesen szilárd léptekkel jelent meg, hogy az angol nevelőnő gondjaira bízott kedvenceinek utánanézzon, a mi aggasztó közelségünket nem is gyanítva, mert gyermekünknek szigorúan megtiltottuk, hogy a hercegnő jelenlétében akár csak krákogjon is.

A hőség iszonyú, szinte azt mondhatnám, afrikai volt; a nap rémuralma, amely, alighogy az ember elhagyta az indigókék hűvösség peremét, oly irgalmatlanná fokozódott, hogy a strandról az ebédlőasztalig vivő néhány lépéstől is, még pizsamában is, már előre félt az ember. Ki szereti ezt? Ki szereti heteken át? No persze, ez a délszak, a klasszikus éghajlat, a virágzó kultúra klímája, Homérosz napja és a többi. De egy idő múlva, nem tehetek róla, könnyen hajlandó lennék az egészet bárgyúnak érezni. Az ég mindennapos izzó üressége csakhamar terhemre van, a rikító színek, a fény roppant primitívsége és töretlensége mindenestre ünnepi érzéseket kelt, gondatlanságot s az idő szeszélyeitől s változásaitól való függetlenséget biztosít; de anélkül, hogy ezzel már eleve számot vetnénk, az északi lélek mélyebb, bonyolultabb szükségleteit sivár módon kielégítetlenül hagyja, s idővel szinte megvetéssel tölt el. Igazuk van, ha nincs az az ostoba história a számarköhögéssel, mindezt nem így éreztem volna; izgatott voltam, talán akartam így érezni, és félig öntudatlanul üstökön ragadtam a kínálkozó szellemi motiválást, hogy ha már az érzést nem is ez hozta létre, legalább igazolja és erősítse meg. Írjuk hát ezt az érzést a rosszakarat számlájára - de ami a tengert illeti, a finom homokban, az óceán örök pompájával szemtől szemben töltött délelőttöt, lehetetlen ilyesfélét föltételezni és mégis úgy volt, hogy minden tapasztalatunk ellenére a strandon sem éreztük magunkat jól, nem éreztük magunkat boldognak.

Hiába, korán jöttünk, a fürdőt, mint mondtam, még a hazai középosztály lepte el - szembeötlően kellemes emberfajta, ebben is igazuk van, ifjúságában sok a szép forma, az üde báj, de elkerülhetetlenül megmételtyezi az emberi közepszerűség és polgári hígvelejűség is, ami, ismerjék el, ezen az égtájon se elragadóbb, mint a mi egünk alatt. Micsoda *hangjuk* van ezeknek a nőknek! Néha el sem hinné az ember, hogy a nyugati énekművészet hazájában van. „Fuggièro!” Még ma is fülemben van a kiáltás, amelyet húsz délelőttön százszor hallottam, közvetlen közelemben fölarsanni, rekedt leplezetlenséggel, förtelmes hangsúlyozással, durván magas è-vel, valami gépiessé vált kétségbeeséssel kitaszítva. „Fuggièro! Rispondi almèno!”²¹ S az „sp” emellett ordináre kiejtéssel német „schp”-nek hangzott, magában véve is bosszúság, ha a hangulat különben is rossz. A rikoltás egy utálatos tacsónak szólt, akinek undorító égési sebek éktelenkedtek a vállán, s aki akaratosság, nevetlenség és komizság tekintetében fölülmúlt mindent, amit eddig láttam, azonkívül még gyáva is volt, aki fölháborító kényeskedésével képes az egész strandot lázba hozni. Egy szép napon ugyanis - a vízben egy apró kis rák a lábujjába csípett, s az ókori hősköz méltó jajveszékelés, amelyet e parányi kellemetlenség miatt csapott, velőkbe hasított, s valami rettenetes szerencsétlenség hatását keltette. Nyilván azt hitte, hogy halálos mérgű sebet kapott. A partra kúszva, látszólag elviselhetetlen kínok közt fetrengett, ohi!-t és oimè!-t bömbölt, és kézzel-lábbal csapkodva maga körül háritotta el anyja drámai kitöréseit s a távolabb állók vigaszait. A jelenet mindenfelől sok embert csődített oda. Orvost hívtak, ugyanazt, aki a mi számarköhögősünket olyan józanul ítélte meg, s most ismét tanújelét adta tudós egyenességének. Jólelkű vigasz-

²¹ Fuggièro! Felelj legalább!

talással kijelentette, hogy az eset szót sem érdemel, s a páciensnek egyszerűen azt ajánlotta, hogy térjen vissza a vízbe, s hűtse le a csípés parányi sebét. Ehelyett azonban Fuggièrót, mint egy mélységbe zuhantat vagy vízbefűltat, rögtönzött hordágyon nagy kísérettel elcipelték a strandról, hogy a következő reggelen már, mintha csak véletlenül tenné, idegen gyerekek homokvárait rúgja szét. Egyszóval: szörnyeteg.

Ez a tizenkét éves fiú különben egyik megtestesítője volt annak a közhangulatnak, amely nehezen megfogható módon ott érződött a levegőben, s amely szép nyaralásunkat bizonytalanná tette s megrontotta. Valahogy hiányzott körülöttünk az ártatlanság, a természetesség légköre; ez a publikum „tartott magára” - először nem is tudta az ember, mi értelme van ennek: adta a méltóságot egymás és az idegenek előtt, komoly rátartiságot, éberén vigyázott tiszteletszomját mutatott - mi ez? Azután az ember rájött, hogy politikáról van szó, a nemzeti eszme forog szőnyegen. A strandon csakugyan csupa hazafias gyermek nyüzsgött - természetellenes és lesújtó jelenség. A gyermekek tulajdonképpen egészen sajátos népfajt és társadalmat alkotnak, úgyszólván külön nemzetet; még ha kis szókinsük különböző nyelvekhez tartozik is, közös életformáik alapján könnyen és szükségszerűen verődnek össze a világban. A mieink is csakhamar együtt játszottak az idevalókkal, amint ezek viszont más nemzeti-ségűekkel. Ám, úgy látszik, rejtélyes csalódásokban volt részük. Érzékenykedések fordultak elő, egy olyan önérzet megnyilvánulásai, amely túlságosan is kényes és fölényes volt ahhoz, semhogy nevét egészen megérdemelje, zászlóviszály, tekintélykérdések, rangsorviták... Felnőttek avatkoztak a dologba, nem annyira elsimítva, mint inkább elvi alapon eldöntve, szólamok hangzottak Itália nagyságáról és méltóságáról, mogorva, játékrontó szólamok; láttuk, hogy kicsinyeink megütődve és tanácstalanul húzódnak vissza, és volt dolgunk, míg a tényállást némiképpen megértettük: ezek az emberek, mondtuk, most mentek át valamin, valami olyasféle állapoton, mint a betegség, ami, ha úgy vesszük, nem éppen kellemes, de mindenesetre szükséges.

A mi hibánk, a mi hanyagságunk rovására írandó, hogy ezzel a hangulattal, jóllehet felismertük és méltányolni is tudtuk, mégis összeütközésre került a sor - újabb összeütközésre; úgy látszott, hogy az előzők sem egészen a pusztá véletlen szüleményei voltak. Egyszóval, megsértettük a közérkölcsiséget. Nyolcesztendő kislányunk, aki testi fejlettségére nézve egy jó évvel még fiatalabbnak is látszott, és sovány volt, mint egy veréb, hosszabb fürdőzés után, jó meleg lévén, nedves fürdőruhában ismét játszani kezdett a parton, s engedélyt kapott, hogy a rátapadt homoktól merev ruhácskáját még egyszer megmerítse a tengerben, aztán újból vegye föl, s vigyázzon, megint be ne piszkítsa. Meztelenül odafut a néhány méternyire levő vízhez, megforgatja trikóját, és visszajön. Hogyan is láthattuk volna előre a gúny, megütközés és méltatlankodás ama hullámvágását, amelyet kislányunk viselkedése, tehát a mi viselkedésünk keltett? Nem akarok önöknek előadást tartani, de az utolsó évtizedek alatt a testet és meztelességet illető felfogás az egész világon alapvetően és érzéseinket is irányítóan megváltozott. Vannak dolgok, amelyeknél az ember „nem gondol semmire”, és ezek közé tartozik az a kis szabadság is, amit mi ennek az igazán nem kihívó gyermektestnek meg akartunk adni. Itt azonban mégis kihívásnak érezték. A hazafias gyerkőcök kurjongattak. Fuggiero ujjai közt fűtyült. Közelünkben a felnőttek izgatottan, baljóslatú szavakkal zajdultak föl. Egy városi parádéba öltözött úr, tarkóján kevésbé strandszerű keménykalappal, megnyugtatja a fölháborodott hölgyeket, hogy elégtételt szerző lépésekre szánta el magát; elénk lép, és hatalmas filippikát zúdít nyakunkba, amelyben az érzéki délszak tobzódó pátosza szolgálja a nyársat nyelt fegyelmet és erkölcsöt. A szemérmertlenség, amelyben bűnösök vagyunk, mondá, annál elítélendőbb, minthogy Olaszország vendégszeretetével való háládatlan és sértő visszaélés-számba megy. Nemcsak a kiadott fürdőszabályzat betűinek és szellemének, hanem egyben

hazája becsületének is galád megsértése, és e becsület védelmében ő, a frakkos úr, gondoskodni fog róla, hogy a nemzet méltósága ellen elkövetett kihágásunk megtorlatlanul ne maradjon.

Tőlünk telhetőleg igyekeztünk a szóáradatot elgondolkodó fejbólogatással végighallgatni. A felhevült férfiúnak ellentmondani nyilvánvalóan annyi lett volna, mint egy hibát a másikkal tetézni. Egy és más ugyan nyelvünkön volt, például hogy kétség fér hozzá, vajon a vendégszeretet szó tulajdonképpen értelmében egészen helyénvaló-e itt, és hogy mi, szóvirágok nélkül szólva, nem annyira Olaszország, mint inkább signora Angiolieri vendégei vagyunk, aki néhány esztendő óta a Duse bizalmasának hivatását a vendégfogadás hivatásával cserélte föl. Kedvünk lett volna azt is mondani, hogy nem volt róla tudomásunk, hogy e szép országban az erkölcsi elvadultság valaha is olyan méreteket öltött volna, amely álszemérem és túlérzékenység terén ilyen visszahatást tenne érhetővé és szükségessé. Mi azonban csupán annak kinyilatkoztatására szorítkoztunk, hogy minden kihívás és tiszteletlenség távol volt tőlünk, és mentő körülményként rámutattunk a kis bűnös zsenge korára és testi jelentéktelenségére. Ám hiába. Bizonygatásainkat, mint hitelt nem érdemlőket, védekezésünket, mint gyöngye lábön állót, visszautasították, és példa statuálását látták szükségesnek. Azt hiszem, telefonon értesítették a hatóságot, melynek képviselője meg is jelent a strandon, az esetet nagyon súlyosnak ítélte, „molto grave”, s el kellett kísérenünk a „térre, municipióra”, ahol egy felettes tisztviselő is megerősítette az előzetes „molto grave” ítéletet, egyugyanazon, itt nyilván mindennapos oktató szólammal ecsetelve tettünket, mint a keménykalapos úr, s egyúttal ötven líra büntetés- és váltságdíjat rótt ránk. Úgy éreztük, a kaland megéri e csekély hozzájárulásunkat az olasz államháztartás költségeihez, fizettünk és távoztunk. Nem lett volna-e jobb mindjárt el is utaznunk?

Bár azt tettük volna! Akkor megmenekülünk ettől az iszonyú Cipollától; de több körülmény játszott közre, hogy az odábbállást illető elhatározásunktól visszatartson. Egy költő azt mondta, a lustaság az, amely kínos helyzetekből nem enged szabadulni - ezt a szellemességet lehetne kitartásunk magyarázatára felhozni. Azután ilyen előzmények után az ember nem is szívesen hagyja el rögtön a csatateret; nincs ínyére elismerni, hogy lehetlenné tette magát, különösképp ha külső rokonszenvennyilvánítások tüzelik föl dacát. Az Eleonora-villában egyhangúlag meg nem érdemeltnek ítélték sorsunkat. Olasz, ebéd utáni ismerősök úgy vélték, az ország hírnevének az eset egyáltalán nem válik javára, s szándékukat nyilvánították a frakkos urat honfitársilag kérdőre vonni. De ez másnapra már pártjával együtt eltűnt a strandról - természetesen nem miattunk, hanem az lehet, hogy küszöbönálló elutazásának tudata megacélozta tetterejét, és távozása után mindenestre megkönnyebbültünk. Őszintén szólva: azért is maradtunk, mert tartózkodásunk érdekessé vált, s az érdekesség már magában is értéket jelent, amely jó érzéstől és rossz érzéstől független. Miért is bevonni a vitorlákat és megfutni az élmény elől, mihelyt az nem teljesen olyan természetű, amiből derű és békesség fakad? Minek elutazni, ha az élet kissé nyugós, ha kissé ingatag is, vagy némileg kínosnak, bántónak mutatkozik? Nem, nem, maradni kell, hozzátapadni, beállni sodrába, s ezenközben talán tanulhatunk is valamit. Maradtunk hát, s állhatatosságunk borzalmas jutalmául éltük át Cipolla mély hatása s gyászos megjelenését.

Nem említettem, hogy éppen hivatalos megrendszabályozásunk pillanatában állt be az utószезon. Az a keménykalapos erkölcsös, feljelentőnk, nem egymagában hagyta el a fürdőt; nagy kivonulás volt, számos poggyással rakott targoncát lehetett látni, amint az állomás felé dőcög. A strand nemzeti jellege megszűnt, az élet Torróban, a kávéházakban, a piniás utakon intimebb és egyben európaibb lett; a Grand Hotelban valószínűleg étkezhettünk volna most már az üvegverandán is, de nem éltünk a lehetőséggel, signora Angiolieri asztalánál tökéletesen jól éreztük magunkat - a jó érzést a szónak abban az árnyalatában véve, amely fokig a hely szelleme engedte. A jótékony hatásának érzett változással egyidejűen

azonban az idő is megfordult, mintha járása csaknem órára egybevágna a nagyközönség szünidei naptárával. Az ég beborult, de nemhogy hűvösebb lett volna, hanem a szabadon áradó hőséget, amely megérkezésünk tizennyolc napja óta (s nyilván már jóval előbb is) uralkodott, fojtó sirokkói fülledtség váltotta fel, és időről időre gyengécske eső áztatta délelőttjeink bársonyos színterét. Ez is; Torrera szánt időnk kétharmada különben is letelt; a lankadt, színehagyott tenger, melynek lapályán lomha medúzák hányódtak, mégiscsak újdonság volt; ostobaság lett volna ama nap után vágyódni, amely zsarnoki uralma alatt nem egy sóhajt csalt ajkunkra.

Ebben az időpontban tűnt fel tehát Cipolla. Cavaliere Cipolla, amint a plakátok nevezték, amelyeket egy szép napon mindenütt, az Eleonora-penzió ebédlőjében is kifüggesztettek - utazó virtuóz, mulattató művész, forzatore, illusionista és prestidigitatore²² (így jelölte meg magát), aki a tekintetes Torre di Venere-i publikumnak néhány rendkívüli, titokzatos és elképesztő tüneményt szándékozik bemutatni. Tehát bűvész! A hirdetés maga elegendő volt, hogy gyermekeink fejét elcsavarja. Még sohasem voltak ilyen előadáson, a vakáció ajándékozta meg őket ezzel az ismeretlen izgalommal. Az első perctől kezdve nyaggattak, hogy a kókler estjére váltsunk belépőjegyet, s jóllehet az est késői kezdete, kilenc óra, már eleve gondot okozott, abban a feltevésben engedtünk, hogy Cipolla néhány valószínűen szerény mutatványának tudomásulvétele után úgyis rögtön hazamegyünk, s hogy a gyerekek másnap úgyis kialudhatják magukat, és Angiolieri asszonytól, akinél néhány jó jegy volt bizományban vendégei számára, megvettük a négy jegyet. A signora nem kezeskedett ugyan kielégítő előadásért, s mi nem is igen számítottunk ilyesmire; de mi is vágytunk már valami szórakozásra, s a gyerekek sürgető kíváncsisága ragályosnak bizonyult.

A helyiség, ahol a lovag tudományát bemutatni óhajtotta, egy terem volt, amelyben a főszezon alatt hetenként változó mozielőadásokat tartottak. Mi egyszer sem voltunk ott. Aki oda akart jutni, annak végig kellett mennie a „palazzo”, egy ősi, kastélyszerű - egyébként eladó - építmény előtt a község főútján, amelyen a gyógyszertár, a fodrász s a legfontosabb üzletek is találhatóak voltak, és amely mintegy a feudális világból a polgárin át a népi rétegekbe vitt; mert nyomorúságos halászkunyhók közt ért véget, amelyeknek ajtajában vénasszonyok hálót foltoztak, s itt, már a nép közt, volt a „sala”, tulajdonképpen nem egyéb, mint egy kétségkívül tágas deszkabodé, melynek kapuszerű bejáratát kétoldalt tarka, egymás fölibe ragasztott plakátok ékesítették. A kitűzött napon tehát, kevéssel estebéd után, elzarándokoltunk oda a sötétben, s a gyerekek, ünnepi ruhácskába bújtatva, valósággal boldogok voltak ennyi kivételezéstől. Mint már napok óta, fülledt volt az este, száraz villám rebtent néha, s vékony eső szemerkélt. Esernyővel mentünk. Az út mintegy negyedóráig tartott.

Az átjáróban ellenőrizték a jegyeket, a helyünket magunknak kellett megkeresnünk. A harmadik padban balra volt, s miközben letelepedtünk, észrevettük, hogy az amúgy is aggasztó kezdési időt nem veszik éppen szigorúan; a közönség, amely, úgy látszik, a későnjövést előkelőnek tartotta, csak lassacskán kezdte a földszintet megtölteni, ami, minthogy páholyok nem voltak, a teljes nézőteret jelentette. Ez a késedelmeskedés kissé nyugtalanított bennünket. A gyermekek arcán most már a várakozás fáradtsággal elegy hektikás színe égett. Csupán az oldalsó és a háttérben levő állóhelyek voltak érkezésünkkel már teli. Félmeztelen, karjukat csikos trikóval fedett mellükön keresztbe fonva, mindenféle Torre di Venere-i bennszülött férfiak álltak ott, halászok, merész tekintetű suhancok; s az odaválási népi rétegek jelenléte, ami az ilyen előadások igazi színét és derűjét adja, nekünk sem volt éppenséggel ellenünk, a gyerekeket meg egyenesen elragadta. Hiszen közöttük barátai, ismerőseik voltak, akiket

²² Artista, szemfényvesztő és bűvész.

délutáni sétákon a távolabbi partokon szereztek. Azon az órán, mikor a nap, kimerülve hatalmas munkájában, a tengerbe roskad, és a zajgó hullámok fölcsapó habját vörösaranyra festi, hazatérőben gyakran akadtunk csupasz lábú halászok csoportjaira, akik sorjában nekifeszülve, nekihazakodva, elnyújtott kiáltások közt vonták be hálóikat, s többnyire sovány frutti di mare²³ fogásukat csöpörgő kosarakba szedegették; s a kicsinyek elnézték őket, kitálalták olasztudásuk morzsáit, segítettek a kötelet húzni, s barátságot kötöttek velük. Most köszöntéseket váltottak az állóhelyek népével, ott volt Giuscardo, ott Antonio, ismerték a neveket, félhangon odakiáltottak, s a felelet egy-egy fejbólintás, egy-egy szép fogú mosoly volt. S lám, az Esquisito Mariója is ott van. Mario, aki a csokoládénkat hozza! Ő is látni akarja a varázslót, s nyilván jó korán jött, majdnem lefelől áll, de minket nem vesz észre, ügyet sem vet ránk, ő már így szokta, noha csak pincér. Ahelyett hát annak az embernek intünk, aki a strandon a csónakokat adja bérbe, s aki szintén itt van, egészen hátul.

Negyed tíz elmúlt már, majdnem fél tíz is lett. Gondolhatják idegességünket. Mikor kerülnek a gyerekek ágyba? Hiba volt idehozni őket, viszont azt se tehetjük velük, hogy félbeszakítjuk élvezetüket, amely tulajdonképp még csak most kezdődik. Idővel a földszint alaposan megtelt; egész Torre ott volt, mondhatni, a Grand Hotel vendégei, a Villa Eleonora és más penziók vendégei, a strandról ismerős arcok. Angol és német szó hallatszott. Franciát is hallottunk, amit holmi románok beszéltek olaszokkal. Maga Angiolieri asszony ott ült két sorral mögöttünk, csendes, tar fejű férje oldalán, ki jobb keze két ujjával bajuszát sodorgatta. Mindenki későn jött, de senki sem késett el; Cipolla váratott magára.

Váratott magára, igen, ez a helyes kifejezés. Fokozta a feszültséget fellépése halogatásával. A közönség nem vette rossz néven a számítást, de mindennek van határa. Fél tíz felé tapsolni kezdett - a jogos türelmetlenség nyilvánításának barátságos formája, mert egyben a kifejeződni vágyó tetszést is jelenti. A kicsinyek számára már az is szórakozás volt, hogy részt vehettek a tapsban. Minden gyerek szeret tapsolni. A népi rétegekből erélyesen kiáltoztak: „Pronti!”²⁴ és „Cominciamo!”²⁵ És íme, amint ez történni szokott: az előadás megkezdése, bármi akadály állt is oly sokáig útjában, most egykönnyen lehetségessé vált. Gongütés hangzott föl, amelyre az állóhelyek felől hangos „Ó!” felelt, és a függöny szétnyílt. Emelvény tűnt elő, amely föl-szerelésével inkább hasonlított valami iskolateremhez, mint egy szemfényvesztő pódiumához; kivált a fekete falitábla tette ezt, amely az előtérben balra egy állványon sötétlett. Különben egy közönséges sárga állófogas, egypár errefelé dívó szalmaülékes szék és távolabb, a háttérben, egy kerek asztalka volt még látható, amelyen vizeskancsó és pohár állt, és külön tálcán valami világossárga folyadékkal telt palack és likőröspohárkák. Még két másodpercnyi időnk volt, hogy ezeket a kellékeket szemügyre vehessük, aztán anélkül, hogy a nézőtér elsötétült volna, Cipolla lovag a deszkára lépett.

Azokkal a gyors léptekkel robogott be, melyek egyrészt a közönség iránt való szolgálatkészséget fejezik ki, másrészt azt a látszatot keltik, mintha az érkező már nagy utat tett volna meg ebben az iramban, hogy a publikum színe elé juthasson, holott az előbb még a kulisszák mögött álldogált. Cipolla öltözéke még inkább megerősítette a kívülről érkezés fikcióját. Nehezen meghatározható korú, de már semmi esetre sem ifjú férfiú volt, éles, kusza vonalú ábrázattal, szúrós szemmel, redősen zárt szájjal, kicsiny, feketére viaszozott bajuszkával, és alsó ajka és álla között úgynevezett légyszakállal, s bonyolult utcai-estélyi eleganciával

²³ (Szó szerint: tengeri gyümölcs.) Csiga, kagyló osztriga stb.

²⁴ Gyerünk!

²⁵ Kezdjük!

öltözve. Bő fekete ujjatlan köpenyt viselt, bársonyhajtókával és atlaszbélésű vállgallérral, amelyet elől összefogott, és fehér kesztyűs kezét kényelmetlen mozdulattal tartotta hozzá, nyaka körül fehér sál volt, fején erősen homlokába nyomott, karcsú cilinder. Talán sehol sem oly eleven még ma is a tizennyolcadik század, mint Itáliában, s vele a ciarlatano típusa, a széltoló tréfacsinálóé, aki oly jellegzetes alakja volt a kornak, és akivel már csak Olaszországban lehet meglehetősen korhű példányokban találkozni. Cipolla megjelenésében érezte ezt a történelmi veretét, s a figurához tartozó fantasztikus, feltűnést hajhászó hóbortosság hatását azzal is föl tudta kelteni, hogy igényes ruházatát különcködve, itt rosszul feszesre húzva, ott rosszul ráncba ejtve viselte testén, mintha úgy volna minden ráhányva: valami nem volt rendben az alakjával se elől, se hátul - később mindez érthetőbb lett számunkra. De hangsúlyoznom kell, hogy személyes mókásságról vagy éppen bohócszerűségről tartásában, arckifejezésében, viselkedésében szó sem volt, inkább szigorú komolyság, minden komikumtól való tartózkodás, időnként rosszkedvű gög, a nyomoréknak az a bizonyos méltósága és önteltsége áradt belőle - ami persze nem akadályozhatta meg, hogy viselkedése kezdetben a terem több pontján kacajt ne fakasszon.

Magatartásában most már nem volt semmi szolgálatkészség; a föllépés gyors irama pusztán energiányilvánításnak bizonyult, amiben semmi része sincs az alázatnak.

A rivaldán állt, s hanyag ráncigálással húzta le kesztyűjét, miközben hosszú, sárgás keze csupaszon előtűnt, egyik ujján domború, lazúrköves pecsétgyűrűvel, apró, szigorú szemét, mely alatt petyhüdt zacskó fityegett, fürkészt járatta végig a termen, nem gyorsan, hanem itt-ott egy-egy arcon kutató fölénnyel elidőzve, csukott szájjal, szótlanul. Az összegöngyölgetett kesztyűt éppoly csodálatos, mint könnyed ügyességgel meglehetősen távolra, pontosan a kerek asztalkán álló vizespohárba hajította, s azután, még mindig némán jártatva körül tekintetét, valamelyik belső zsebéből egy doboz cigarettát vett elő, a kincstár legolcsóbb készítményét, amint a doboz színéről fölismerhető volt, hegyes ujjáival kihúzott egyet, és oda se nézve, egy könnyen működő öngyújtó segítségével rágyújtott. A mélyen belélegzett füstöt gomolyogva pöfékelte ki pökhendi fintorral, beszívott ajakkal, csorba s hegyes fogai közt, egyik lábával közben csöndesen kocogtatva.

A közönség éppoly élesen figyelte őt, mint ahogy ő fürkészte át a közönséget. Az állóhely ifjúságának arcán összehúzott szemöldököket lehetett látni s vesébe fúró, sebezhető pontot kereső tekinteteket - kell, hogy ennek a túlságosan biztonságos úrnak legyen gyenge oldala. De nincs. A cigarettadoboz és a tűzszerszám elővevése és visszahelyezése a ruházat következtében körülményes volt; a bűvész közben hátravetette köpenyét, s látni lehetett, hogy bal karján, bőrhurkon, karomszerű, ezüstkampójú lovaglóostor függ, eléggé oda nem illőn. Látni lehetett továbbá, hogy nem frakkot, hanem gérokkot visel, és mikor ezt is szétvonta, több színű, félig a mellény mögé rejtett vállszalag tűnt elő, amely Cipolla testére volt csavarva, s amelyről a mögöttünk ülők halk szóváltással állapították meg, hogy a cavaliere rangjának jele. Hagyjuk rá: de én még sohasem hallottam, hogy a lovagi címmel ilyesfajta rangjelzés jár. Talán az egész vállszalag csak szemfényvesztés volt, éppúgy, mint a bűvész szótlan ottállása, ahogy még mindig nem csinált egyebet, mint a közönségnek lomhán és fontoskodva szemébe fújta cigarettája füstjét.

Amint mondtam, nevettek, és a derűtség csaknem általános lett, midőn az állóhelyen valaki hangos és száraz „Buona sera!”-val²⁶ köszönt.

²⁶ Jó estét-tel.

Cipolla fölfigyelt. - Ki volt az? - kérdezte, mintegy utánakapva. - Ki beszélt? No? Inába szállt a bátorsága? „Paura, eh?”²⁷ - Meglehetősen magas, kissé asztmatikus, de azért érces hangon beszélt. Várt.

- Én voltam - szólt bele a csöndbe az a fiatalember, akinek ily kihívóan becsületébe gázoltak: egy szép fiú, egészen közel hozzánk, gyapjúingben, félvállra vetett kabáttal. Fekete, merev és göndör haját magasra s vadra növesztve viselte, az ébredő haza divatviseletével, ami kissé eltorzította és afrikaiassá változtatta. - Bé... Én voltam. A maga dolga lett volna, de én udvariasabb vagyok.

A derűtség megújult. Az ifjú embernek jól fel volt vágva a nyelve. - Ha sciolto lo scilinguagnolo - nyilvánították mellettünk. A népi feddés végül is helyén volt.

- Ah, bravó! - felelte Cipolla. - Tetszel nekem, giovanotto.²⁸ Hiszed-e, hogy már régen észrevettelek? A magadfajta fickókat különösképp kedvelem, ezek az én embereim. Nyilván kemény legény vagy. Azt teszed, amit akarsz. Vagy előfordult már, hogy nem tetted azt, amit akartál? Vagy éppen azt tetted, amit nem akartál? Amit nem te akartál? Halljad csak, barátom, kényelmesebb is, mulatságosabb is lenne nem játszani mindig a kemény legényt, s lemondani egyszer valamelyikről: vagy az akarásról, vagy a cselekvésről. Jó lenne egy kis munkamegosztás - sistema americano, sa.²⁹ Meg akarnád-e például ennek a válogatott és díszes társaságnak a nyelvedet mutatni, éspedig az egész nyelvedet, tövig?

- Nem - mondta a legény ellenségesen. - Nem akarom, azt hinnék, hogy nevetlen vagyok.

- Semmit se hinnének - felelte Cipolla -, hiszen te csupán *tennéd*. Tisztelet-becsület nevelésednek, de véleményem szerint, mielőtt háromig számolnék, jobbra át-ot csinálsz, és a társaság előtt kiöltöd a nyelved hosszabbra, mint valaha gondoltad volna, hogy ki tudod ölteni.

A fickóra nézett, s szúrós szeme mintha mélyebben esett volna be üregébe. - Uno³⁰ - mondta, és lovaglóstóráját, melynek hurkát lecsúsztatva karjáról, egy ízben kurtán megsuhintotta a levegőben. A legény szembefordult a publikummal, s nyelvét oly erőltetetten-túlságos hosszúra öltötte ki, hogy látszott, ez volt a legvégső határ, ameddig nyelv hossz dolgában el tudott érni. Azután semmitmondó arccal ismét előbbi helyzetébe zökkent vissza.

- Ez én voltam - csúfolkodott Cipolla, miközben hunyorítva az ifjú ember felé mutatott fejével. - Bé... Én voltam. - Azután a közönséget friss benyomásai között hagyva, a kerek asztalka felé fordult, öntött egy pohárkával a palackból, amely nyilván konyakot tartalmazott, és gyakorlottan felhőrpintette az italt.

A gyerekek szívből kacagtak. A röpködő szavakból szinte semmit sem értettek; de hogy az a fura ember ott fenn és valaki a közönségből az imént bolondosat követett el, rendkívül mulattatta őket, és minthogy hasonló eset lefolyásáról semmiféle határozott elképzelésük nem volt, a kezdetet habozás nélkül pompásnak ítélték.

Ami minket illet, összenéztünk, s emlékszem, hogy ajkammal önkéntelenül halkán utánoztam Cipolla lovaglóstórájának nesztét, amint a levegőbe suhintott. Egyébként világos volt, hogy az emberek nem tudták, hogyan fogják föl a bűvésztnek ezt a visszás megnyitását, és nem

²⁷ Fél, he?

²⁸ Fiatalember.

²⁹ Amerikai rendszer, ugye.

³⁰ Egy.

értették tisztán, mi kényszeríthette hirtelen a giovanottót, aki mégiscsak úgyszólván az ő ügyüket képviselte, hogy jól fölragasztott nyelvét ellenük fordítsa. Viselkedését ízetlennek bélyegezték, nem törődtek vele többé, s figyelmüket a művészre irányították, aki az erősítőszerektől visszatérve, következőképp beszélt tovább:

- Hölgyeim és uraim - mondta asztmatikus-érces hangon -, amint láthatták, kissé érzékeny vagyok olyasfajta kioktatással szemben, mint amiben ez a szépreményű ifjú nyelvész („questo linguista di bellesperanze” - nevettek a szójátékon) részesíteni óhajtott. Önérzetes ember vagyok, vegyék ezt is számba! Nincs ízlésem szerint, ha másként, mint komoly és udvarias módon kívánnak nekem jó estét - kevés ok van rá, hogy ellenkezőképp tegyenek. Ha nekem valaki jó estét kíván, önmagának is kívánja, mert a közönségnek csak az esetben lesz jó estéje, ha nekem is van, s ezért a Torre di Venere-i lányok szeme fénye (nem szűnt meg a fickóval kötekedni) nagyon jól tette, amikor nyomban bizonyítékot szolgáltatott rá, hogy ma jó estém van, s ily módon az ő jókívánságairól lemondhatok. Büszkén mondhatom, hogy csaknem mindig jó estém van. Néha-néha, igaz, rosszabb is akad, de ez ritkaság. Az én hivatásom nehéz, és egészségem nem a legtökéletesebb, sajnos, csekély testi hibám van, ami képtelenné tett, hogy a haza nagyságáért vívott háborúban részt vegyek. Csupán lelkem és szellemem erőivel győzöm le az életet, ami mindig annyit jelent: legyőzni önmagamot, és büszkén vallhatom, hogy a művelt közönség tiszteletét és érdeklődését munkámmal sikerült fölkeltenem. A vezető sajtó is méltányolta ezt a munkát, a *Corriere della Sera* oly elismerést tanúsított, hogy tüneménynek nevezett, és Rómában szerencsém volt a Duce fivérének egyik ott rendezett estém látogatói között láthatni. Nem tartottam szükségesnek, hogy lemondjak olyan apró kis szokásaimról, amelyeket a fényes és előkelő helyeken is elnézéssel fogadott a közönségem, nem tartottam szükségesnek, hogy lemondjak róluk egy viszonylag mégiscsak kevésbé jelentős faluban, mint Torre di Venere (nevettek szegény kis Torre rovására), és nem óhajtom eltűnni, hogy egyesek, akiket a női nem kegyei, úgy látszik, kissé elkapattak, ezért rendreutasítanak. - Ez megint a fiú bőrre ment, akit Cipolla fáradhatatlanul iparkodott a donnaiuolo³¹ falusi kakas szerepében kifigurázni, noha ez a szívós érzékenykedés és sértettség, amellyel vadászott rá, feltűnő aránytalanságban állt önérzetes nyilatkozataival és a nagyvilági sikerekkel, amelyekre oly büszkén hivatkozott. Az ifjú kétségtelenül csak vicctéma volt, mint ahogy Cipolla nyilván minden este ki szokott valakit szemelni, hogy elméssége céltáblája legyen. De hegyes fogai közül valódi gyűlölség is szólt, amelynek emberi értelmét megvilágította volna egy pillantás kettőjük testi alkatára, ha a nyomorék nem is hánytorgatja fel folytonosan a csinos ifjú eleve feltételezett sikereit a nőknél.

- Mielőtt tehát előadásunk tárgyára térnénk - mondotta -, engedjék meg, hogy kényelembe helyezkedjem!

S az állófogashoz ment, hogy levetkőzzék.

- Parla benissimo³² - állapították meg közelünkben. Az az ember még semmit sem tett, de már szavait is mint cselekedetet méltányolták, tudott hatni velük. A déliek közt a szó elengedhetetlen tartozéka az életörömmek, és sokkal elevenebb társadalmi megbecsülésben részesül, mint északon. Az anyanyelv, a nemzet kötőanyaga ezeknél a népeknél példás tiszteletben áll, s van valami derűs példázatoság abban a gyönyörködő áhítatban, amellyel fordulatait, törvényeit ápolják. Élvezettel beszélnek, élvezettel hallgatnak - és bírálva hallgatnak. Mert a személyes kiválóság mértéke az, miként beszél valaki; lomposság, kontárkodás megvetést

³¹ Szoknyavadász.

³² Nagyon jól beszél.

kelt, elegancia és remeklés emberi tekintélyt szerez, amiért is a kis ember, amint hatást kellett elérnie, választékos fordulatokkal próbálkozott, s azokat műgonddal dolgozta ki. Cipolla tehát, legalább ebben a tekintetben, láthatólag nyertes maradt, noha egyáltalában nem tartozott ahhoz a fajtához, amelyet az olasz az erkölcsi és esztétikai ítélet sajátos vegyítésével „simpaticó”-nak nevez.

Miután cilinderét, sálját, köpenyét letette, kabátjába beleigazodva, kezelőit nagy gondosan kiráncigálva és megtévesztő vállszalagját megbirizgálva, megint előrelépett. Nagyon csúf haja volt: azaz koponyájának felső része csaknem kopasz volt, s csak keskeny, feketére subickolt frizura szaladt a feje búbjáról előre, mintegy kobakjához ragasztva, míg halántékán szintén feketére festett haját oldalt, a szemzug felé kefélté - holmi régimódi cirkuszigazgató hajviselete volt ez, nevetséges, de mindamellett teljesen illő bogaras egyéni stílusához, s oly magabiztosan hordta, hogy a közönség megcsiklandott komikumérzéke visszafojtott és néma maradt. A „csekély testi hiba”, amelyről már akkor beszélt, amikor még észre sem vették, most nagyon is jól látható volt, noha minemúsége még mindig nem egészen világos: a mellkas túlságosan magas volt, mint ilyen esetben szokott lenni, de a hát hibája mintha nem a szokásos helyeken, a vállak közt lett volna, hanem mélyebben, mint valami csípő- és farpúp, amely a járást nem akadályozta éppenséggel, de groteszkké és minden lépésnél furcsán kaszálóvá torzította. Egyébként visszataszító voltának éppen a megemlézése mintegy elvette élet, és a teremben érezhetően civilizált tapintat lett úrrá hibájával szemben.

- Szolgáltatukra! - mondta Cipolla. - Feltéve, hogy beleegyeznek, egynéhány számtani feladvánnyal kezdjük programunkat.

Számtan? Mi köze ennek a bűvészmutatványokhoz? Már-már fölébredt a gyanú, hogy a jeles férfiú hamis cégérrel csalta be a vendégeket; de hogy mi az igazi mestersége, felderítetlen maradt. Kezdem sajnálni a gyerekeket; de egyelőre ők már amiatt is boldogok voltak, hogy jelen lehetnek.

Cipolla számtani mesterkedései amily egyszerűek, éppoly elképesztőek voltak. Azzal kezdte, hogy egy lap papirost rajzszöggel a tábla jobb felső sarkára erősített, és a papirost magasra emelve, valamit írt a fára. Ezalatt szakadatlanul beszélt, vigyázva, hogy a folytonos szónoki kíséret és alátámasztás segítségével mutatványait megóvja a szárazságtól, s nagyon ügyes beszédű konferansziénak bizonyult, aki fecsegnivalóért nem megy a szomszédba. Hogy nyomban ott folytatta, hogy a dobogó és a nézőtér közt tátongó szakadékot, melyet a halászlegénnyel való furcsa csetepaté már amúgy is megszűkített, teljesen áthidalja; hogy a közönség képviselőjét a színpadra kényszerítette, maga pedig a pódiumra vivő falépcsőkön, személyes érintkezést keresve hallgatóival, aláereszkedett, mindez a munkastílusához tartozott, és a gyerekeknek rendkívül tetszett. Nem tudom, mennyire következett szándékaiból és módszeréből az a körülmény, hogy eközben megint csak azonnal összekapott egyesekkel, noha különben nagyon komoly, sőt mogorva maradt - a közönségnek azonban, legalábbis a népi elemnek, úgy látszott, az a véleménye, hogy ilyesmi már a dologhoz tartozik.

Miután ugyanis felírta a számokat, s az ív papír alá rejtette, amit írt, azt a kívánságát fejezte ki, hogy két néző fáradjon a pódiumra, s az elvégzendő feladvány kiszámításánál legyen segítségére. A számítás nem lesz nehéz, kevésbé tehetséges számolók is alkalmasak rá. Mint ilyen esetekben történni szokott, senki sem jelentkezett, és Cipolla óvakodott közönsége előkelőbb részét terhelni. Ragaszkodott a népi rétegekhez, s a terem végében álldogáló két tenyeres-talpas kamaszhoz fordult, nógatta, bátorította, majd megróttá őket, amiért tétlenül tátják a szájukat, s nem iparkodnak a társaság szolgálatára állani, és sikerült is megmozgatnia a síhedereket. Esetlen lépésekkel előrejöttek a középső átjárón, fölcammogtak a lépcsőkön, és barátaik bravó-kiáltásai közben suta vigyorgással megálltak a tábla előtt. Cipolla néhány

pillanatig évődött velük, megdicsérte tagjaik heroikus erejét, kezük nagyságát, amely mintha csak arra lett volna teremtve, hogy az összegyűltek számára teljesítse a kívánt szolgálatot, azután egyiküknek markába nyomta a krétát azzal az utasítással, hogy egyszerűen írja le a számokat, amelyeket kiáltani fog. De a jóember kijelentette, hogy nem tud írni. - Non so scriver³³ - mondta durva hangon, s társa hozzátette: - Meg én se.

Isten tudja, igazat mondtak-e, vagy csak Cipolla rovására akartak tréfát üzni. Mindenesetre a művész távolról sem osztozott a derűtségben, amelyet vallomásuk keltett. Meg volt sértve, és utálkozott. E percben keresztbe vetett lábbal ült egy szalmaszéken az emelvény közepén, s megint olcsó cigarettái közül szívott egyet, amely láthatólag még jobban ízlett neki, amikor, míg a bárgyú fickók a pódiumon ögyelegtek, egy második pohárka konyakot is felhajtott. A mélyen leszívott füstöt ismét elővicsorgó fogai közt árasztotta ki, s közben lábát hintáztatva, szigorú visszavonulással, mint aki egy végképp megvetendő jelenségtől önmagához és tulajdon méltóságához menekszik, nézett el a két vigyorgó gazfickó s a közönség feje fölött a semmibe.

- Botrányos - mondta hidegen és kesernyésen. - Menjetek a helyetekre! Olaszországban, amelynek nagysága összeegyeztethetetlen a tudatlansággal és sötétséggel, mindenki tud írni. Rossz tréfa ilyen nemzetközi társaság füle hallatára hangoztatni afféle vádat, amely nemcsak tulajdon magatokat alacsonyít le, hanem a kormányt s az országot is kiteszi a mendemondáknak. Ha Torre di Venere csakugyan sötét zuga e hazának, amelyben a legegység ismeretek is ismeretlenek, akkor sajnálom, hogy erre a helyre jöttem, amelyről tudnom kellett ugyan, hogy jelentősége egy és más tekintetben mögötte áll a Rómáénak...

Itt a núbiai hajviseletű, panyókára vetett kabátos ifjú szakította félbe, akinek támadó kedve, amint most kitűnt, csak ideiglenesen lohadt le, és aki emelt fővel lépett a porondra, mint szülőfalujának lovagja.

- Elég! - mondta haragosan. - Elég tréfát faragott Torréra. Mi mindnyájan idevalósiak vagyunk, és nem tűrjük, hogy a várost idegenek előtt kigúnyolják. Ez a két férfiú is barátunk, ha nem is tudósok, azért éppolyan jóra való legények, mint esetleg némely más ebben a teremben, aki Rómát hánytorgatja, noha nem ő volt, aki alapította.

Ez már azután remek. Az ifjú embernek csakugyan jó beszélőkéje van. Ennél a színjátéknál lehet szórakozni, ámbátor a tulajdonképpeni program megkezdését mindinkább késlelteti. De szóváltást hallgatni mindig lebilincselő. Némelyeket egyszerűen mulattat, s mintegy kárörömmel élvezik, hogy nincsenek érdekelve benne; mások elfogódást és izgalmat éreznek, s én nagyon jól megértem ezt, ha akkor az volt is az érzésem, hogy bizonyos mértékben az egész komédia összejátszáson alapszik, s hogy a két írástudatlan medvebocs éppúgy, mint a kabátos giovanotto, félig-meddig kezére jár a művésznak a színházcsinálásban. A gyerekek gyönyörtől ittasan figyeltek. Semmit sem értettek, de a hangszínek váltakozása magával ragadta őket. Ilyen hát egy bűvészeste, legalábbis Itáliában. Ők határozottan nagyon szépnek ítélték.

Cipolla fölállt, és csípőből kirugó léptekkel a rivaldára jött.

- No nézd csak! - mondta vicsorgó szívességgel. - A régi ismerős! A legényke, aki nyelvén hordja a szívét! (Így mondta: „sulla linguaccia”, ami lepedékes nyelvet jelent, és nagy derűtséget keltett.) Eredjetek, barátaim! - fordult a két tökfilkóhoz. - Belőletek elég volt, most ezzel

³³ Nem tudok írni.

a dicső férfúval van dolgom, „con questo torregiano di Venere”, ezzel a Vénusz toronyőrével, aki kétségkívül édes köszönetre vár örökösödéséért...

- Ah, non scherziamo!³⁴ Beszéljünk csak komolyan! - kiáltotta a fickó. Szeme villámokat szórt, és csakugyan olyan mozdulatot tett, mintha le akarná dobni kabátját, hogy a legkézzelfoghatóbb leszámolásra térjen át.

Cipolla nem vette a dolgot tragikusan. Ellentétben velünk, akik aggodalmasan néztünk egymásra, a cavaliere honfitársával akaszzkodott össze, hazája földjét érezte talpa alatt. Megőrizte hidegvérét, tökéletes fölényt mutatott. Mosolygós fejbillentéssel oldalt, a kakaskodó ifjú felé, s tekintetét a publikumra szegezve, arra buzdította a nézőket, hogy legyenek tanúi, hogy milyen kötekedő hajlamú ez a fiatalember - ámbár ezzel ellenfele csak az életstílusa alantasságát árulja el. És ekkor ismét valami különös történt, ami ezt a fölényt ijesztő fénybe vonta, és a jelenetből áradó harcias izgalmat megszegyenítő s megmagyarázhatatlan módon a neveltségesség felé terelte.

Cipolla még közelebb lépett a fiúhoz, miközben furcsán nézett a szeme közé. Félig le is ereszkedett a lépcsőkön, melyek balra tőlünk a nézőtérre vittek, úgyhogy alig magasabban nála, a harcias ifjúval szemtől szemben állt. A lovaglóstör karján függött.

- Nincs kedved a tréfához, fiam - mondta. - Ezt meg tudom érteni, hiszen látni való, hogy nem jól érzed magad. Már a nyelved is, amelynek tisztasága cseppet sem kielégítő, gyomor-bélrendszered akut zavarára mutat. Nem kellene este szórakozni menned ilyen állapotban, amilyenben vagy, s tudom, magad is haboztál, hogy nem tennéd-e jobban, ha ágyba feküdnél, és jól bebugyolálnád magad. Könnyelműség volt ma délután olyan sokat innod abból a fehér borból, hiszen rettenetesen savanyú volt. Most aztán itt van a hascsikarás, hogy szeretnél meggörbülni fájdalmasban. Tedd csak meg, ne röstelkedj! Némi megkönnyebbülést szerez, ha a test enged a belek görcsös csavarodásának.

Miközben nyugodt nyomatékossággal s valami atyai szigorú részvétellel szót szóba fűzött, a fiatalember szemébe merült szemei mintha egyszerre kilobbantak s fölgyúltak volna a könnyzacskók felett - nagyon-nagyon különös szemei voltak, s megértettük, hogy a másik nem csupán férfiúi büszkeségből nem fordítja el előlük a magáét. Sőt bronz arcán csakhamar nyomát se lehetett látni gögnek. Tátott szájjal meredt a lovagra, s szája megnyíltában zavartan és siralmasan mosolygott.

- Görbülj meg! - ismételte Cipolla. - Mit tehetnél egyebet? Efféle kólíka esetén muszáj meggörbülni. Ne is berzenkedj hát e természetes reflexmozgás ellen, csak azért, mert más ajánlja.

Az ifjú lassan fölemelte alsókarját, s míg keresztben rászorította hasára, teste meggörbedt, oldalt előrehajolt, mind mélyebbre és mélyebbre, s széttorzult lábbal s befelé forduló térdel kókadozott, úgyhogy végre, hétrét görnyedő kínban, már csaknem a földön guggolt. Cipolla néhány másodpercig így tartotta, azután a lovaglóstört megsuhintotta a levegőben, s kaszával visszatért a kerek asztalhoz, ahol egy pohárka konyakot hörpintett.

- Il boit beaucoup³⁵ - állapította meg egy hölgy mögöttünk. Ez volt minden, amit észrevett? Nem tudtunk tisztába jönni vele, hogy a közönség mennyire értette át a helyzetet. Az ifjú ismét fölegyenesedett, némileg zavart mosollyal, mintha nem is igen tudná, mi történt vele. A publikum feszült figyelemmel kísért a jelenetet, s a végén megtapsolta, hol „Bravó,

³⁴ Ah, nem tréfálunk!

³⁵ Sokat iszik.

Cipolla!”, hol „Bravó, giovanotto!” kiáltással. A harc kimenetelét nyilván nem a fiatalember személyes vereségének fogták fel, inkább serkentgették, mint egy színészt, aki kínos szerepét dicséretreméltóan játszotta el. Valóban, ahogy a legény fájdmában meggörbült, az rendkívül kifejező, szemléletességében szinte a karzatra számító, mondhatni színművészi teljesítmény volt. De nem vagyok benne biztos, hogy a terem viselkedése mennyiben írható az emberi tapintatosság javára, amiben a déliek fölöttünk állnak, és mennyiben alapult a dolgok lényegének tulajdonképpeni meglátásán.

A cavaliere, megerősítve magát, új cigarettára gyújtott. A számtani kísérletet újból folytatni lehetett. A hátsó padosorokban egykettőre akadt egy fiatalember, aki vállalkozott rá, hogy a diktált számokat a táblára írja. Ezt a fiatalembert is ismertük; az egész multság valami családias jelleget öltött azáltal, hogy olyan sok arcot ismertünk. A főutcai gyarmatáru- és gyümölcskereskedés segédje volt, s több ízben szolgált ki bennünket kifogástalanul. A krétát kereskedői ügyességgel kezelte, miközben Cipolla lelépett az emelvényről, és nyomorék járásával fel-alá sétálva a közönség között, számokat gyűjtött, két-, három-, négyjegyűeket, tetszés szerint, amelyeket leolvasott a kérdezettek ajkáról, továbbkiáltott az ifjú boltoslegénynek, aki a számokat egymás alá írta. Mindez kölcsönös egyetértéssel, tréfálkozások, csipkelődések, szónoki kilengések közt folyt. Előfordult, hogy a bűvész idegenekre akadt, akik az olasz számnevekkel nem voltak tisztában, s akikkel fitogtatott lovagiassággal sokáig veszelődött, a belföldiek udvarias derűsége közepette, majd ezeket hozva zavarba, kényszerítve őket, hogy angolul és franciául közölt számokat tolmácsoljanak. Némelyek olyan számokat neveztek meg, amelyek az olasz történelem nagy éveit jelölték. Cipolla nyomban kapott rajtuk, és sebtében hazafias elmékedéseket fűzött hozzájuk. Valaki azt mondta: „Nulla!”, és a cavaliere vérig sértve, mint mindig, ha bolonddá próbálták tartani, félvállról felelte, hogy az nem kétjegyű szám, mire egy másik kópé azt kiáltotta: „Két nulla!”, és ezzel nagy derűtséget keltett, amire déliek között mindig számíthat minden természeti szükségletre irányuló célzás. Csupán a cavaliere viselkedett méltóságos visszautasítással, jóllehet a csintalanságot csaknem kiprovokálta; de vállat vonva, ezt a tételt is lediktálta írnokának.

Mikor már vagy tizenöt különböző nagyságú szám állt a táblán, Cipolla összeadásukat kérte. Gyakorlott számolók fejben is összeadhatták a tábláról, de mindenkinek jogában állt ceruzát és papírt használni. Amíg a számolók dolgoztak, Cipolla a tábla mellett ült székén, és fintorogva fújta a füstöt, a nyomorékok öntelten igényes viselkedésével. Az ötjegyű végösszeg hamar meglelt. Valaki közölte, másvalaki megerősítette, a harmadik eredménye kissé eltért, a negyediké ismét egyezett. Cipolla fölállt, leverte egy csöpp hamut a kabátjáról, a tábla jobb felső sarkára erősített papirost fölemelte, és megmutatta azt, amit odaírt. A helyes végösszeg, közel egymillió. Előre följegyezte.

Álméklodás és nagy taps. A gyerekek odavannak. Szeretnék tudni, hogy csinálta. Magyarázzuk, hogy a trükköt nem lehet csak úgy megérteni, éppen ezért bűvész ez az ember. Most hát tudják, milyen egy bűvészet. Ahogy előbb a halász hascsikarást kapott, és most kész az eredmény a táblán - pompás volt, s mi aggodalmasan láttuk, hogy a gyerekeket izzó szemük s a fél tizenegyre járó idő ellenére nagyon nehéz volna hazacipelni. Sírás lenne belőle. S mégis világos volt, hogy a púpos nem bűvészkedett, legalábbis nem a kézügyesség értelmében, és hogy az egész egyáltalán nem gyerekeknek való. Megint csak nem tudom, a közönség voltaképpen mit gondolt magában; de az összeadandó számok meghatározásánál az a „tetszés szerint” alighanem nagyon kétes ügy volt; a megkérdezettek egyike-másika talán a maga esze után felelt, de egészben nyilvánvaló volt, hogy Cipolla kiválogatta az embereit, s hogy a hókuszpókusz, amely az előre felírt eredményért volt, akaratától függött - számolótehetségét persze még így is meg kellett csodálni, ha a többi különösképpen nem is tartozott a csodálnivalók körébe. S hozzá a hazafias név s az ingerült méltóság - a cavaliere honfitársai

elemükben érezhették magukat, s megőrizhették tréfás kedvüket; a kívülről jövőt azonban elfogódottá tette ez az egyveleg.

Különben Cipolla maga gondoskodott róla, hogy mutatványainak jellege minden valamennyire értelmes néző előtt világos legyen, persze anélkül, hogy egy név, egy műszó esett volna. Beszért róluk, mert hiszen szakadatlanul beszért, de csak határozatlan, fennhéjázó, reklámszerű szólásokban. Egy darabig még a megkezdett kísérleti úton haladt, a számadásokat előbb bonyolultabbá tette azzal, hogy az összeadást a többi alaplámpa terén mozgó gyakorlatokkal toldotta meg, azután a végletekig leegyszerűsítette, hogy megmutassa, hogy megy a dolog. Egyszerűen olyan számokat „ajánlta”, amelyeket előbb a papír alá írt. Ez majdnem mindig sikerül. Valaki bevallotta, hogy tulajdonképpen más összeget akart mondani, de mivel a cavaliere lovaglóstora abban a pillanatban suhintott át előtte a levegőn, azt a számot szalasztotta ki a száján, ami a táblán állt. Cipolla vállával nevetett. Úgy tett, mintha megbámulná a kérdezettek tehetségét; de bókjaiban volt valami gúnyos és lealázó, nem is hiszem, hogy a kísérletben részt vevőket kellemesen érinthették volna e bókok, noha mind mosolyogva fogadták, s a sikert részben a maguk javára könyvelték el. Még azt sem éreztem, hogy a közönségnek tetszett volna a bűvész. Valami idegenkedés és ellenségeskedés érződött; de nem szólva az udvariasságról, amely ilyesfajta indulatokat kordában tart, Cipolla tudása, szigorú biztonsága is megtette a magáét, s úgy gondolom, maga a lovaglóstor is hozzájárult valamennyire, hogy a lázadás nem került fölszínre.

A puszta számmutatványokról aztán áttért a kártyabűvészetre. Két csomag kártyát húzott elő a zsebéből, s még emlékszem annyira, hogy a bemutatott kísérletek alap- és mintapéldája az volt, hogy az egyik csomagból, megnézetlenül, három kártyát választott ki, amelyeket kabátja felső zsebébe rejtett, és hogy azután a kísérletben részt vevő az eléje tartott másik csomóból ugyanazt a három kártyát húzta ki - nem mindig teljesen ugyanazt, előfordult, hogy csak kettő volt azonos, de a legtöbb esetben Cipolla diadalmaskodott, mikor a maga három lapját bemutatta, s könnyedén megköszönte a tapsot, amellyel jól-rosszul elismerték, hogy megállta a próbát. Jobbra tőlünk, a legelső sorban jelentkezett egy büszke arcú olasz fiatalember, és kijelentette, hogy török-szakad, ő saját akarata szerint fog választani, mindennemű befolyásolásnak tudatosan ellenszegül. Vajon így mire tud majd menni Cipolla?

- Ezzel - felelte a lovag - némileg megnehezíti a feladatomat. Az eredményen azonban az ön ellenszegülése mit sem változtat. A szabadság is valami, ami van, az akarat is valami, ami van; akaratszabadság azonban nincs, mert az akarat, amely tulajdon szabadságára irányul, a semmibe nyúl. Önnek szabadságában áll húzni vagy nem húzni. De ha húz, helyesen fog húzni, annál biztosabban, minél önállóbban szeretne cselekedni.

Meg kell adni, nem választhatta volna jobban meg szavait, hogy ködöt kavarjon, s lelki zűrzavart teremtsen. A tamáskodó ideges habozással nyúlt a kártyához. Kihúzott egyet, s azonnal látni kívánta, hogy szerepel-e az elrejtettek között.

- Hogyhogy? - csodálkozott Cipolla. - Mért végezzünk fél munkát? - De minthogy a makacs úr ragaszkodik a próbához, a bűvész szokatlanul lakájszerű arckifejezéssel így szólt. - E servito³⁶ - s oda se nézve, legyező alakban előmutatta kártyáit. A bal oldali lap azonos volt a kihúzottal.

A szabadságharcos dühösen leült, a közönség tapsolt. Ördög tudja, milyen mértékben támogatta Cipolla vele született képességeit mechanikus fogásokkal és kézügyességi eszközökkel. E párosítást föltételezve a közönség féktelen kíváncsisága mindenestre kielégült a pompás szórakozás élvezetében s a tagadhatatlan mesterségbeli ügyesség megbámulásában.

³⁶ Szolgálatára.

Lavora bene!³⁷ Ezt a megállapítást itt is, ott is hallottuk közelünkben, ami a tárgyilagos igazságosság győzelmét jelentette az ellenszenv s titkos lázongás fölött.

Utolsó, töredékes, de éppen ezért annál hatásosabb sikere után Cipolla mindenekelőtt ismét egy pohárka konyakkal erősítette meg magát. Valóban, „sokat ivott”, s kicsit rossz volt ezt nézni. De nyilván szüksége volt az italra s cigarettára a belső feszültség fönntartásához s megújításához, amely, mint maga is célzott rá, többféle vonatkozásban erősen igénybe volt véve. Csakugyan, munka közben nem volt jó színben, szeme beesett, összeroppant. A pohárka ital időnként rendbe hozta, s mialatt a leszívott füst szürkén áradt ki tüdejéből, szava is elevenen s fölényesen folyt. Határozottan tudom, hogy a kártyamutatványokról azokra a társasjátékfélékre tért át, amelyek az emberi természet tudat feletti és tudat alatti képességein, intuícióin és „magnetikus” átvitelen, röviden, egy alacsony formájú megnyilvánuláson alapulnak. Kísérletei pontosabb sorrendjére azonban már nem emlékszem. Nem is untatom önöket ezeknek leírásával; mindenki ismeri őket, mindenki látott már valaha hasonlót, elrejtett tárgyak megtalálását, bonyolult cselekmények vak véghezvitelét, amelyre kiderítetlen módon emberi organizmusból emberi organizmusba megy az utasítás. S mindenki megtette a maga kíváncsian megvető és fejcsóváló kis bepillantásait az okkultizmus kétértelműen tisztátlan és kibogozhatatlan rejtelmeibe, amely közvetítői ember voltánál fogva mindig hajlamos humbuggal és kisegítő csalafintasággal bosszantóan elvegyülni, de ez a hozzáátétel nem bizonyít a gyanús amalgám egyéb alkatrészeinek valódisága ellen. Csak annyit mondok, hogy minden részlet természetszerűen fölfokozódik, a hatás minden irányban elmélyül, ha egy Cipolla a vezetője és főszereplője a ködös játéknak. Ott ült az emelvény végében, háttal a publikumnak, és cigarettázott, míg valahol a teremben titkos megbeszélések folytak, melyek alapján a kézről kézre vándorló tárgyat rejtekében meg kellett lelnie, és vele az előre meghatározott cselekvést véghezvinnie. A szokásos, hol üzöttek nekilendülő, hol leskelődve elakadó előretapogatódzást, félrecsuszamlást és hirtelen sugalmazott fordulattal helyes irányba való terelődést volt alkalmunk szemlélni, miközben Cipolla a beavatott vezető kezén, akinek utasítása az volt, hogy testileg csupán kísérjen, gondolatait viszont erősen a megbeszélte cselekvésre irányítsa, hátravetett fejjel és előrenyújtott kézzel bolyongott ide-oda a teremben. A szerepek most mintha megcserélődtek volna, a folyó visszafelé folyt, s a bűvész szüntelenül patakozó szavakkal nyomatékosan utalt erre. A szenvedő, befogadó, engedelmeskedő rész, akinek akarata kikapcsolódott, s aki csak a néma, levegőben remegő közakaratot teljesítette, most ő volt, ő, aki oly sokáig akart és parancsolt; de hangsúlyozta, hogy ez mindegy. Az a képesség, mondotta, hogy túllépjünk önmagunkon, eszközzé legyünk, a legfeltétlenebbül és legteljesebben engedelmeskedjünk, csak fonákja a másiknak, hogy akarjunk és parancsoljunk; mindkettő egy és ugyanazon képesség; parancsolás és engedelmesség egy lényegűek, föloldhatatlan egységet alkotnak; aki engedelmeskedni tud, az tud parancsolni, és megfordítva: az egyiknek gondolata bennfoglaltatik a másikban, amint tömeg és vezér bennfoglaltatnak egymásban; de a teljesítmény, a rendkívülien nehéz és idegfeszítő teljesítmény az övé, a vezéré és rendezője, akiben az akarat engedelmeskedéssé s az engedelmesség akarattá lesz, akinek személye mindkettőnek szülőhelye, akinek tehát éppen elég nehéz a dolga. Erősen s gyakran hangsúlyozta, hogy milyen rendkívülien nehéz a dolga, nyilván azért, hogy megindokolja, miért van szüksége erősítésre, s miért nyúl oly gyakorta a pohárkához.

Mintegy révületben tapogatózott jobbra-balra a közös, titkos akarat vonzása, sodrása alatt. Kihúzott egy ékköves tüt egy angol nő cipőjéből, ahová rejtették, elakadva s nekilendülve egy másik hölgyhöz vitte - Angiolieri asszonyhoz -, s térdre borulva átnyújtotta neki az előre

³⁷ Jól dolgozik!

meghatározott s bár eléggé kézenfekvő, de mégsem egykönnyen meglelhető szavakkal; ugyanis francia szövegben állapodtak meg. „Fogadja ajándékomat hódolatom jeléül!” - ezt kellett mondania, s mintha szándékosság lett volna a feladat keménységében; mintegy ellentmondás fejeződött ki benne a cél között, hogy a csoda sikerüljön, s a vágy között, hogy a fennhéjázó férfiút megalázza. S nagyon különös volt, amint Cipolla, térdre hullva Angiolieri asszony előtt, keresgélő szavakkal küszködött, hogy rájöjjön feladatára.

- Valamit kell mondanom - nyilvánította ki -, s tisztán érzem, mit kellene mondani. De egyben érzem azt is, hogy helytelen lenne, ha kimondanám. Vigyázzon, nehogy valami akaratlan jeladással segítsen nekem! - kiáltott föl, noha, vagy mert kétségkívül éppen ez volt az, amiben reménykedett. - Pensez très fort!³⁸ - kiáltott még egyszer rossz franciasággal, azután a parancsolt mondat fölbugyborékkolt ajkán olaszul ugyan, de úgy, hogy az utolsó főnevet hirtelen számára nyilván egészen szokatlan testvényelven ejtette ki, és „venerazione” helyett „vénération”-t³⁹ mondott, lehetetlen orrhanggal a végén; az eredmény töredékes volt, ám a már véghezvitt produkciók, a tú megtalálása, Angiolieri asszony fölismerése és a térdre borulás után csaknem nagyobb hatást keltett, mintha a győzelem maradéktalan lett volna, s ámuló tapsot aratott.

Cipolla fölállt, s megtörölte izzadt homlokát. Természetesen csak kiragadott példa, amit itt a tőről elmondtam - mutatóványai közül ez különösen emlékezetemben maradt. De az alapformát többször is átídomította, s kísérleteit - noha sok időbe került - rokonmű rögtönzésekkel szőtte át, amelyre a közönséggel való érintkezés adott lépten-nyomon alkalmat. Kivált háziasszonyunk ihlette meg; elképesztő megsejtéseket csalt ki belőle signora Angiolieri.

- Jól látom, signora - szólt hozzá -, hogy önnél valami különös és jelentékeny dologról van szó. Aki tud látni, az megpillanthatja az ön bájos homloka körül a fénykört, amely, ha nem csalódom, egykor erősebb volt, mint ma, valami lassan elhalványodó fény... Szót se! Ne segítsen! Aki ön mellett ül, az férjeura, ugyebár - fordult a csöndes Angiolieri úrhoz -, ön férje ennek a hölgynek, és boldogsága tökéletes. De ebbe a boldogságba emlékek nyúlnak bele... Fejedelmi emlékek... A múlt, signora, az ön jelen életében, úgy látom, jelentékeny szerepet játszik. Egy királlyal áll összeköttetésben... nem keresztezte egy király valaha az ön életútját?

- Az éppen nem - lehelte mindennapi levesünk kiosztója, és aranybarna szeme csillogott arca nemes halványságában.

- Nem? Nem, nem király, hiszen csak durván és pontatlanul beszélek. Nem király, nem fejedelem - de mégis: fejedelem, magasabb szférák királya. Egy nagy művész, akinek oldalán ön egykor... ellent akar mondani, pedig nem teheti egész határozottsággal, csak félig-meddig teheti. Nos hát! Egy nagy, világhírű *művésznő* volt az, akinek barátságát ön zsenge ifjúságában élvezte, s akinek szent emlékezete az ön egész életét beárnyékolja és megvilágosítja... A neve? Szükséges néven neveznem őt, kinek dicsősége régóta a hazáéval egy, és vele együtt halhatatlan? Eleonora Duse - fejezte be halkán és ünnepélyesen.

A kis asszonyka elkábulva biccentett, mintegy csak befelé. A tapsvihar hazafias tüntetéshez volt hasonló. A teremben csaknem mindenki ismerte Angiolieri asszony nevezetes múltját - s így tudták méltányolni a cavaliere megsejtő képességét, elsősorban a Casa Eleonora jelenlevő vendégei. Csak az volt a kérdés, mennyit tudott Cipolla maga is róla, mennyit nyomozott ki

³⁸ Gondolkozzék igen erősen!

³⁹ Hódolatot.

Torréba való érkezés után az első hivatásszerű körülszaglászásnál... De nincs semmi okom szemünk előtt végzetévé növvő képességeit ésszerű alapon gyanúsítani...

Mindenekelőtt most szünet következett, s parancsolónk visszavonult. Bevallom, csaknem azóta, hogy mesélem ezt a történetet, ettől a ponttól félek. Az emberek gondolatai közt olvasni legtöbbször nem nehéz, itt különösen könnyű, joggal kérdezhetik, miért nem hagytuk ott végre az előadást - s a felelettel adósnak kell maradnom. Magam sem értem, és a legkomolyabban képtelen vagyok számot adni róla. Ekkor már bizonyosan elmúlt tizenegy óra, lehet, hogy még több volt. A gyerekek elszundítottak. Az utolsó kísérletsorozatot meglehetősen unták, s így a természet parancsának könnyen engedtek. Ölünkben aludtak, a kislány az enyémben, a fiúcska az anyjában. Ez egyrészt megnyugtató volt ugyan, másrészt azonban eggyel több ok, hogy megszánjuk őket, s intelem, hogy vigyük már őket lefektetni. Mondhatom, hogy akartunk is engedelmeskedni ennek a megható intésnek, komolyan akartunk. Fölbresztettük szegény apróságokat, mondván, hogy most már igazán legfőbb ideje hazamenni. De eszméltre térésük pillanatában könyörgő ellenkezésük is megkezdődött, s önök jól tudják, hogy a gyermekek iszonyát bármi szórakozás idő előtt való elhagyása ellen meg lehet törni, de lebírni nem. A bűvészt pompás, panaszták, nem tudhatjuk, mi következik még. Legalább várjuk meg, mi lesz szünet után, inkább közben alusznak egy picit, csak haza ne menjünk, csak az ágyba ne, miközben itt a szép előadás tovább folyik.

Engedtünk, jóllehet - így hittük - csak pillanatnyilag, még egy darabkára, egyelőre. Semmi sem menti könnyelműségünket, hogy maradtunk, s megmagyarázni szintoly nehéz lenne. Azt hittük talán, hogy b-t is kell mondanunk, ha már á-t mondtunk, és meggondolatlanul egyáltalában elhoztuk ide a gyerekeket? Ez a magyarázat nem kielégítő. Vagy magunk is jól szórakoztunk? Igen is, nem is. Cipolla lovag iránt táplált érzelmeink rendkívül vegyesek voltak, de ha nem tévedek, az egész terem érzései hasonlóak voltak, és mégse ment el senki. Vagy az alá az igézet alá kerültünk, mely ebből a kenyerét oly különös mód kereső emberből a programon túl is, a mutatványok közt is kiáradt, s amely megbénította akaratunkat? Éppúgy lehet, hogy a puszta kíváncsiság játszott közre. Az ember szeretné tudni, hogyan folytatódik egy ilyen este, amely oly furcsán kezdődött, s Cipolla távozása előtt mondott egyet-mást, amiből arra lehetett következtetni, hogy még rejteget valamit a tarsolyában, s a hatás további fokozódása várható.

De mindez még nem az, amiről szó van, vagyis amiről szó van, az még nem minden. Leghelyesebb volna a kérdésre, hogy miért nem távoztunk, másik kérdéssel felelni, hogy miért nem hagytuk el Torrét már régebben. Véleményem szerint a kettő ugyanaz a kérdés, és ha ki akarnék bújni alóla, egyszerűen azt mondhatnám, hogy már megfeleltem rá. Itt most épp annyira különös és izgató, épp annyira feszélyező, bántó és nyomasztó volt minden, mint Torrében általában, sőt nem csupán épp annyira ez a terem volt kisülő pontja minden különösségnek, feszélyezettségnek és izgalomnak, amivel az üdülőhely levegőjét telítve éreztük; ez az ember, akinek visszatérését vártuk, tűnt fel mindennek megszemélyesítőjeként; és ha már általában nem „utaztunk el”, logikátlan lett volna, hogy úgy mondjam, egy részletkérdésben ezt tenni. Akár elfogadják ezt maradásunk magyarázatául, akár nem, jobbat egyszerűen nem tudok adni.

Tehát tíz perc szünet következett, amelyből húsz perc lett. A gyermekek, éberem és elragadtatva engedékenységünktől, találtak közben szórakozást. Főlelevenítették kapcsolataikat a népi rétegekkel, Antonióval, Guiscardóval, a csónakos emberrel. Tenyerüket szájukhoz emelve jókívánásokokat kiáltottak oda a halászoknak, tőlük tudakolva a szöveget: „Sok halacska holnap!”, „Tele legyen a háló!” Mariónak, az Esquisito pincérének is átkiáltottak:

„Mario, una cioccolata e biscotti!”⁴⁰ És a fiú ezúttal fölfigyelt, és mosolyogva válaszolt: „Subito!”⁴¹ Elég okunk volt ezt a barátságos és kissé szórakozottan melankolikus mosolyt emlékezetünkbe vésni.

Így telt el a szünet, a gongütés fölhangzott, a csevegésen feloldódott közönség elcsöndesedett, a gyerekek sóváran egyenesedtek ki székükön, kezüket ölbe téve. A színpad nem volt elfüggönyözve. Cipolla kaszáló járással lépett a deszkára, és nyomban nekilátott, hogy mutatványai második sorozatát bekonferálja.

Hogy összefoglaljam: ez az önérzetes nyomorék a leghatalmasabb hipnotizőr volt, akit valaha láttam. Ha a nyilvánosságnak port hintett szemébe előadásai természetével kapcsolatban, és bűvészmesternek hirdette magát, ezzel kétségkívül csak a rendőri intézkedéseket akarta elkerülni, amelyek efféle mutatványok iparszerű üzését szigorúan tiltják. Talán a külső álcázás ilyen esetekben szokásos, és hivatalosan is eltűrik, vagy félig eltűrik. Mindenesetre a bűvész a gyakorlatban kezdettől fogva kevéssé rejtette véka alá tevékenysége valódi jellegét, és műsorának második felét most már egészen nyíltan és kizárólag a speciális kísérletezés, az akaratosítás és átvitel demonstrálása töltötte ki, noha a kísérő szónoklatokban még mindig a körülírás uralkodott. Nevetséges, izgalmas, csodálatos kísérletek hosszúra nyúló sorozatában, mely éjfél tájt még javában folyt, az érdektelentől az iszonyúig mindent láttunk, ami megnyilvánulása e természetes-titokzatos területnek csak lehet, s a groteszk részleteket feszülten követte a kacagó, fejrázó, térdére csapó, tapsoló publikum, amely szemmel láthatóan egy erős öntudatú egyéniség varázsa alatt állt, noha, legalább az én érzésem szerint, nem minden háborgatás nélkül Cipolla diadalainak az egyesekre és az egész közönségre nézve sajátosan megszegyenítő jellege iránt.

E diadalok előidézésében két dolog játszott főszerepet: a pálinkáspohárka és a karmos fogójú lovaglóstör. Az egyik újra és újra arra kényszerült, hogy a mester daimonionját fűtse, amely enélkül, úgy látszott, kimerüléssel fenyeget; és ez emberi részvétet keltett volna iránta, ha a másik, uralmának ez a sértő szimbóluma, ez a sivítő vessző nem lett volna, amelynek fennhéjázóan mindnyájunkat alávetett, és amelynek közreműködése az elkábult s tört dacú meghódolásnál lágyabb érzelmeket nem kelthetett. Ki tudja, bánta-e? Igényt tartott-e részvételünkre is? Egészen akart-e bennünket? Egy nyilatkozatát emlékezetembe véstem, amely ilyesfélére vallott. Akkor tette ezt, amikor kísérletei tetőpontján egy fiatal embert, aki rendelkezésére bocsátotta magát, s jó ideje a szuggesztív behatások különösen fogékony médiumának mutatkozott, kézhúzások és rálehelés útján teljesen megmerevített, oly módon, hogy a mély álomba igézett ifjút tarkójánál és lábánál két szék támlájára fektethette, sőt még rá is ülhetett, anélkül, hogy a deszkaszerűen merev test meghajlott volna. Valószínűtlen és förtelmes látvány volt, amint a szalonkabátos szörny ott gubbasztott a fává halt testen, és a közönség, abban a hitben, hogy a tudományos tréfa áldozata szenved, sajnálkozó kiáltásokat hallatott. „Poveretto! Szegény fiú!”- hangzottak a jószívű közbeszólások. „Poveretto! - csúfolkodott Cipolla keserűen. - Rossz helyre címezték részvételüket az uraságok! Sono io, il poveretto!”⁴² Én vagyok az, aki mindezt elszenvedti!” A kitanítást zsebre vágtuk. Jó, legyen hát ő az, akinek rovására szórakozunk, és aki képzeletben a hasfájást is magára vette, amelyhez a giovanotto szolgáltatva a siralmas grimaszokat. De a látszat ellene szólott ennek, s az embernek nincs kedve poverettót mondani valakinek, aki a másik lealázását szenvedti.

⁴⁰ Mario, egy csokoládét és kétszersültet!

⁴¹ Rögtön!

⁴² Én vagyok a szegény fiú!

Elébe vágok az eseményeknek, s mellőzöm a sorrendet. Fejem még ma is tele van a cavaliere szenvedéseinek emlékeivel, csak nem tudok rendet tartani közöttük, s nem is ezen fordul meg a dolog. De annyit tudok, hogy a nagy és hosszadalmas mutatványok, amelyeknek legnagyobb sikerük volt, rám kisebb hatást tettek, mint némely futó apróságok. A padnak használt ifjú is éppen csak a vele kapcsolatos rendreutasítás miatt jut rögtön az eszembe... De az, hogy egy idősebb hölgyet, aki egy szalmaszéken aludt, Cipolla abba a csalódásba ringatott, hogy úton van Indiába, a hölgy pedig önkívületben szaporán közölte szárazon és vízen esett kalandjait, sokkal kevésbé foglalkoztatott, s kevésbé furának is éreztem, mint azt, hogy nyomban a szünet után egy katonás külsejű, széles vállú úr nem tudta a karját fölemelni, mivel a púpos kijelentette, hogy többé nem emelheti föl, s hozzá suhintott egyet a levegőben ostorával. Még most is látom a daliás-bajszos colonello⁴³ arcát, mosolygós fogvicsorgatását az elveszett mozgásszabadságért való küzdelemben. Micsoda fonák eset! Látszott, hogy akar, és hogy nem tud; de bizonyára csak akarni nem tudott, és az akaratnak az a szabadságát bénító önmagába fonódása játszódtott most le, amelyet parancsolónk már a római ifjúnak gúnyosan megjósolt.

Még kevésbé felejttem el a megindító és kísértetiesen komikus jelenetet Angiolieri asszonnyal, akinek légius ellenálláskeptelenségét hatalmával szemben a cavaliere nyilván megsejdtette már első szemtelen körülfürkészesénél a teremben. Pusztá boszorkányerővel a szó szoros értelmében fölrántotta székéről, magával ragadta a sorból, s hogy varázserejét még tündöklőbb fényben mutassa be, Angiolieri urat kényszerítette, hogy nejt keresztnevével szólítsa, mintegy létezése és előjogai súlyát vesse mérlegre, és a férj hangján mindazt fölverje hitvese lelkében, ami erényét a gonosz varázslat ellen megóvhatja. De milyen hiába! Cipolla némi távolságban a házaspártól megsuhintotta ostorát, mire háziasszonyunk hevesen megvonaglott, s feléje fordította arcát. - Sofronia! - kiáltott Angiolieri úr már most (nem is tudtuk, hogy Angiolieri asszony keresztneve Sofronia), és joggal kezdett kiáltani, mert látni való volt, hogy minden perc késés veszedelem: nejtének arca merőn szegeződött továbbra is az átkozott cavaliere felé. Ez pedig csuklójára akasztva az ostort, mind a tíz hosszú és sárgás ujját hívó és vonzó mozgásra indította áldozatával szemben, és lépésről lépésre hátrálni kezdett. Ekkor Angiolieri asszony sápadtan fölemelkedett helyéről, egészen a bűbajos felé fordult, és imbolyogva megindult utána. Kísérteties és kínos látvány! Holdkóros arccal, merev karral, szép kezét csuklóban kissé megemelve, szinte zárt lábbal, lassan osont padjából hátráló csábítója után... - Kiáltson, uram, nohát kiáltson rá! - intette a férjet a rettenetes ember. És Angiolieri úr gyöngye hangon kiáltotta: - Sofronia! - Ó, még többször is kiáltott, sőt, minthogy felesége egyre jobban és jobban távolodott tőle, tenyerét szájához emelte, s másik kezével intett kiáltás közben. Ám a szerelem és hűség árva hangja tehetetlenül halt el elvesztett hitvese mögött, s Angiolieri asszony holdkóros módján, megigézve és süketen odalebegett a középjárathoz, s a hívogató ujjú púpossal szembefordulva, a középfolyosón a kijárat felé. A hatás oly ellenállhatatlan és tökéletes volt, hogy a nő akár a világ végére követte volna a mestert, ha Cipolla úgy akarja.

- Accidente!⁴⁴ - kiáltott Angiolieri úr valóságos rémülettel, s amikor a terem ajtajához érték, fölugrott. De a cavaliere ebben a pillanatban, mintegy meglegelve a dicsőséget, abbahagyta a kísérletet. - Elég, signora, köszönöm - mondta, s ripacskodóan lovagi mozdulattal nyújtotta karját a felhőkből megtérő nőnek, hogy Angiolieri úrhoz visszavezesse. - Uram - üdvözölte a férjet -, íme hitvese. Sértetlenül visszaszolgáltatom kezébe, hálás köszönetem kíséretében. Óvja férfiassága minden erejével e kincset, mely egészen az öné, s éberségét hevítse a meg-

⁴³ Ezredes.

⁴⁴ Az ördögbe!

ismerés, hogy vannak hatalmak, amelyek erősebbek az értelemnél és erénynél, s csak kivételképp párosulnak a lemondás nagylelkűségével!

Szegény Angiolieri úr, csöndes és kopasz emberke! Nem olyan fából van faragva, mintha boldogságát akár kevésbé démoni hatalmak ellen is meg tudná védelmezni, mint azok, amelyek ijedelmét még gúnnyal is tetézik itt. A cavaliere méltósággal és felfuvalkodottan tért vissza a pódiumra, hatalmas tetszésnyilvánítás kíséretében, melyet ékesszólása még megkettőztetett. Ha nem csalódom, különösen ez a győzelem emelte tekintélyét olyan fokra, hogy közönségét akár táncra perdíthette volna - igen, táncra. Ezt szó szerint értsék, s ennek következménye volt a hangulatnak bizonyos elfajulása, a kedélyeknek bizonyos késő éji fölzavartsága, valami ittas föloldódása a bíráló ellenállásnak, amely oly sokáig szegült szembe a kellemetlen ember hatásával. Természetesen győzelme teljességéért kemény harcot kellett vívnia, kivált a római ifjú acsarkodásával szemben, akinek nyakassága e győzelmet a nyilvános példaadás veszélyével fenyegette. Ám éppen a példaadás fontosságát a cavaliere is jól ismerte, és bölcsen a legkisebb ellenállás helyét választván támadási pontul, a táncorgiát azzal a vékonydongájú s önmehtagadásra hajló ifjúval kezdte, akit az elébb már megmerevített. Ez meg, amint a mesternek csak tekintete is érte, mintha villám csapta volna meg, felsőtestét hátravetette, és - keze nadrágja varrásán - valami katonás álomkórságba esett, hogy szinte kiáltott róla a készség minden badarságra, amit ráparancsolnak. Az is látszott rajta, hogy egészen kedvére van ez az alávetettség, és örömet feladja gyöngye lábbon álló önrendelkezési képességét; mert újra és újra ajánlkozott a kísérletekhez, és láthatóan büszke volt rá, hogy a rögtönös magaelengedésnek és akarathétküliségnek példaképe. Most is fölment a pódiumra, s az ostor egyetlen suhintása elég volt, hogy a cavaliere utasítására odafönn sztepptáncot járjon, azaz kéjes önkívületben, csukott szemmel és fejét himbálva dobálja ösztövért tagjait. A tánc nyilván élvezetes volt, s nem tartott soká, míg az ifjú követőkre talált; két másik fiatalember, egyikük egyszerű, másikuk úrias öltözetben csatlakozott hozzá a szteppet járni. Ekkor jelentkezett a római úr, és dacosan fölvetette a kérdést, vajon a cavaliere vállalkozik-e rá, hogy megtanítsa táncolni akkor is, ha ő nem akarja.

- Akkor is, ha nem akarja! - felelte Cipolla olyan hangon, amelyet nem tudok elfelejteni. Még most is a fülemben van az a félelmetes „Anche se non vuole!”, és akkor megkezdődött a harc. Cipolla, miután ivott egy pohárával és friss cigarettára gyújtott, a római urat fölállította valahol a középjártban, arccal a kijáratnak, maga is odaállt mögé bizonyos távolságra, és megfüttyentette ostorát, ezt parancsolva: - Balla!⁴⁵ - Ellenfele meg se moccant. - Balla! - ismételte a lovag nyomatékosan, és csattantott. Láttuk, amint a fiatalember gallérjába húzza nyakát, és amint ugyanakkor egyik kezét csuklóban megemeli, és egyik sarkát kifordítja. De a kísértés e vonagló jeleinél, amelyek hol erősödtek, hol ismét alábbhagytak, sokáig nem történt egyéb. Mindenki tisztában volt vele, hogy itt előre eltökélt kemény ellenállást, hősies konok-ságot kell legyőzni; ez a legény az emberi nem becsületéért állt ki a gátra, rángatózott, de nem táncolt, és a kísérletezés oly sokáig elhúzódott, hogy a cavaliere kénytelen volt figyelmét megosztani; egyszer-egyszer a színpadon bokázók felé fordult, s feléjük suhintotta ostorát, hogy igájában tartsa őket, s közben félreszónokolva nem mulasztotta el a közönségnek megmagyarázni, hogy a hejehujázók egyáltalán nem fognak utólag kimerültséget érezni, akármeddig is táncolnak, mert tulajdonképpen nem azok ropják odafönn, hanem ő. Azután tekintetét ismét a római tarkójába fúrta, hogy legyűrje az akaraterőt, mely uralma ellen szegült.

⁴⁵ Táncolj

S láttuk az egyre ismételt suhintások és rendületlen biztatgatások hatása alatt meginogni ezt az erőt - tárgyilagos érdeklődéssel láttuk, amelybe némely indulati elem, sajnálkozás és kegyetlen elégtételérzés is vegyült. Ha jól értettem meg az eseményt, ez az úr harckészségének tisztán negatív voltán bukott el. Nem-akarásból, úgy látszik, lelkileg élni nem lehet; valamit nem akarni megtenni, tartósan nem jelenthet élettartalmat: valamit nem akarni, és egyáltalán semmit sem akarni, tehát a parancsoltat mégis megtenni, talán túl közel van egymáshoz, semhogy a szabadság eszméje ne kerülne közöttük kutyaszorítóba, és a cavaliere ostorsuhintásai és parancsszavai közé szőtt biztatások csakugyan ebben az irányban mozogtak, amidőn a maga titokzatos hatóerejét még megzavarható lelki buzdítással is elegyítette. - Balla! - mondotta. - Minek ez a gyötrődés? Szabadságnak mondod ezt az erőszakot önmagad fölött? Una ballatina!⁴⁶ Fáj már minden tagod. Milyen jó lesz végre engedelmeskedniük! No lám, hiszen táncolsz már! Nem is harc ez többé, hanem élvezet! - Ekképpen a makrancos ifjú testén lassan elhatalmasodott a rángás és vonaglás, emelgette karját-térdét, egyszerre fölszabadult minden ízülete, dobálta tagjait, táncolt, s a cavaliere a közönség tapsa közepette vezette őt az emelvényre, hogy a többi paprikajancsi sorába állítsa. Láttuk most a legyőzött arcát is, fönn a dobogón szembefordult velünk. Szélesen mosolygott, félig lehunyt szemmel, élvezett. Szinte vigasztaló volt látni, hogy nyilvánvalóan jobban érzi most magát, mint dacoskodása idején.

Azt lehetne mondani, hogy ez az „ eset ” fordulópontot jelentett. Ezzel megtört a jég. Cipolla diadala elérte tetőpontját; a varázsló pálcája, a karmos fogójú, süvítő bőrostor korlátlanul uralkodott. Abban az időpontban, amely előttem van, s jócskán éjfél után lehetett, a kis színpadon nyolc vagy tíz személy táncolt, de magában a teremben is mindenféle mozgolódás támadt, egy cvikkeres, hosszú fogú angol nő, jóllehet a mester ügyet sem vetett rá, kikecmergett a sorból, s a középén tarantellát kezdett jární. Cipolla eközben hányavetien terpeszkedett szalmaszékén, a pódium bal oldalán, elnyelte cigarettája füstjét, s csúf fogai közt pökhendien ismét visszaárasztotta. Lábujjai hegyét billegetve s időnként vállával nevetve nézett a földült terembe, s egyszer-egyszer félig hátrafordulva pattintott az ostorával valamelyik fickádozó felé, aki kezdett elernyedni az élvezetben. A gyerekek ébren voltak. Szégyenkezve említem őket. Nem volt jó ott lenni, számukra különösen nem, és hogy még mindig nem hurcoltuk haza őket, azt csak az általános felelőtlenség ragályos voltával tudom magyarázni, amely e késő éjjeli órán minket is elkapott. Most már minden mindegy volt. Egyébként s hál’ istennek nem fogták fel az est kétes színezetét. Ártatlanságukban újra meg újra elragadta őket a boldogság, hogy kivételesen jelen lehetnek egy ilyen látványosságnál, egy bűvészesztélyen. Negyedóránként mindegyre elbóbiskoltak ölünkben, s most kipirult arccal és álomittas szemmel kacagtak az ugrabugráláson, amelyet az est hőse és parancsolója az emberekkel véghezvitetett. Nem is képzelték, hogy ilyen vidám lesz az est, s ügyetlen kezecskéjükkel boldogan vettek részt minden tapsvihárban. Gyermekes elragadtatásukban fel-felugráltak helyükről, mikor Cipolla Mario barátjuknak, az Esquisito Mariójának intett - intett neki, hívogató mozdulattal, ahogy szokás, kezét az orra elé tartva, s mutatóujját váltakozva, hol hosszan fölmeresztve, hol horgosra görbítve.

Mario engedelmeskedett. Most is látom, amint fölmegey a lépcsőn a lovaghoz, aki a maga bohókásan szabályszerű mozdulataival folytatja mutatóujjával a hívogatást. Egy pillanatig habozott a fiatalember, arra is emlékszem pontosan. Az est folyamán kabátja zsebébe dugott kézzel támaszkodott az oldalfolyosó egy faoszlopának, balra tőlünk, ott, ahol a harcias hajzatú giovanotto is állott, és amint láttuk, figyelt ugyan a mutatványokra, de nem túlságosan jókedvvel, és isten tudja, mennyit értett belőlük. Szemmel láthatóan nem volt kellemes számára,

⁴⁶ Egy kis táncocskát!

hogy végezetül még közreműködésre is kényszerül. S mégis, mi sem természetesebb, mint hogy engedelmeskedett a hívásnak. Ezt már a mestersége is megkövetelte: és azonkívül lelkiileg tisztára lehetetlenség lett volna, hogy egy magafajta egyszerű fickó egy ilyen dicsőségben trónoló férfinak, mint amilyen Cipolla e percben volt, vonakodjék jeladását követni. Akarva, nem akarva, megvált tehát oszlopától, köszönetet mondott azoknak, akik előtte állván s hátrapillantván utat adtak neki a pódiumig, s fellépett, duzzadt ajka körül kétkedő mosollyal.

Tessék elképzelni egy zömök testalkatú húszéves fiatalembert; haja rövidre nyírt, homloka alacsony, és szemhéja nehéz a zölddel és sárgával kevert határozatlanul szürke szem fölött. Ezt pontosan tudom, mert gyakran beszélgettünk vele. Arcának felső része, a szeplős nyergű, benyomott orral, erősen hátrafelé hajlott az alsó archoz képest, melyen a vastag ajkak uralkodtak, ha beszélt - közöttük beszédnél láthatóvá váltak a nedves fogak -, és ez a duzzadt száj a fátyolos szemmel egyetemben valami primitív mélabúval árasztotta el arcát, s éppen ez volt az oka, hogy kezdettől fogva vonzódtunk Marióhoz. Szó sem volt brutális arckifejezésről; ennek már szokatlanul keskeny és finom keze is ellentmondott volna, amely még a déliek között is föltűnt nemes formájával, s amelyből mindenki szívesen fogadta a kiszolgálást.

Emberileg ismertük őt, anélkül, hogy személyesen ismertük volna - ha megengedik ezt a megkülönböztetést. Csaknem naponta láttuk, s bizonyos megértéssel néztük álmatag, könnyű szórakozottságba hajló modorát, melyet hirtelen átmenettel különös szolgálatkészség ütött helyre; komoly volt, legföljebb a gyerekek bírták mosolyra fakasztani, s ha nem is mogorva, de hozzáférhetetlen, a szándékolt szeretetreméltóság távol állt tőle, vagy inkább: lemondott a szeretetreméltóságról, hogy tetszést keltsen, nyilván nem táplált semmi reményt az iránt, hogy tessék.

Alakja mindenesetre emléünkben maradt volna, mint egyike azoknak a szerény útiemlékeknek, melyeket jobban megőrzünk, mint sok jelentékenyebbet. Életkörülményeiről azonban csak annyit tudtunk, hogy apja kis írnok a municipión, anyja pedig mosónő.

A fehér kabát, amiben kiszolgált, jobban illett neki, mint a vékony, csíkos szövetből való kopott öltöny, amelyben most a lépcsőkön haladt, nyaka körül gallér helyett habos selyemkendővel, amelynek két végére rágombolta kabátját. Odalépett a lovaghoz, de ez mutatóját továbbra is orra előtt billegtetette, úgyhogy Mariónak még közelebb kellett lépnie, egészen a nagyúr lába mellé, a székéig, mire Cipolla szétterpesztett könyökkel megfogta őt, s úgy állította, hogy láthattuk az arcát. Hanyagul, királyian és derűsen vizsgálgatta tetőtől talpig.

- Nohát, ragazzo mio⁴⁷ - mondotta -, ilyen későre ismerkedünk meg? Hidd el nekem, hogy én már ismerlek téged... Igen, igen, régóta figyelek, és meggyőződést szereztem kiváló tulajdonságaidról. Hogy is feledkezhettem meg rólad? Tudod, a sok munka... De mondd csak, hogy is hívnak? Csak a keresztnevedet akarom tudni.

- Mario a nevem - felelte a fiatalember halkán.

- Ó, Mario, nagyon jó. Hiszen ismerem a neved. Elterjedt név. Klasszikus név, egyike azoknak, amelyeket a haza megszentelt hagyományai őriznek. Bravó. Salve! - Karját és tenyerét átlósan fölmeresztette görbe vállából római üdvözlésre. Ha kissé ittas volt, azon nem lehet csodálkozni; de mindvégig nagyon tiszta hangsúlyozással és folyékonyan beszélt, bárha ebben a percben egész lényébe, még hanghordozásába is valami öntelt és basáskodó, valami pimasz és dölyfös szín keveredett.

⁴⁷ Fiaskám.

- Nos hát, kedves Mario - folytatta -, nagyon szép, hogy eljöttél ma este, és hozzá még ilyen csinos sált csavartál a nyakad köré, remekül áll az arcodhoz, és bizonytalán sikered lesz vele a lányoknál, a szép Torre di Venere-i lányoknál...

Az állóhelyről, arról a tájról, ahol Mario is állott, kacagás hallatszott - a harcias üstökű giovanotto volt, akiből a kacagás kitört, s aki vállra vetett kabátjában meglehetősen durván és gúnyosan hahotázott.

Mariónak megrándult, úgy hiszem, a válla. Mindenesetre megrándult. Talán rándulása önkéntelen volt, s a vállmozdulattal csak utólagosan leplezte azt, egyben jelezve, hogy a sál, akárcsak a torrei gyengébb nem, közömbös előtte.

A cavaliere futólag ránézett a pódiumról.

- Azzal az úrfival ott nem sokat törődünk - mondta -, féltékeny, nyilván, a kendőd sikerére a lányoknál, vagy talán arra, hogy idefönn olyan barátságosan elbeszélgetünk, te meg én... Ha nagyon akarja, majd eszébe juttatom a hascsikarását. Mi az nekem? Hát mondd csak, Mario: ma este szórakozol... És nappal egy rövidárkereskedésben szolgálsz ki, ugye?

- Egy kávéházban - javította ki a legény.

- Mi több, egy kávéházban! Cipolla ez egyszer mellétalált! Tehát cameriere vagy, pohárnok, Ganümedész, ezt már szeretem, ismét egy klasszikus emlék, salvieta! - És a lovag a közönség gaudiumára újból üdvözlésre nyújtotta föl a karját.

Mario is mosolygott. - De azelőtt - szötte közbe igazságosan - egy ideig egy portoclementei üzletben szolgáltam ki. - Megjegyzésében volt valami az emberi vágyból, hogy a jóslást segítse célba találni.

- No lám, no lám! Egy rövidáruüzletben!

- Fésűket és keféket árultunk - felelte Mario kitérően.

- Hát nem megmondtam, hogy nem voltál mindig Ganümedész, nem mindig serviettával szolgáltál ki? Cipolla, még ha mellé is talál, bizalomkeltő módon teszi. Mondd, bízol te bennem?

Bizonytalan mozdulat.

- Fél válasz - állapította meg a cavaliere. - Kétségkívül nehezen lehet megnyerni a bizalmadat. Magamnak is, úgy látom, nem egykönnyen sikerül. Arcodban a zárkózottság, a szomorúság vonását látom, un tratto di malinconia... Mondd hát - s biztatóan megragadta Mario kezét -, bánatod van?

- Nossignore! - felelte a fiú gyorsan és határozottan.

- Bánatod van - nyakaskodott a bűvész, tekintélye szavával túlszárnyalva a határozottságot. - Azt hiszed, nem látom? Cipollát akarod lóvá tenni? Persze, a lányok, holmi fehércseléd. Szerelmi bánatod van.

Mario élénken rázta a fejét. Ugyanekkor fülünk mellett újra megcsendült a giovanotto durva kacaja. A cavaliere fölfigyelt. Szeme valahol a levegőben kalandozott, de füle a kacagás felé fordult, s aztán, mint ahogy a Marióval való társalgás alatt egyszer-kétszer már megtette, lovaglóstórával hátrasuhintott topogó gárdája felé, hogy buzgalmuk ne lankadjon. A partnerét azonban közben csaknem elszalasztotta, mert Mario hirtelen megrándulva elfordult tőle, és megindult a lépcső felé. Szeme tája vörös volt. Cipolla az utolsó percben csípte el.

- Hoppla! - mondotta. - Jó is volna. Meg akarsz szökni, Ganümedész, a legjobb pillanatban vagy közvetlen előtte? Ha maradsz, szép dolgokat ígérek neked. Megígérem neked, hogy meggyőzlek bánatod alaptalanságáról. Az a lány, akit ismersz, és akit mások is ismernek, ez a - no, hogy is hívják? Várj csak! Szemedből olvasom ki a nevét, nyelvemen is van már, s magad is, úgy látom, egy perc és kimondod...

- Silvestra! - kiáltott letről a giovanotto.

A lovagnak egy arcizma se rándult.

- Mennyi a kotnyeles ember! - szólt, alá se nézve, inkább mintegy zavartalan beszélgetésbe mélyedve Marióval. - Mennyi a kotnyeles kakas, aki folyton kukorékol, akár kell, akár nem. Az ajkunkról kapja el a nevet, az enyémről és a tiédről, és még azt hiszi a jámbor, hogy valami különös joga van rá. Oda se neki! De ez a Silvestra, a te Silvestrád, no, szólj már, ez azután a lány, mi? Valódi kincs! Elszorul az ember, ha járni, nevetni vagy csak lélegzeni is látja, olyan elragadó. És a kerek karja, amikor mos, és a fejét hátraveti, s a haját kirázza homlokából! Földre szállott angyal!

Mario előreszegezett nyakkal mered a varázslóra. Mintha elfelejtette volna, hol van, s hogy közönség is van jelen. Szeme körül megnagyobbodtak a vörös foltok, mintha festve lettek volna arcára. Ritkán láttam ilyesmit. Vastag ajka megnyílt.

- És ez az angyal okoz neked gondot - folytatta Cipolla -, vagy jobban mondva, emiatt csinálsz gondot magadnak... Ez különbség, kedvesem, igen nagy különbség, hidd el nekem! A szerelemben adódnak félreértések, mondhatni, sehol sem olyan gyakoriak a félreértések, mint ezen a téren. Azt gondolod talán: mit ért ez a Cipolla a szerelemhez, a maga csekély testi hibájával? Tévedés, nagyon is jól ért hozzá, átfogó és alapos módon ért hozzá, ajánlatos szerelmi ügyekben meghallgatni tanácsát! No de hagyjuk Cipollát, hagyjuk őt ki egészen a játékból, s gondoljunk csupán Silvestrára, a te elragadó Silvestrádra! Micsoda? Talán holmi kukorékoló kakast helyez fölébed, és az vidáman kacag, amíg te sírsz? Fölébed, egy ilyen jóérezésű és megnyerő ifjú fölé? Ez igazán nem valószínű, ez lehetetlen, ezt mi jobban tudjuk, mármint Cipolla és a kislány. Ha én a helyére képzelem magam, látod, és választanom kell egy olyan szutykos fajankó, egy olyan ostoba kecsege, egy olyan tengerimalac és egy Mario, egy servietta-lovag között, aki finom uraságok közt mozog, aki fürgén frissítőket szolgál fel az idegeneknek, s igaz, forró érzéssel szeret engem - esküszöm, szívemnek nem nehéz a választás, s nincs kétségem, hogy kinek kell adnom, hogy pirulva kinek adtam már régen egyes-egyedül. Ideje, hogy lásd és megértsd ezt, szívem választottja! Ideje, hogy láss és megismerj, Mario, kedvesem... Mondd, ki vagyok én?

Borzalmas volt, amint a képmutató ott édeskedett, kacéran vonogatta ferde vállát, epekedve meresztette táskás szemét, és édeskés mosollyal mutogatta szálkás fogait. Ah, és mi lett a mi Mariónkból szédítő szavai közben? Nehezemre esik elmondani, mint ahogy nehezemre esett látni is, mert az a legbensőbb érzések kiszolgáltatása, az elcsüggedt és örületben fölizzó szenvedély világ elé tárása volt. Kezét összekulcsolta ajka előtt, válla mély zihálással süllyedt és emelkedett. Boldogságában nyilván nem hitt szemének és fülének, s éppen csak azt az egyet felejtette el, hogy valóban nem volna szabad nekik hinnie. - Silvestra! - lihegte leigázottan, keble legmélyéből.

- Csókolj meg! - mondta a púpos. - Hidd el, szabad. Szeretlek. Csókolj meg itt - s mutatóujja hegyével kezét, karját s kisujját szétterpesztve, arcára mutatott, szájához közel. S Mario hozzáhajolt, és megcsókolta.

A teremben mély csönd lett. A pillanat fura, iszonyú és izgalmas volt - Mario üdvözült boldogságának pillanata. E rövid s kínos percben, mialatt a boldogság és az illúzió minden lehető vonatkozása megragadta a lelkeket, nem mindjárt kezdetben, hanem nyomban Mario ajkának szomorú s groteszk egyesülése után a förtelmes hússal, mely alácsúszott csókjának, a giovanotto kacagása hangzott föl bal felől, egyedül szakadva ki a feszültségből, durván, kárörvendően és mégis, nagyon kellene csalódnom, ha nem a szájalom együtthangzásával ennyi álomködös balság iránt, ha nem a „poveretto!” kiáltás mellézkengésével, amelyet a varázsló az imént rossz helyre irányítottnak jelentett ki, s a maga számára igényelt.

Ugyanekkor azonban - a kacagás még tartott - a nyilvános csókkal illetett cavaliere titkon, a szék lába mellett megsuhintotta ostorát, és Mario fölriadva hátratántorodott. Állt és bámult, hátrahajló testtel, két kezét megcsúfolt ajkára szorította, egyiket a másik fölé, azután öklével többször halántékára csapott, megfordult, s miközben a teremben zúgott a taps, és Cipolla ölébe kulcsolt kézzel, vállrezegetve, hangtalanul nevetett, lerohant a lépcsőn. Lenn, még teljes lendületben, lábát szétvetve hirtelen megfordult, karját előrelelendítette, és két laposan lecsapó dördülés hasította át a tetszészajt és nevetést.

Hirtelen néma csend támadt. A bokázó táncosok is megálltak, és elképedve meresztették szemüket. Cipolla egy ugrással fölpattant székéről. Védekezően, oldalt nyújtott karral állt ott mintha azt akarná kiáltani: „Állj! Csönd! El előlem! Mi ez?”, s a következő pillanatban feje mellére bukott, s visszazötytyent székére, majd nyomban oldalvást lefordult a földre, ahol fekve maradt mozdulatlanul: egymásra hányt ruhák s görbe csontok halma.

A felfordulás szörnyű volt. Zokogó hölgyek rejtették arcukat kísérőjük mellére. Orvosért, rendőrért kiáltoztak. Fölrohantak a pódiumra. Csapatostul vetették magukat Marióra, hogy lefegyverezzék, kicsavarják kezéből az apró, sötét fémű, pisztolyhoz alig hasonló masinériát, amelyet szorongatott, s melynek szinte nem is létező csöve a sorsnak oly váratlan és ismeretlen irányt szabott.

Kézen fogtuk - végre hát - a gyerekeket, és a belépő csendőrpár mellett elhaladva, a kijárat felé vonszoltuk őket. - Ez már a vége volt? - tudakolták, hogy nyugodt lélekkel távozhassanak. - Igen, ez volt a vége - hagytuk rájuk. Rettenetes vég, szörnyű, végzetes befejezés. És fölszabadító vég mégis - nem tehetek róla, így kellett és így kell éreznem!

AZ ELCSERÉLT FEJEK INDUS LEGENDA

DIE VERTAUSCHTEN KÖPFE EINE INDISCHE LEGENDE

1940

FORDÍTOTTA
HORVÁTH HENRIK

1

A harcosok véréből származó, tehéntenyésztő Szumantra leányának, a szép csípőjű Szítának és - ha szabad így mondani - két férjének története véres és lelket felkavaró mivoltában a legnagyobb igényeket támasztja a hallgató lelkierejével és szellemi ellenállóképességével szemben, hogy szembeszegülhessen Májá kegyetlen szemfényvesztésével. Kívánatos volna, hogy a hallgatók példát vegyenek a mesemondó szilárdságáról, mert majdnem több bátorság kell egy ilyen történet elmondásához, mint meghallgatásához. A történet pedig elejétől végig a következőképpen folyt le:

Abban az időben, amikor az emlékezés felszállt az emberek lelkében, ahogy az áldozati edény a talpától kezdve lassan telítődött mámorító itallal vagy vérrel; ahogy a szigorú, úri kasztbli felsőbbségimádat öle feltárult az ősmúltak magvának, s a visszavágyás az Anyához megifjító borzongásokkal vette körül régi falképeiket, és felduzzasztotta a zarándokmeneteket, melyek tavasszal a nagy világdajka lakóházai felé tódultak: abban az időben két, korra és kasztra nézve alig, de megtestesülésük tekintetében nagyon különböző ifjú szoros barátságot kötött egymással. A fiatalabbat Nandának, a valamivel idősebbet Sridámannak hívták. Amaz tizennyolc éves volt, emez huszonegy, és mindkettőjüket a megfelelő napon, a szent zsinórral körülövezve, felvették a kétszerszülöttek közösségébe. Ugyanazon Tehenek Jóléte nevű templomfaluból származtak, melyet az istenek jeladására létesítettek a maga helyén, Kósala országában. A falut kaktusznövény és fakerítés vette körül, a négy égtáj felé nyíló kapuiról Beszéd istennőnek egyik vándorló beavatottja és lényegtudója, aki soha egyetlen helytelen szót nem mondott, és akit a faluban megvendégeltek, azt az áldásos nyilatkozatot tette, hogy e kapuk szárfáiról és keresztgerendáiról méz és vaj csorog.

A két ifjú barátsága egymás felé törekvő én- és enyémérzéseik különbségén alapult. A megtestesülés elkülönülést okoz. Az elkülönülés különbséget okoz, a különbség összehasonlítást okoz, az összehasonlítás nyugtalanságot okoz, a nyugtalanság csodálkozást okoz, a csodálkozás csodálatot okoz, a csodálat pedig kicserélődés és egyesülés után való vágyat. Etad vai tad. Emez azonos amazzal. És ez a tan főleg az ifjúkorra nézve érvényes, amikor az élet anyaga még puha, és az én- és enyémérzések még nem merevedtek meg az egynek széthullásában.

A Sridáman nevű ifjú kereskedő volt, és egy kereskedő fia, Nanda ellenben kovács és tehénpásztor volt, mivel atyja, Garga, a kalapácsot és a tűz szítására szolgáló madárszárnyat lendítgette, valamint szarvasmarhát is tartott karámban és legelőn. Ami Sridáman nemzőjét, a Bhavabhuti nevű férfiút illeti, ő származását egy védatudós bráhmána-nemzetség férfiágából vezette le, ami Gargának és fiának, Nandának, korántsem állt módjában. Mindazonáltal ők

sem voltak sudrák, hanem, bár némileg kecskeorrúak is voltak, mindenképpen az emberi társadalomhoz tartoztak. Különbösen Srídáman, sőt Bhavabhuti számára is a bráhmanaság már csak pusztán emlék volt, mert már az utóbbinak atyja is tudatosan megállapodott a családapa életfokán, mely a tanulóé után következik, és egész életében nem lépett a remete és aszkéta fokra. Elutasította, hogy csupán kegyes adományokból éljen, melyekkel védatudományának adóztak az emberek, vagy esetleg nem is lakott jól belőlük, hát tisztességes kereskedésbe kezdett mullal, kámfossal, szantálfával, selyemmel és perkállal. Így fia, akit áldozati szolgálatra nemzett magának, szintén vanidzsa, vagyis kereskedő lett a Tehenek Jóléte nevű faluban, és ennek fia, a szóban forgó Srídáman az ő nyomdokába lépett, előzőleg azonban egész fiatalon egy gurunak, a grammatika papi mesterének vezetése alatt, a csillagászat és a lényegszemlélet alapelemei tanulmányozásának szentelt néhány évet.

Nem így Nanda, Garga fia. Az ő karmanja más volt, ő sohasem foglalkozott hagyománytól vagy vérségtől indítva szellemi dolgokkal, hanem a nép egyszerű és vidám gyermeke volt, Krisna-szerű jelenség, sötét bőré és sötét hajú, sőt még a Szerencseborjúnak nevezett szőrfürt is ott volt a mellén. A kovácmesterségnek köszönhető deli karjait, továbbá a pásztorkodás is javára vált, mert a teste, melyet mustármagolajjal szokott kenni, és vadvirágfüzérékkel s arany ékszerekkel díszíteni, szép formájú volt, akárcsak csinos, szőrtelen arca, mely, mint említettük, némiképp kecskeorrú, és hogy úgy mondjuk, dudorajkú volt, de megnyerő módon volt ilyen, és fekete szeme nevetni szokott.

Mindez tetszett Srídámának, ha barátját saját magával hasonlította össze, az ő feje és teste ugyanis néhány árnyalattal világosabb volt Nandánál, és arca is más alkatú. Orrának éle vékony volt, mint a kés pengéje, szeme bogara szelíd, szemhéja puha, arca körül pedig legyezőszerű szakállt viselt. Teste is puha volt, nem nyomta rá bélyegét a kovács- és pásztormesterség, részben bráhmana-, részben kereskedőszerű, keskeny, kissé párnás mellel és valamelyes hajjal a hasacska körül - egyébként kifogástalan, finom térdekkel és lábakkal. Olyan test volt ez, amilyen egy neves és tudással bíró főnek, mely az egészben a földolog, csak tartozékul és függelékekül szolgál, míg ezzel szemben Nandánál a test volt úgyszólván a földolog, és a fej csupán csinos mellékes tartozék. Mindent összevéve, olyan volt a kettő, mint Síva, mikor megkétszereződik, és egyszer szakállas aszkétaként, mintegy holtan hever az istennő lábánál, máskor pedig feléje fordított arccal, virágzó arccal, virágzó ifjú alakjában nyújtja ki tagjait.

Mivel azonban nem alkottak egységet, mint Síva, mint ahogy egyek az Anyában az élet és a halál, a világ és az öröklét, hanem két alakban mutatkoznak, olyanok voltak egymás számára, mint a látványos képek. Mindegyikük enyémérzése unatkozott egymagában, és bárha tudták, hogy e földön végeredményben semmi sem tökéletes, mégis nézegették egymást különbségük miatt. A szakállas, finom ajkú Srídámának tetszett a vastag szájú Nanda őseredeti Krisna-természete, Nanda pedig, részben mert jólesett neki barátja érdeklődése, részben és még inkább, mert nagy hatással volt rá Srídáman világosabb színe, nemes feje és helyes beszéde, mely, mint tudjuk, a bölcsességgel és lényegismerettel karöltve jár, és kezdettől fogva egybeforrt velük: Nanda pedig nem ismert kedvesebb dolgot, mint a Srídámannal való érintkezést, úgyhogy elválaszthatatlan barátok lettek. Volt ugyan mindkettőjük szerető hajlamában némi ártatlan csúfolódás is, mivelhogy Nanda Srídáman fehér báján, vékony orrán és szabatos beszédén, Srídáman pedig Nanda kecskeorrúságán és kedves népiességén olykor-olykor tréfálkozni is szokott. De az ilyen ingerkedés többnyire az összehasonlításba és nyugtalan-ságba vág, és csak adózás az én- és enyémérésnek, mely a belőle kibontakozó Májá-vágyat a legcsekélyebb mértékben sem csorbítja.

Történt pedig, hogy a bűbajos, madárzajongástól hangos tavasz idején Nanda és Sridáman együtt gyalogutazást tettek, mindegyik más okból. Nandát megbízta atyja, Garga, hogy nyersvasat vásároljon bizonyos alacsonyrendű, csak sáskötényt viselő emberektől, akik ügyesen tudták a vasércet kiolvasztani, és akikkel Nanda jól tudott beszélni, králokban laktak, néhány napi járásnyira nyugatra a két barát szülőföldjétől, nem messze Kurukséta városától, mely valamivel északra fekszik a Dzsamma menti népes Indrapraszthától, ahol Sridámannak dolga volt. Neki az volt a teendője, hogy családjának egy ottani üzletbarátjával, aki szintén a családapa-fokon megállapodott bráhmana volt, egy tétel tarka szövetet, melyet az asszonyok otthon finom fonálból szöttek, cseréljen el a lehető legelőnyösebben rizszúzókért és bizonyos fajta, különböző célszerű csiholófákért, amelyek a Tehenek Jólétén most már fogyni kezdtek.

Miután már másfél napig utaztak emberek között az országutakon s magányosan erdőségeken és pusztaságokon át, amikor mindegyik a hátán hordta poggyászát: Nanda egy láda bételdiót, kaurikagylót és rostpapírra kent, talpfestésre szolgáló piros altafestéket, mellyel az alacsonyrendűek nyersércét akarta megfizetni, és Sridáman az őzbőrrre varratott szöveteket, melyeket azonban Nanda időnként barátságából szintén a maga háttára vett, elérkeztek egy helyre, ahol Kálinak, a Mindent Átölelőnek, minden világok és minden lények Anyjának, Visnu Álomittasságának szent fürdője volt. A fürdő az Aranylegyecske nevű kis folyó mellett feküdt, mely mint egy szabadjára engedett kanca, vidáman szökik elő a hegy öléből, de aztán mérsékli iramát, és a szent helyen szelíden összefolyik a Dzsamma folyóval, amely viszont a fölöttébb szent helyen az örök Gangába ömlik - ez pedig sokszorosan torkoll a tengerbe. Ilyen nagy hírű és minden szennyet letörlő fürdők, amelyekben - merítvén az élet vizéből, és a víz ölébe alámerülve - újjászületnek az emberek, nagy számban szegélyezik a Gangá partját és torkolatvidékét. Ott is, ahol más folyók ömlenek a földi tejútba, valamint ahol mások ölelkeznek vele, mint ahogy az Aranylegyecske, Hóország leánykája teszi a Dzsammával - mindezeneken a helyeken biztosan találunk ilyen, mindenki számára kényelmesen berendezett tisztulási és egyesülési helyeket áldozat és egyesülés számára, ellátva a vízbe szállásra szolgáló szent lépcsőkkel, hogy ne kelljen a hívőnek lótuuszokon és parti sáson keresztülgázolva forma és emelkedettség nélkül a víz ölébe toccsanni, hanem méltóan mehessen le, hogy igyék és megöntözze magát.

A fürdőzőhely, ahová az ifjak most megérkeztek, nem a nagyok és dúsan megajándékozottak közül való volt, melyekről a tudósok csodahatásokat hirdetnek, és ahova előkelők és alacsonyrendűek, különböző időben ugyan, de nagy tömegben tódulnak. Kis, csendes, meghitt fürdő volt, nem feküdt semmilyen torkolat mellett, hanem csak szerényen az Aranylegyecske dombosan emelkedő partján, amelynek magaslatán a Minden Kívánságok és Örömök Úrnőjének kicsiny, csupán fából épült és már dűledező, de faragványokkal elég dúsan díszített temploma állott, púposan kiugró toronnyal a cella fölött. A belsejébe vezető falépcsők már megrongálódtak, de méltó vízbeszállásra mégis alkalmasak voltak.

Az ifjak örvendeztek, hogy erre a helyre bukkantak, mely áhíthatosságra és egyben üdülésre és árnyékos pihenésre is oly alkalmas volt. Dél felé nagy forróság uralkodott, már korán tavasszal fenyegetett a nehéz nyár. Oldalt a templomocskától, a parti magaslaton bokrok, tölgy-, mangó- és kadambafák, magnóliák, tamariszkuszok és talapálmák húzódtak felfelé; árnyékukban majd jól fog esni a reggeli és a pihenés. A barátok előbb elvégezték vallási kötelességüket, amennyire a körülmények megengedték. Nem volt jelen pap, akitől olajat és derített vaját szerezhetek volna, hogy megöntözzék vele a kőből faragott lingamszobrokat, melyek a templom előtt levő kis teraszon álltak. Találtak ott egy merítőkanalet, ezzel merítették a folyóból, és a vízzel, a megfelelő igéket mormolva, végrehajtották a jó cselekedetet.

Aztán homorú kezüket egymásra téve, beszálltak a víz zöldes ölébe, ittak, megöntözték magukat, alámerültek, és köszönetet mondtak, majd csupán az élvezet kedvéért, kissé hosszabb ideig maradtak a fürdőben, mint az vallási szempontból szükséges volt, azután pedig, az egyesülés áldását minden tagjukban érezve, kiszemelt pihenőhelyükre a fák alá vonultak.

Itt testvériesen megosztották egymással úti ebédjüket; megosztották, noha mindegyik megehetette volna a sajátját, mert egyiknek sem volt más étele, mint a társának. Mikor Nanda kettétörte az árpalepényt, egyik felét átnyújtotta Sridámannak, és azt mondta: „Nesze, kedvesem”, és mikor Sridáman kettévágott egy gyümölcsöt, ugyanazon szavakkal adta oda Nandának az egyik felét. Sridáman oldalt ült az étkezésnél az itt még egészen friss zöld és perzseletlen fűben, térdét és lábát illedelmesen oldalt rakta; Nanda ellenben felhúzta térdét, és lábát maga elé rakta, kissé közönséges módon, amit az ember nem bír ki sokáig, hacsak származásánál fogva nincs hozzászokva. Öntudatlanul és megfontolás nélkül helyezkedtek el így, mert hogyha figyeltek volna ülésük módjára, akkor Sridáman az őseredetiség iránt való rokonszenvből felhúzta volna térdét, Nanda pedig ellenkező hajlamból féloldalt ült volna. Nandának kis sapka volt fekete, sima, még nedves haján, fehér gyapotszövetből készült ágyékkendőt viselt, felső karján karkötőket, és nyakát aranszalaggal összefogott, kögyöngyökből készült nyaklánc díszítette, melynek keretéből kilátszott mellén a Szerencseborjú nevű szörfürt. Sridámannak fehér kendő volt a fejére csavarva, és szintén fehér gyapjából készült, rövid ujjú ingkabátot viselt, ennek kivágásában pedig kis ereklyezacskó lógott vékony láncon. Mindkettőnek fehér ásványi festékkel hitük jele volt a homlokára festve.

Miután ettek, eltávolították az ételmaradékokat, és csevegni kezdtek. Olyan jó volt itt ülni, hogy fejedelmeknek és nagy királyoknak sem lehetett volna jobb dolga. A fák halkan mozduló virágrojtos lombja és a lejtő magas kalamusz- és bambusztörzsei közt a víz és a lejáró alsó lépcsőfokai látszottak. Kúszónövények zöld csőfüzerei csüngtek körös-körül a fákról, kecsesen összekötve őket egymással. Láthatatlan madarak zöngicsélésével és trilláival elvegyült az aranyméhek zümmögése, melyek ide-oda röpdöstek a virágok fölött, és hirtelen látogatásra betértek hozzájuk. Virághűvösség és virágmelegség szaga terjengett, igen erős jázminillat, a talagyümölcs sajátos parfümje, a szantálfa aromája érződött, a mustármagolaj szaga, mellyel Nanda az alámerülési egyesülés után azonnal újra bekente magát.

- Hiszen itt olyan minden, mintha az ember túl volna az éhség és a szomjúság, az öregség és a halál, a bánat és az elvakultság hat hullámán - mondotta Sridáman. - Nagy béke uralkodik itt. Az ember úgy érzi, mintha az élet szüntelen nyüzsgéséből az élet nyugvó közepébe került volna, és végre lélegzethez jutna. Figyelj csak a csendre, hallgatózz csak! Azért használom ezt a szót, mert a hallgatóság olyasvalami, amire csak a csend ösztönöz bennünket. A csendben fölneszelünk mindenre, ami nem egészen csendes benne, amiben a csend álmában beszél, mi pedig szintén úgy halljuk azt, mintha álomban hallanók.

- Igen, úgy van, ahogy mondtad - felelte Nanda. - A vásár zajában nem hallgatózunk, csak az olyan csend indít hallgatózásra, melyben egyet és mást mégis meghallhatunk. Egészen csendes és merőben hallgatás csak a nirvána, azért ott nem lehet szó hallgatózásról.

- Nem - felelte Sridáman, és nevetnie kellett. - Még senkinek sem jutott eszébe, hogy a nirvánával kapcsolatban hallgatózásról beszéljen. De te úgyszólván azt teszed, tagadó módon ugyan, de mégis, amikor azt mondd, hogy nem lehet tenni, és valamennyi tagadás közül, melyet itt nyilváníthatunk - mert hisz a nirvánáról csak tagadásokban lehet beszélni -, te a legmulatságosabbat választod. Te gyakran nagyon ravasz dolgokat mondasz - ha szabad a „ravasz” szót olyasvalamire alkalmazni, ami egyben helyes és nevetséges. Én egyébként nagyon kedvelem az ilyen mondásokat, mert némelykor hirtelen rezgésbe hozzák hasfalamat, mint a zokogás. Ebből látjuk, hogy mennyire rokon a nevetés a sírással, és hogy csak csalódás,

ha öröm és bánat közt lényegbeli különbséget akarunk tenni, és az egyiket igenléssel, a másikat pedig tagadással fogadjuk, holott mindkettő csak közösen mondható jónak vagy rossznak. De van a sírásnak és a nevetésnek egy kapcsolata, amit az élet izgalmi közt még leginkább fogadhatunk igenléssel, és nevezhetünk jónak. Ezt fejezi ki a meghatottság szó, amely derült részvétet jelent, és hogy a hasfalamból vibrálása hasonlít a zokogáshoz, az éppen a meghatottságtól ered, és onnan, hogy ravaszágodban egyszersmind sajnállak is.

- De miért sajnálsz? - kérdezte Nanda.

- Mert te tulajdonképpen mégiscsak a szamszára és az élet önnönmagában való kötöttségének gyermeke vagy - felelte Sridáman -, és egyáltalán nem tartozol azon lelkek közé, melyek felmerülni vágnak a nevetés és sírás óceánjából, ahogy a lótuszvirág a víz fölé emelkedik, és kelyhét kitarja az égnek. Nagyon jól érzed magad a mélységben, mert hemzseg a kusza változásban élő alakoktól és álorcáktól, és mert jól érzed magad, mi is jól érezzük magunkat, ha látunk. De most a fejedbe veszed, és ragaszkodol hozzá, hogy a nirvánával foglalkozz, és megjegyzéseket tégy annak nemleges meghatározására vonatkozólag, mondván, hogy nem indít hallgatóságra, és épp e megjegyzésed az, ami sírnivalóan mulatságos, vagy az erre alkotott szóval élve: megható, mert az ember sajnál, hogy olyan jólesően jól érzed magad.

- Na hallod - felelte Nanda -, hát végeredményben hogy is vagy velem? Ha sajnálnál, mert a szamszára elvakultsága tart fogva, és nincs tehetségem a lótuszhoz, azt nem bánám. De hogy éppen azért sajnálsz, mert én is, amennyire értek hozzá, kissé foglalkozni akarok a nirvánával, az bántó volna rám nézve. Kimondom egyenesen: én is sajnállak.

- Hát most megfordítva, te miért sajnálsz engem? - kérdezte Sridáman.

- Azért, mert olvastad ugyan a védákat, és valamit el-elkaptál a lényegszemléletből - felelte Nanda -, de amellet az elvakultságnak még könnyebben és készségesebben ülsz fel, mint mások, akik nem tanultak. Ez idézi elő nálam a meghatottság érzését, olyasmit, mintha csiklandoznának, azaz: a derült meghatottságot. Mert ahol csak egy kicsit hallgatózni lehet, mint ezen a helyen, azonnal elvakít a látszólagos béke, azonnal túlálmodod magadat az éhség és szomjúság hat hullámán, és azt képzeld, hogy a nyüzsgés nyugvó középpontjában vagy. Amellet az, hogy ebben a csendben hallgatózni és mindenfélére hallgatni lehet, éppen azt bizonyítja, hogy rendkívül nagy nyüzsgés van itt, és hogy békeérzéseid csupán képzelődések. Ezek a madarak egymás felé búgnak, hogy szerelmeskedhessenek, ezek a méhek, szitakötők, szárnyas bogarak ide-oda cikáznak, mert hajtja őket az éhség, a fűben ezerszeres életharc dúl, és ezek a liánok, melyek oly kecsesen koronázzák meg a fákat, kifojtanak belőle a lélegzetet és a nedvet, hogy csak ők maguk legyenek kövérek és szívósak. Ez a valódi lényegszemlélet.

- Jól tudom - mondta Sridáman -, és nem is ámítom magamat e dolgok tekintetében, vagy legfeljebb csak egy percig és szabad akaratból. Mert nemcsak észbeli igazság és megismerés van, hanem van az emberi szív jelképes szemlélete is, mely a jelenségek írását nemcsak első jőzan értelmük szerint olvassa, hanem a második és magasabb szerint is, és eszközül használja arra, hogy segítségével szemlélni tudja azt, ami tiszta és szellemi. Hogyan akarsz eljutni a béke megértéséhez, hogyan akarod bensődben a nyugvás boldogságát érezni, anélkül, hogy egy Májá-kép (mely persze magában sem a boldogság, sem a béke) segítséget nyújtana hozzá? Meg van engedve és meg van adva az embernek, hogy felhasználja a valóságot az igazság meglátására, és poézis az a szó, melyet a nyelv erre az adottságra és erre az engedelemre alkotott.

- Ah, így érted - nevetett Nanda. - Szerinted tehát a poézis az a butaság, mely az okosság után jön, és ha valaki buta, azt a kérdést kellene feltenni, hogy még buta-e, vagy újra az. Mondhatom, ti okosak nem könnyítitek meg a magunkfajta emberek dolgát. Azt hinné az ember,

arról van szó, hogy okosak legyünk, de még mielőtt azok lettünk, megtudjuk, hogy arról van szó, hogy újra buták legyünk. Nem volna szabad, hogy megmutassátok nekünk az új és magasabb lépcsőfokot, nehogy elveszítsük a bátorságot, hogy felhágjunk az előzőre.

- Tőlem nem hallottad, hogy okossá kell válni - felelte Srídáman. - Gyere, nyújtózzunk el az enyhe fűben, miután ettünk, és nézzünk a fák lombján át az égbe. Nagyon különös látásmód, ha az eget olyan helyzetből nézzük, melyben szemünk már magától irányul fölfelé, ahogy a föld, az Anya, maga nézi az égboltot.

- Szijá - helyeselt Nanda.

- Sziját! - javította ki Srídáman a tiszta és helyes beszéd szerint; és Nanda nevetett saját magán és rajta.

- Sziját, sziját! - mondta utána. - Szórszálhasogató, hagyd meg nekem az én nyelvemet! Ha szanszkritul beszélek, úgy hangzik, mint mikor egy fiatal tehén szimatol, akinek kötelet húztak át az orrán.

Ezen az eredeti hasonlaton Srídáman szívből nevetett, aztán indítványára elnyújtóztak a fűben, és az ágak és ringó virágos bokrok közt felnéztek Visnu kékségébe, miközben lomblegyezővel elhessegették az „Indra védencei”-nek nevezett piros-kék legyeket, melyeket bőrük odavonzott. Nanda nem azért járult hozzá, hogy hanyatt feküdjének, mintha nagy súlyt helyezett volna arra, hogy az eget Földanya módjára nézze, hanem csupán engedékenységből feküdt így. Nemsokára fel is ült, és egy virágot tartva ajka közt, újra elfoglalta a dravida guggoló helyzetét. - Indra védence átkozottul kellemetlen - mondotta, a sok cikázó legyet egy és ugyanazon egyénnek nyilvánítva. - Valószínűleg az én jó mustármagolajamra éhes. De lehet az is, hogy védnöke, az Elefánton Lovagló, s Villámcsapás Ura, a nagy Isten megbízta, hogy kínozzon minket büntetésül, tudod már, hogy miért.

- Ennek nem volna szabad téged érnie - felelte Srídáman -, mert hiszen te a tanácsfa alatt amellet voltál, hogy Indra hálaünnepét a múlt ősszel a régi, vagy mondjuk inkább: újabb mód szerint, az egyházi szokásoknak megfelelően, a bráhmána szabályokhoz híven üljék meg, és bátran moshatod kezedet, ha mi a tanácsban másképp határoztunk, és felmondtuk Indrának a szolgálatot, hogy egy új, vagyis inkább egy régibb hálaistentiszteletet válasszunk, mely nekünk, falusi embereknek jobban megfelel, és természetesebben illik a mi jámborságunkhoz, mint a bráhmána ceremóniának aprólékos sallangjai, melyekkel Indrát, a Mennydörgőt, az ősnép várainak megtörőjét tisztelik.

- Valóban úgy van, ahogy mondod - felelte Nanda -, és a lelkem még mindig borzong, ha erre visszagondolok, mert ha a fa alatt Indra mellett nyilatkoztam is, mégis félek, hogy ő ilyen részletekkel nem törődik, és az egész Tehenek Jólétét felelőssé teszi, mert megfosztották egyik ünnepétől. Eszükbe jut az embereknek, egyszerre fejükbe veszik, nem tudom, miért, hogy az Indra-hálaszolgálat nem az igazi, legalábbis pásztorok és szántóvető emberek számára nem jó, és hogy jámbor egyszerűsítésre kell gondolni. Mi közünk, kérdik, a nagy Indrához? Neki a védatudós bráhmanák áldoznak szent mondások végtelen sorával. De mi a teheneknek, hegyeknek és erdei legelőknél akarunk áldozni, mivel ezek a mi valódi és hozzánk illő istenségeink, mi teljességgel úgy érezzük, mintha már előbb is ezt cselekedtük volna, még mielőtt Indra megjelent, aki az eljövendőknek előtte járt, és megtörte az őslakók várait, és ha már nem is igen tudjuk, hogyan kellene a dolgot csinálni, majd csak megsűgja valami nekünk a bensőnkben, majd megtanít rá a szívünk. A Tarkacsúcs hegyi legelőjét fogjuk szolgálni, itt a közelben, jámbor szokásokkal, melyek annyiban újak, hogy előbb ismét fel kell hoznunk őket szívünk emlékezéséből. Neki áldozunk majd tiszta állatokat, és neki viszünk adományokat, aludttejet, virágot, gyümölcsöt és nyers rizst. Aztán hadd járja körül az őszi virágokkal

koszorúzott tehének csoportja a hegyet, felé fordítva jobb tomporukat, és bögjenek felé a bikák esőterhes felhők mennydörgő hangján. Ez legyen a mi új-régi hegyi istentiszteletünk. De hogy a bráhmanák ne ellenezzék, táplálni fogjuk őket százával, összehordjuk valamennyi karából a tejet, hadd tömjék magukat tele a tej fölével és tejben főtt rizszel, akkor majd meg lesznek elégedve. Így beszéltek néhányan a tanácsfa alatt, voltak, akik helyeselték, voltak, akik nem. Én elejétől fogva elleneztem a hegyi istentiszteletet, mert félelemmel és tisztelettel viseltetem Indra iránt, aki megtörte a feketék várait, és nem adok semmit sem az olyan dolgok kiásására, amikről már alig tudunk valamit. Te azonban tiszta és helyes szavakkal nyilatkoztál - a „helyes”-t a szavakra értem - az ünnep újjáalakítása és az Indrát mellőző hegyi istentisztelet felújítása mellett, és akkor én elhallgattam. Ha azok, akik iskolát jártak, s a gondolat- és lényegtudásból el-elkaptak valamit, Indra ellen és az egyszerűsítés mellett beszélnek, akkor nekünk nincs mit mondanunk, és csak azt reméljük, hogy a nagy Jövevény és Vártörő elnéző lesz, beéri majd számos bráhmanának etetésével, és nem fog bennünket szárazsággal vagy mérhetetlen esővel sújtani. Talán, gondoltam, máris megunta az ünnepét, és a szórakozás kedvéért azt kívánja, hogy a hegyi áldozással és a tehének körmenetével helyettesítsék. Mi együgyűek igen nagyra becsüljük őt, de az utóbbi időben már ő maga sem becsüli magát. Így hát én is nagyon élveztem a felújított ünnepet, örömmel segédkeztem, mikor a megkoszorúzott teheneket a hegy körül hajtották. De épp az imént, mikor prákrit beszédemet kijavítottad, és azt kívántad, mondjam úgy, hogy „sziját”, eszembe jutott, milyen furcsa az, hogy helyes és tanult szavakkal beszélsz az együgyű dolgok érdekében.

- Nem tehetsz szemrehányást nekem - felelte Srídáman -, mert te a nép módján szóltál a bráhmanák igemondó szolgálata javára. Ez nyilván örömet szerzett neked és boldogított. De mondom neked: még sokkal boldogítóbb, ha helyesen képzett szavakkal beszélünk az egyszerű dolgok érdekében.

3

Aztán egy ideig hallgattak. Srídáman úgy feküdt, mint előbb, és felnézett az égre. Nanda erős karjaival körülfogta felhúzott térdeit, s a lejtő bokrain és fáin át lenézett Kálinak, az Anyának fürdője felé.

- Pszt. Mennykő, bunkó és égszakadás! - suttogta hirtelen Nanda, és ujját duzzadt ajkára tette.
- Srídáman testvér, kelj fel csöndesen, és nézz oda! Arra, ami ott kiszáll a fürdőből. Nyisd ki a szemedet, érdemes! A lány nem lát minket, de mi látjuk őt.

Egy fiatal leány állt az egyesülés elhagyott helyén, és fürdőájtatosságát végezte. Száriját és derékkötőjét a lépcsőre tette, és anyaszült meztelenen állott, csak holmi nyakláncdísszel, hintázó fülbevalókkal, fehér szalaggal dús varkocsba fogott haja körül. Teste kápráztatóan búbajos volt. Olyan, mintha Májából készült volna, a leggyönyörűbb színárnyalatú, sem igen sötét, sem igen fehéres, sőt inkább olyan, mint a színarany, Brahma elgondolása szerint remekül megformált, édes gyermekvállakkal, gyönyörűségeen ívelő, a has tágas síkját keretező csipővel, szűziesen meredő, bimbózó emlőkkel és pompázva szélesedő hátsórésszel, mely fenn a legkeskenyebb, legkecsesebb háttá vékonyult, a hát pedig hajlékonyan homorúnak látszott, mert a lány felemelte liánkarját, és kezét úgy tartotta nyakán összekulcsolva, hogy kisötletett gyenge hónalja. De anélkül, hogy az emlőknek eleven tüneményként megejtő, vakító édességét sérelem érné, a leglenyűgözőbb hatású és Brahma gondolatának legjobban megfelelő mindebben mégiscsak a nagyszerű hátsórésznek a tündérhát keskenységével és nádszerű hajlékonyságával való összeköttetése volt, melyet ama másik ellentét, a dicsénekre méltóan ívelő csipők szélessége és a deréktáj bájos keskenyülése hozott létre. Ilyen lehetett

Pramlócsá, a mennyei leány, akit Indra Kanduhhoz, a nagy aszkétához küldött, hogy ne gyűjtessen roppant önsanyargatása által isteni erőket magába.

- Húzódjunk félre - mondta halkan Sridáman, miközben felemelkedett, szemét a leánytüneményre tapasztva. - Nem való, hogy ne lásson minket, és mi lássuk őt.

- Miért? - felelte Nanda suttogva. - Mi voltunk előbb ezen a helyen, ahol hallgatózni és leskelődni lehet, és ha most meglessük azt, amit megleshetünk, arról nem tehetünk. Nem mozdulunk, mert hiszen kegyetlen dolog volna, ha kopogva és zajosan elinalnánk, és ő észrevenné, hogy megláttuk, míg ő nem látott bennünket. Én szívesen nézem. Te talán nem? Hiszen a szemed már vörös, mint amikor a Rigvéda verseit idézed.

- Légy csendben! - intette most Sridáman. - És légy komoly! Komoly és szent jelenség ez, és hogy meglessük, az csak azzal menthető, hogy komoly és ájtatos lélekkel tesszük.

- Hát persze! - felelte Nanda. - Nem tréfadolog az efféle, de azért mégis kedvderítő. Te a sima földről fel akartál nézni az égbe. Most látod, hogy egyenesen állva és előrenézve, némelykor éppenséggel az égbe láthat az ember.

Aztán hallgattak egy darabig, csendben voltak, és nézték az aranyleányt, aki összetette homorított kezét, ahogy ők maguk is tették volt az előbb, és imádkozott az egyesülés előtt. Az ifjak kissé oldalról látták őt, úgyhogy semmi sem kerülte el figyelmüket, látták, hogy nemcsak a teste varázslatosan bájos, hanem a fülbevalók közt az arca is, az orrocskája is, az ajka, a szemöldöke és főképpen lótuszlevélszerű, hosszúkásan ívelt szeme. Különösen mikor kissé félrefordította a fejét, s a két barát már megijedt, hogy észrevette őket, akkor láthatták, hogy ezt a búbajos testi alkatot nem értékteleníti el és nem fosztja meg jelentőségétől csúnya arc, hanem egység uralkodik rajta, és a fej szépsége tökéletesen megerősíti a természet szépségét.

- De hiszen ismerem! - suttogta Nanda hirtelen, és ujjával csettintett. - Ebben a pillanatban ismerem meg, csak eddig nem tudtam, hogy kicsoda. Szítá ő, Szumantra leánya Púposbika-falváról, innen a közelből. Onnan jött ide, hogy tisztára fűrössze magát, világos. Hogyne ismerném! Én hintáztattam a nap felé.

- Hintáztattad? - kérdezte Sridáman halkán és nyomatékosan.

És Nanda így felelt:

- Meghiszem azt! Karom erejével tettem, mind az emberek előtt. Ruhában azonnal ráismertem volna. De hát hogy lehet valakit meztelenül mindjárt megismerni! Igen, ez a leány a púposbika-falvi Szítá. Múlt évben meglátogattam ott a nagynénémet, éppen a nap segélyünnepe volt, de Szítá...

- Meséld el később, kérlek! - vágott a szavába aggodalmas suttogással Sridáman. - A nagy előny, hogy közlőnk látjuk, azzal a nagy hátránnyal jár, hogy könnyen meghallhat bennünket. Egy szót se többet, hogy meg ne ijesszük.

- Igen, mert akkor elmenekülhetne, és te nem látnád többé azt, amivel még legkevésbé sem teltél be - kötődött vele Nanda.

De a másik már intett neki, hogy hallgasson el, így hát újra csendben ültek, és nézték, hogyan végzi a púposbika-falvi Szítá fürdőájtatosságát. Miután befejezte az imádságot, meghajolt, és arcát az ég felé fordította, óvatosan leszállt a víz ölére, merített és ivott, aztán leguggolt a vízbe, kezét fejére téve, homlokig elmerült benne, egy darabig még üdítette magát kecsesen kiemelkedve és oldalt belesimulva, és amikor eljött ennek is az ideje, kilépett a szárazra vízgyöngyhullató hűsült szépségben. De még ezzel sem ért véget a kegy, melyben a barátok e helyen részesültek, mert a fürdő után a megtisztult leereszkedett a lépcsőre, hogy a nap

megszárita, miközben testének természetes bája feloldódva az egyedüllét tévhitében, hol ilyen, hol amolyan tetszetős helyzetet foglaltatott el vele, és csak miután ennek is eljött az ideje, öltötte fel kényelmesen ruháját, és a vízbe szálló lépcsőjén felmenve, eltűnt a templom irányában.

- Vége, nincs tovább - mondotta Nanda. - Most legalább újra beszélhetünk és megmozdulhatunk. Elvégre unalmassá válik, ha úgy kell tenni az embernek, mintha nem volna jelen.

- Nem értem, hogyan beszélhetsz unalomról - felelte Srídáman. - Hát van-e üdvösebb állapot, mint elmerülni egy ilyen képben, és csak benne létezni? Szerettem volna az egész idő alatt visszatartani lélegzetemet, nem félelemből, hogy elveszíthetném a látványt, hanem mert attól tartottam, hogy megfosztanám őt az egyedüllét képzetétől, melyért reszkettem, s melynek szentül el vagyok kötelezve. Azt mondod, hogy Szítának hívják? Jólesik nekem, hogy tudom, megvigasztal vétkes elkötelezettségemért az, hogy nevén tisztelhetem. És te a hintázásból ismered?

- Persze, amint mondtam! - erősítette meg Nanda. - Megválasztották napszűznek múlt tavasszal, mikor a falujában voltam, és én hintáztattam őt, hogy segítsen a napnak, olyan magasra röpítettem fel az égbe, hogy alig hallatszott odafentről a sikongása. De egyébként bele is olvadt az általános rikoitozásba.

- Jó dolgod volt - mondotta Srídáman. - Neked különben mindig jó dolgod van. Nyilván erős karod miatt szemeltek ki hintáztatójának. Elképzelem, hogyan szállott és repült fel a kékségbe. A repülés képe elmerül képzeletemben az álló alak képével, amikor a fürdő előtt imádkozott, és ájtatosan meghajolt.

- Gondolom - felelte Nanda -, lehet oka az imádságra és töredelemre, nem a cselekedetei miatt, mert nagyon erényes leány, hanem a megjelenése miatt, amiről persze nem tehet, de szigorúan véve, valahogyan mégis hibás benne. Az ilyen szépség lebilincselő, mondják. De miért lebilincselő? Nos, épp azért, mert odabilincsel a vágyak és gyönyörök világához, és mindjobban belevisz minket a szamszára elvakultságába, és akkor a teremtményekben elfogy a tiszta öntudat, éppúgy, ahogy valakinek elfogy a lélegzete. Ilyen a hatása ennek a leánynak, ha nem is a szándéka szerint, de hogy szemét olyan lótuuszlevélszerűen meghosszabbítja, abból mégiscsak szándékosságra lehet következtetni. Könnyű azt mondani: a szépség megadatott neki, nem önakaratából vette fel, tehát nincs mit imádkoznia és levezekelnie. De a dolog mégis úgy áll, hogy van egy pont, ahol nincs igazi különbség az *adott* és a *felvett* közt, és ezt ő maga is tudja, és valószínűleg bocsánatért imádkozik, amiért oly lebilincselően hat. De szó, ami szó, a külső szépséget felvette - nem úgy, ahogy felvesszük azt, ami adatik nekünk, hanem önszántából vette fel, és ezen nem változtathat semmiféle ájtatos fürdő: ugyanazzal a megbabonázó hátsórésszel jött ki a vízből.

- Ne beszélj ilyen durván - korholta Srídáman megindultan - egy ilyen finom és szent jelenségről. Elkaptál ugyan valamicskét a lényegszemléletből, de parasztosan jött ki belőled. Meg kell mondanom ezt, és ahogyan alkalmazod, abból világosan kiderül, hogy nem voltál méltó arra a jelenségre, holott a mi helyzetünkben csak az volt a fontos, és attól függött minden, hogy méltónak mutatkozhatunk-e rá, és hogy milyen szellemben lestük meg.

Nanda ezt a megrovást teljes szerénységgel fogadta.

- Taníts meg hát, dauji - kérte, idősebb testvérnek szólítva barátját -, hogy milyen szellemben leselkedtél te, és milyenben kellett volna nekem is leselkednem!

- Nézd - szólt Srídáman -, minden lénynek kétféle léte van: egyik a maga számára, és egyik a mások szeme számára. Az ember létezik, és egyszermind látható is, lélek és kép egyben, és mindig bűn, ha csak a képe benyomásának engedünk, és lelkével nem törődünk. Szükséges, hogy legyőzzük az undort, melyet egy rühös koldus képe bennünk kelt. Nem szabad megállanunk annál, hogy miképpen hat szemünkre és más érzékeinkre. Mert az, ami hat, még nem a valóság, hanem mintegy mögéje kell kerülnünk, hogy részünk legyen a megismerésben, amelyet minden jelenség igényel; mert több, mint jelenség, és lénye, lelke a külső kép mögött található. De nemcsak a nyomor képe által keltett undorban nem szabad megakadnunk, hanem éppoly kevésbé, sőt még kevésbé a gyönyörűségben, melyet a szép képe ébreszt bennünk, mert ez is több, mint kép, bár az értekek csábítása, hogy csak annak vegyük, még nagyobb, mint az undorodás esetében. A szépség ugyanis látszólag nem támaszt semminemű igényt lelkiismeretünkkel szemben, oly értelemben, hogy behatoljunk a lelkébe, amire a koldus képe, éppen a szomorúsága miatt, bizonyos mértékben mégiscsak ösztönöz bennünket. És mégis bűnössé válunk a szépség előtt is, hogyha gyönyörködve nézzük, anélkül, hogy lényével törődnénk, és - úgy gondolom - különösen bűnössé leszünk tőle, ha látjuk, és az minket nem lát. Tudd meg, Nanda, valóságos jótétemény volt számomra, hogy megmondhattad annak a nevé, akit meglestünk. Szítá, Szumantra leánya. Mert így mégiscsak volt valamim, tudtam valamit abból, ami több, mint a képe, mert a név a lénynek és a léleknek egy darabja. De még boldogabb voltam, amikor hallottam, hogy erényes leány, mert ez azt jelenti, nemde, hogy még jobban átláthatok a képén, és még közelebb férközhetem a lelkéhez. Továbbá azt is jelenti ez, hogy csak általános erkölcs az, ha szemét lótuszlevél módjára meghosszabbítja, és esetleg még a pilláját is festi, és nincs ennek semmi köze az erkölcsösséghez, teljesen ártatlanul teszi, csupán erkölcsének az általános erkölcsöktől való függésében. Hisz a szépségnek is vannak kötelességei önmagával szemben, és ezeknek teljesítésével talán csak fokozni akarja az ösztönzést, hogy a lelkét is keressék. Milyen jóleső elképzelés, hogy van egy tisztas atyja, tudniillik Szumantra, és egy gondos anyja, akik jó erkölcsben felnevelték, és magam előtt látom a jól nevelt házileányt, amint tesz-vesz, munkálkodik, őrli a búzát a kövön, gyümölcsöt főz a tűzhelyen, vagy finom szállá fonja a gyapjút. Mert minden vágya a szívemnek, mely bűnös a meglesésében, hogy a kép személlé váljék.

- Ezt értem - felelte Nanda. - De tekintetbe kell vened, hogy ez a kívánság nálam nem lehetett olyan erős, mivel Szítá, azáltal, hogy a Nap felé hintáztattam, számomra már nagyon is személlé vált.

- Nagyon is azzá vált - felelte Srídáman, és hangja némiképp remegett, mint különben is az egész beszélgetés alatt. - Nyilván nagyon is, mert a bizalom, melyre méltattak - hogy jogosan vagy jogtalanul, azt most nem akarom eldönteni, mert karod és egyáltalában délceg tested, nem pedig fejed és gondolatai miatt méltattak rá -, ez a bizalom, úgy látszik, teljesen anyagi egyeddé tette számodra Szítát, és eltompította tekintetedet, úgyhogy nem tudod felfogni az ilyen jelenség magasabb értelmét, különben nem beszélhettél volna ilyen megbocsáthatatlanul durván arról a szépségről, melyben jelentkezett. Hát nem tudod te, hogy minden nő alakjában, legyen az gyermek, szűz leány, anya vagy matróna, ő rejtőzik, a Mindenek Szülője, a Mindenek Fenntartója, Sakti, a nagy istennő, akinek öléből fakad minden, és akinek ölébe minden visszatér, nem tudod, hogy minden jelenségben, mely az ő jegyét viseli, őt magát kell tisztelnünk és csodálnunk? Legkegyesebb alakjában mutatkozott meg itt az Aranylegyecské folyó partján, és mi ne lennénk mélységesen megrendülve, hogy jelenésben nyilvánította magát, úgyhogy valóban, mint magam is észrevettem, hangom kissé reszket beszéd közben, ami azonban azért is van, mert haragszom durva beszédmodorod miatt?

- Arcod és homlokod is piros, mintha nap égette volna - mondta Nanda -, és hangod, ha remeg is, teltebben cseng, mint rendszeren. Egyébként biztosíthatlak, hogy magam is, a magam módja szerint, meg voltam indulva.

- Akkor nem értem, hogyan beszélhettél olyan helytelenül, és hogy vethetted szemére szépségét, amellyel szerinted az embereket megzavarja, úgyhogy még öntudatuk is elfullad tőle. Bűnös elfogultsággal ítélsz, aki így tekint a dolgokat, és egyáltalán nincs eltelve valódi lényegével annak, aki a legédesebb képből mutatkozott meg ma előttünk. Mert ő minden, és nemcsak Egy: élet és halál, örület és bölcsesség, varázsló és felszabadító, hát nem tudod ezt? Csak azt tudod, hogy a teremtmények tömegét elszédíti és megbabonázza, és azt nem, hogy a szédület homályán túl elvezet az igazság megismeréséhez? Akkor te keveset tudsz, és egy - megengedem - nehezen felfogható titkot nem fogtál fel: hogy, tudniillik, a mámor, mellyel elborít, egyszersmind az a lelkesedés, mely az igazsághoz és a szabadsághoz visz bennünket. Mert ez az: hogy ami lebilincsel, egyben fel is szabadít, és hogy a lelkesedés az, ami az érzéki szépséget a szellemmel összekapcsolja.

Nanda fekete szemében könny csillogott, mert könnyen meghatózó természete volt; mikor metafizikai szavakat hallott, alig tudott ellenállni a sírásnak, különösen most nem, amikor Sridámannak különben meglehetősen vékony hangja hirtelen olyan telten és szívhezszólóan csengett. Így hát kissé zokogott kecskeorrán át, mikor így szólt:

- Milyen ünnepélyesen beszélsz ma, dauji! Azt hiszem, még sohasem hallottalak így beszélni, nagyon megindít a beszéded, azt kellene kívánnom, hogy ne folytasd, éppen mert annyira megindít. De folytasd mégis, kérlek, beszélj még a bilincsről és a szellemről és a Mindent Átölelőről.

- Látod tehát - felelte Sridáman nagy emelkedettséggel -, látod, hogy milyen ő, és hogy nemcsak ámit, hanem bölcsességet is teremt. Hogy szavaim annyira meghatnak, annak az az oka, hogy ő a Hullámgörgető Beszéd Úrnője, az pedig össze van forrva Brahmának a bölcsességével. Kettősségben kell felismernünk a nagy istennőt, mert ő a haragos, a fekete és a rémületet keltő, és a teremtmények vérét issza gőzölgő kelyhéből, de egyszersmind a szentséges és kegyelemosztó is, akiből minden lét fakad, és aki az életet minden alakjában szeretetteljesen szorítja tápláló emlőjéhez. Ő Visnának nagy Májája, és átölelve tartja őt, aki benne álmodik; mi pedig őbenne, Visnuban álmodunk. Sok víz torkoll az örök Gangába, de a Gangá a tengerbe torkoll. Így torkollunk Visnu világot álmodó istenségébe, az pedig az Anya tengerébe torkoll. Tudd meg, hogy életünk álmának fürdős torkolatához érkezünk el, és ott jelent meg nekünk a Mindent Szülő, Mindent Elnyelő, akinek ölében megfürödtünk, megjelent legédesebb alakjában, hogy elszédítsen és fellelkesítsen, valószínűleg azért, hogy megjutalmazzon bennünket, mert hódoltunk nemző jelének, és vízzel megöntöztük. Lingam és Jóni: nincs ennél nagyobb jel, és nincs nagyobb órája az életnek, mint amikor az elhivatott saktijával körüljárja a menyegzői tüzet, mikor kezüket egyesítik a virágszalaggal, és a férfi kimondja a szót: „Elnyertem őt!” Mikor fogadja szülei kezéből, és kimondja a királyi szót: „Ez én vagyok, ez te vagy; én az ég, te a föld; én a dalnak dallama, te a dalnak szavai; így tesszük meg együtt az utat!” Mikor ünneplik a találkozást - mikor már nem emberek többé, nem ez a férfi, és nem ez a nő, hanem a nagy pár, a férfi Siva, a nő Durgá, a magasztos istennő: mikor a szavaik tétovák lesznek, és már nem az ő szavaik, hanem ittasult mélységek dadogása, és mikor belehalnak a legmagasabb életbe az ölelés mondhatatlan boldogságában. Ez az a szent óra, mely a tudásba merít minket, és az Anya ölében megvált az Én örületétől. Mert ahogy egybefolynak szépség és szellem a lelkesedésben, úgy folyik össze élet és halál a szerelemben!

Nandát teljességgel elragadták ezek a metafizikai szavak.

- Ó - mondta fejszóvalva, és szemébe könny szökött -, hogy mennyire kegyes hozzád Beszéd istennő, aki megajándékoz Brahmának a bölcsességével, az már szinte kibírhatatlan, és az ember mégis végtelen hosszú ideig szeretné hallgatni szavaidat. Hacsak ötödrészt tudnám elénekelni vagy elmondani annak, amit fejed létrehoz, akkor szeretném és tisztelném önmagam minden tagomban. Azért kellesz nekem annyira, én idősebb fivérem, mert ami hiányzik belőlem, az megvan tebenned, és a barátom vagy, úgyhogy szinte az az érzésem, mintha bennem is megvolna. Mert mint társadnak részem van benned is, némiképp Srídáman is vagyok, de nélküled csak Nanda volnék, és az nekem nem elég. Kimondom nyíltan: egy percig sem tudnám túlélni azt, hogy elváljak tőled; máglyát rakatnék, és elégetném magamat. Ezt meg akartam mondani neked. Fogadd, mielőtt indulunk!

És sötét, gyűrűs ujjaival mohón kutatott útiholmija közt, és egy bételtekeresztet vett ki belőle, amilyent étkezés után szívesen rág az ember, hogy illatossá tegye száját. Félrefordított, könnyektől nedves arccal adta át Srídámannak. Mert bétellel szerződés és barátság megpecsételéseképpen is szokás egymásnak kedveskedni.

4

Így aztán továbbmentek, a dolguk után, és időnként elvált az útjuk; mert mikor elértek a vitorláktól hemzsegó Dzsamma folyamhoz, és megpillantották a városias Kurukséta árnyképét a láthatáron, Srídámanak a széles, ökrös szekerekkel borított országúton kellett továbbhaladnia, hogy a város nyomasztóan szűk utcáin megtalálja annak az embernek a házat, akitől a rizszűzőkat és a csiholófákat akarta beszerezni; Nandának pedig az országúttól elágazó keskeny ösvényt kellett követnie, mely az alacsonyrendűek királyaihoz vezetett, akiknek eladó nyersércük volt atyja kovácműhelye számára. A barátok búcsúzásul megáldották egymást, és megállapodtak, hogy harmadnapra, meghatározott órában, újra találkoznak ennél az elágazásnál, hogy ügyeik elintézése után együtt térjenek majd vissza szülőfalujukba.

Miután a nap háromszor felkelt, Nandának, kis szürke csacsiján ülve, melyet az alacsonyrendűektől vásárolt, s amelyre az ércet felrakta, kissé várakoznia kellett az elválás és viszontlátás helyén, mert Srídáman késett, és mikor végre csomagjával megrakodva közeledett a széles úton, bágyadtabb léptekkel vonszolta magát, arca a finom, legyező formájú szakállban beesett volt, és szemében szomorúság ült. Nem látszott rajta öröm, mikor társát viszontlátta, és mikor Nanda sietve megszabadította terhétől, hogy azt is a kis csacsijára rakja, Srídáman magatartása nem változott, éppoly görnyedten és szomorúan ment barátja mellett, ahogy jött, és beszédje nem volt egyéb, mint „igen, igen”, akkor tudniillik, mikor „nem, nem”-nek kellett volna lennie; igaz, hogy ezt is mondta néha, csak sajnos éppen akkor, amikor az „igen, igen” lett volna helyénvaló, tudniillik a pihenőóráiban, amikor is Srídáman kijelentette, hogy nem tud és nem akar enni, és Nanda kérdésére hozzátette, hogy aludni sem tud.

Mindez betegségre vallott, és mikor a hazautazás második estéjén, a csillagok alatt sikerült az aggódó Nandának barátját némi beszédre bírnia, az nemcsak bevallotta, hogy beteg, hanem összeszorult torokkal hozzátette, hogy gyógyíthatatlan betegségről van szó, halálos betegségről, olyanformán, hogy nemcsak meg kell, hanem meg is akar halni, itt kényszer és akarás teljesen egybeforrtak, és nem különíthetők el egymástól, hanem együttesen egy kényszerítő kívánságot alkotnak, melyben az akarás elháríthatatlanul a kényszerből, a kényszer pedig az akarásból következik.

- Ha igazán barátom vagy - mondotta még mindig azon a fojtott és egyben szenvedélyesen megindult hangon -, tedd meg nekem a szeretet utolsó szolgálatát, s állítsd fel számomra a máglyakunyhót, hadd üljek belé, hadd égjek meg a tűzben. Mert a gyógyíthatatlan betegség

belülről emészt olyan kínok közt, hogy az emésztő tüzet enyhítő olajnak fogom érezni, mint a szent hullámokat a fürdőben.

„Nagy istenek, mi lesz a vége ennek!” - gondolta Nanda, mikor ezeket hallotta. De bár kecskeorrú volt, és alkatára nézve kellemes átmenet az ércet árusító alacsonyrendűek és Sridáman, a bráhmanák unokája közt, mégis dicséretesen megállotta helyét ebben a nehéz helyzetben, és nem vésztette el a fejét, amikor barátja elvesztette ítélőképességét, hanem kihasználva azt a fölényt, mely most neki, az egészségesnek, ily körülmények között jutott, hűségesen a beteg szolgálatába állította barátságát, és leküzdve ijedségét, engedékeny és okos szavakkal tudott beszélni társával.

- Biztosítlak róla - mondotta -, ha valóban kiderül, hogy betegséged gyógyíthatatlan, amiben szavaid alapján talán nem volna szabad kételkednem, akkor egy percig sem fogok habozni, végrehajtom utasításodat, és elkészítem számodra a máglyát. Sőt olyan nagyra rakom, hogy magam is elférjek melletted, mert eszem ágában sincs akár csak egy órával is túlélni elszakadásunkat, és veled együtt megyek majd a tűzbe. De éppen azért, mert a dolog engem is ennyire érint, meg kell mondanod mindenekelőtt, hogy mi a bajod, meg kell nevezned betegségedet, már csak azért is, hogy meggyőződjem gyógyíthatatlanságáról, és előkészítem közös elhamvasztásunkat. El kell ismerned, hogy amit mondok, jogos és méltányos, és ha már én, korlátolt eszemmel, belátom a helyességét, akkor te, az okosabb, még inkább elismerheted. Ha a te helyedbe képzelem magam, és megpróbálom, hogy egy percig a te fejeddel gondolkozzam, mintha az én nyakamon ülne, elkerülhetetlennek tartom, hogy az én, jobban mondva a te meggyőződésedet, gyógyíthatatlan betegségedet illetően, másokkal is felül kell vizsgáltatni és meg kell erősíteni, mielőtt ilyen végzetes elhatározásra jutsz, mint amilyeneket a fejedben forgatsz. Beszélj hát!

A beesett arcú Sridáman sokáig nem akart vallani, hanem kijelentette, hogy szenvedésének halálos reménytelensége nem szorul bizonyításra és megvitatásra. Végül azonban, sok sürgetés után, kezével eltakarva szemét, hogy beszéd közben ne kelljen barátjára néznie, a következő vallomásra határozta el magát.

- Amióta - mondta - azt a leányt, akit egyszer a nap felé hintáztattál, Szítát, Szumantra leányát, meztelenül, de erkölcsösen meglestük Dévi fürdőjénél, olyan szenvedés magja hullott a lelkembe miatta, amely egyaránt vonatkozik a meztelenségére és erkölcsösségére is, és mind a kettőből ered. Azóta óráról órára egyre növekedett szenvedésem, úgyhogy minden tagomat rostjainak legfinomabb elágazásáig áthatotta, elemésztette szellemi erőimet, elrabolta étvágyamat és álmomat, és lassan, de biztosan tönkretesz. Ez tehát halálos és reménytelen betegség, mert meggyógyítása, azaz a leány szépségén és erkölcsösségén alapuló vágyaknak teljesülése elgondolhatatlan és elképzelhetetlen, szóval messze túlhaladja azt, ami az embert megilleti. Ha valakit az a csapás érne, hogy a boldogság iránt oly vágyai támadnának, miknek teljesülésére, bármennyire is attól függjön életben maradása, csak egy isten gondolhatna: világos, hogy akkor annak az embernek el kell pusztulnia. Ha nem lehet enyém - fejezte be Sridáman - Szítá, az özszemű, a szép színű és gyönyörű csípőjű, akkor életem erői maguktól párolognak el. Azért hát készítsd a tűzkunyhót, mert csak a lángban van menekülés, ha az isteni az emberivel harcra kelt. Ha pedig te is bele akarsz ülni, akkor szánom ifjúságodat és vidám lényedet, mely a fűt jelét hordja, de másfelől nem is bánom; mert az a gondolat, hogy hintáztattad őt, nagyon fokozza lelkem égését, és nem szívesen hagynék valakit hátra a földön, akinek az megadatott.

Nanda, miután ezeket hallotta, Sridáman komoly, értetlen csodálkozására végeérhetetlen hahotában tört ki, hol barátját ölelgette, hol pedig táncolt és ugrált a helyén.

- Szerelmes, szerelmes, szerelmes! - kiáltotta. - Ennyi az egész! Ez a halálos betegség! Jaj de jó! Ez aztán jó multság! - És énekelni kezdett:

*A bölcs, a bölcs, a drága bölcs -
Be nagy volt bölcsessége!
Most oda mind a híres ész,
Az ihletének vége.*

*Egy csillagszemű lányka, jaj,
A fejét elcsavarta,
Majom, ha fáról leesik -
Még az sincs nagyobb bajba.*

Aztán újra torkaszakadtából nevetni kezdett, kezét térdére nyomta, és azt mondta:

- Srídáman testvér, be boldog vagyok, hogy csak ennyi az egész, és hogy csak azért csacsogsz máglyáról, mert a szíved szalmakunyhója tüzet fogott! A kis boszorkány igen sokáig állt szemed útjában, és akkor Káma, az isten, eltalált virágnylával, mert amit méhzümmögésnek tartottunk, az lelkének zúgó röpte volt, és Rati, a tavasz nővére, a szerelmi gyönyör, rabul ejtett. Hisz mindez egészen közönséges dolog és multságos és mindennapi, és egyáltalán nem megy túl azon, ami az embert megilleti. Ha úgy tetszik neked, hogy csak egy istent illetve meg kívánságaid teljesülése, csak azért vélekedel így, mert a kívánságaid nagyon bensőségesek, és mert egy istentől, Kámától származnak ugyan, de nem illetik meg őt, hanem éppen ő juttatta őket neked. Nem szeretetlenségből mondom ezt, hanem csak azért, hogy kissé lehűtsem szerelmi lázadat, mely rendkívül túlbecsülteti veled célodat, mikor azt hiszed, hogy csak isteneknek van joguk hozzá, embereknek pedig nincs - holott nincs emberibb és természetesebb dolog, mint az, hogy ebbe a barázdába magot kívánsz vetni. (Így fejezte ki magát, mert Szítá barázdát jelent.) De read - folytatta - valóban illik a mondás: Nappal a bagoly vak, éjjel a varjú. De akit a szerelem vakít el, az nappal is vak meg éjjel is. Ezt a tanítást azért idézem neked, hogy ismerj magadra benne, és gondold meg, hogy a púposbika-falvi Szítá nem is istennő, ha meztelenségében Durgá fürdőjében annak láttad is, hanem egészen egyszerű, bár kivételesen csinos kis teremtés, aki úgy él, mint a többi leány, gabonát őröl, gyümölcsízt főz és gyapjút fon, és szülei is vannak, akik olyanok, mint a többi ember, ha Szumantrának van is némi kevéske harcosvér az ereiben, nem sokat jelent az egész. Szóval lehet velük beszélni, és minek van egy olyan barátod, mint Nanda, ha nem szedné tüstént a lábát, hogy ennek az egész közönséges és nagyon könnyen elintézhető dolognak az útját egyengesse? No, hát érted, csacsi? Ahelyett, hogy a tűzkunyhót készíteném elő, ahova melléd akartam csücsülni, segíteni fogok neked ágyasházadat megépíteni, ahol boldogan élhatsz majd a szépcsípőjével!

- Szavaidban - felelte Srídáman némi hallgatás után - sok bántó volt, egészen eltekintve attól, amit énekelte. Mert bántó, hogy vágyam kínját közönséges és köznapi dolognak mondd, holott meghaladja erőimet, és már-már szétrepeszti az életemet. Olyan vágyakozásról, mely erősebb nálunk, azaz túl erős a számunkra, teljes joggal lehet mondani, hogy nem való embernek, és csak egy istent illethet meg. De tudom, hogy javamat akarod, és szeretnél megvigasztalni, azért megbocsátom neked azt a népies és tudatlan modort, melyben halálos betegségemről beszéltél. Nemcsak megbocsátom, hanem utolsó szavaid és az, hogy - úgy látszik - lehetségesnek tartod, amit lehetségesnek akarsz feltüntetni előttem - szívemet, mely már megadta magát a halálnak, új, heves életütemre ajzotta, csupán annak a lehetőségnek elképzelésével, reménykedéssel abban, amire magam képtelen vagyok. Vannak ugyan percek, mikor sejdítem, hogy mások, akiket nem ért ez a csapás, akik nincsenek ilyen helyzetben, mint én, a tényállást világosabban és helyesebben tudják megítélni. A következő pillanatban

azonban bizalmatlanná válok minden más felfogással szemben, és csak a magamét látom, amely a halálra figyelmeztet. Milyen valószínű már az is, hogy a tündéri Szítá már gyermekkorában házasságot kötött, és hamarosan egybekel felserdült férjével - olyan szörnyű lánggal égető gondolat ez, hogy nincs más választásom, mint menekülni a hűsítő máglyakunyhóba.

De Nanda fogadkozott, hogy ez az aggodalom teljesen alaptalan, és hogy Szítát valóban nem köti ilyen gyermekházasság. Atyja, Szumantra, ellene volt, főképpen azért, mert nem akarta leányát az özvegység szégyenének kitenni abban az esetben, ha a házasságra kiszemelt fiú korábban hunyna el. Hiszen Szítát nem is választották volna meg hintázó szűznek, ha megesküdt lány lett volna. Nem, Szítá szabad és rendelkezésre áll, és tekintve Srídáman jó kasztját, családi körülményeit és védákban való jártasságát, nincs másra szükség, mint hogy forma szerint megbízást adjon barátjának, vegye a dolgot kezébe, és kezdje meg a tárgyalásokat a családokkal, a szerencsés megoldás felől akkor nem lehet kétség.

Mikor Nanda a hintaélményt említette, Srídáman arca fájdalmasan megrándult, de mégis hálás volt barátjának segítőkészségéért, és Nanda egészséges eszének sikerült őt a halálvágtyól arra a hitre téríteni, hogy kívánságának teljesítése nem tartozik az elképzelhetetlen és az embereket meg nem illető dolgok közé; mindamellettt abban maradtak, hogy Nandának, ha a leánykérés nem járna sikerrel, erős karjával okvetlenül el kell készítenie számára a tűzkunyhót. Ezt csillapító szavakkal meg is ígérte Garga fia, de mindenekelőtt megbeszélte barátjával lépésről lépésre a leánykérés hagyományos eljárását, melynél Srídámanak egészen háttérben kellett maradnia, és csak az eredményre kellett várakoznia. Tehát Nanda elsősorban Srídáman atyjának, Bhavabhútinak fogja feltárni fia gondolatait, és rábírja majd, hogy kezdje meg a tárgyalásokat a leány szüleivel, azután Nanda is mint vőfély elmegy Púposbika-falvára, és mint barát közvetíti a pár további közeledését.

Így is történt. Bhavabhúti, a bráhmána-vérből származó vanidzsa örült annak, amit fia bizalmas barátja közölt vele; Szumantra, a harcosvérből származó tehéntenyésztő nem fogadta kedvetlenül a tekintélyes ajándékokkal kísért ajánlatot, melyet eléje terjesztettek. Nanda a lányos házban népies, de meggyőző hangon barátja dicséretét zengte; így hát mikor Szítá szülei a látogatást a Tehenek Jólétén viszonzták, megvizsgálván ez alkalommal a vőfély megbízhatóságát, az eredmény kedvező volt. Mialatt ezekkel a látogatásokkal és tárgyalásokkal teltek a napok, megtanulta a leány, hogy Srídámanban, a kereskedő fiában, távolról a kiszemelt urát és hitvestársát lássa. Írásba foglalták a házassági szerződést, és aláírását vendéglátó lakomával és boldogságot ígérő ajándékok kicserélésével ünnepelték meg. Nanda tudta, Srídáman pedig kételkedett benne, hogy a csillagászok tanácsa alapján gondosan kiválasztott nap mindenképpen eljön, tekintet nélkül arra, hogy Srídáman és Szítá egyesülése éppen ekkorra van kitűzve. Ez a nap közeledett, és Nanda mint vőfély ide-oda szaladgált, hogy a rokonokat és barátokat meghívja. Mikor a menyasszonyi ház belső udvarában szent mondásokat olvasott fel a házi bráhmána, és eközben szárított tehénlepényeket halmoztak rakásba a menyegzői tűzhöz, akkor is Nanda volt az, aki a legbuzgóbban vette ki részét ebből a munkából. Így hát elérkezett az a nap, mikor Szítá, a szépídomú szantállal, kámforral és kókuszolajjal megkenve, ékszerekkel feldíszítve, csillámpikkelyes füzöderékban és a test köré csavarodó ruhában, fátýolfelhőbe burkolt fejjel, legelőször látta meg a neki szánt férfit (míg az tudvalevően már előbb látta őt), és legelőször nevezte nevén. Váratott ugyan magára, de végre mégis jelenné vált az az óra, mikor a férfi kimondta a szót: „Megadatott nekem”, mikor rizs- és vajáldozatok közben fogadta a leányt szülei kezéből, magát égnek nevezte és őt földnek, a dal dallamának önnönmagát és őt a dal szövegének; majd tapsoló asszonyok éneke közben választottjával háromszor körüljárta a lángoló máglyát, aztán fehérbika-fogaton ünnepélyes kísérettel elvitte a falujába és az anyja ölébe. Itt még több szerencsét hozó szertartást kellett elvégezni, itt is körüljárták a tüzet, a férfi cukornádat etetett a leánnyal, beleejtette a gyűrűt a

ruhájába, részt vettek ünnepi lakomán rokonokkal és barátokkal. De miután ettek és ittak, és mindkettőt meglocsolták a Gangá vizével és rózsaojjal, mindnyájan elkísérték őket abba a szobába, mely a boldog pár szobája elnevezést nyerte, és ahol meg volt vetve számukra a virágos nyoszolya. Ott csókkal, tréfákkal és könnyekkel mindenki elbúcsúzott tőlük - Nanda, aki mindig velük volt, legutoljára, a küszöbön.

5

Bár ne estek volna a hallgatók, elcsábítva az elbeszélésnek eddigelé oly derűs menetétől, a csalódás csapdájába, hogy milyen történet is ez valójában! Amíg hallgattunk, egy percre elfordította az arcát, és ahogy most újra felétek fordítja, már többé nem ugyanaz: irtózatossá alarcá torzult, elképesztő, lelket feldúló, megkövesítő rémábrázattá, amelyet Sridáman, Nanda és Szítá utazásukon láttak és... De mindent sorjában.

Hat hónap telt el, amióta Sridáman anyja leányként ölébe vette a szép Szítát, és ez keskeny orrú férjének a házassági gyönyörök teljes élvezetét nyújtotta. Elmúlt a nagy nyár, és már vége felé járt az esős évszak is, mely az eget felhőáradattal, a földet pedig frissen fakadt virágokkal borítja. Makulátlan volt az égbolt, és ősziessen nyílt a lótusz, mikor az ifjú pár, Nandával beszélgetve és Sridáman szüleinek beleegyezésével elhatározta, hogy meglátogatják Szítá szüleit, akik nem látták leányukat, mióta átölelte a férfit, és meg akartak győződni, jót tett-e neki a házasság boldogsága. Bár Szítá rövid idő óta anyai örömöknek nézett elébe, mégis megkockáztatták az utazást, mely nem volt hosszú, és most ősz elején nem is volt nagyon fáradalmas.

Egy zebuökör és egy egypúpú teve által vont, fedett és elfüggönyözött kordélyon utaztak, és Nanda, a barát, hajtotta a fogatot. A házaspár előtt ült, kis sapkáját félreecsapva a fején, lóbálta a lábait, és úgy látszott, igen-nagyon figyelt az útra és az állatok lépésére, és azért nem fordulhatott sokszor hátra a kordélyban ülőkhöz, hogy velük csevegjen. Némelykor egy-egy szót szolt az állatokhoz, időnként hangos és csengő éneklésbe is fogott - de az első hangok után mindjárt összezsugorodott a hangja, zümmögéssé lett, és végül egy halk „gyí”-ben halt el. De volt valami ijesztő abban, ahogy szorongó kebléből hevesen kiénekelte érzéseit, és a hang visszakozásában szintén.

A házaspár hallgatagon ült mögötte. Mivel Nanda előttük ült, tekintetük, ha egyenesen előre irányítják, Nanda nyakát érte volna, és ezt tette némelykor a fiatalasszony szeme, mikor lassan felemelte, hogy rövid idő múlva újra lesüsse tekintetét. Sridáman teljességgel kerülte ezt a kilátást, és arcát oldalt, a lecsüngő zsákvászon felé fordította. Szívesen helyet cserélt volna Nandával, és maga hajtott volna, hogy ne lássa maga előtt, úgy, mint a felesége, azt a barnás hátat a hátgerinccel és mozgékony lapockákkal. Ezt azonban nem teheték meg, mert az az ülés mód, melyet megkönnyebbülésére kívánt, szintén nem lett volna helyes megoldás. Így hát csendben haladtak útjukon, de közben mindhármuk lélegzete a rendesnél gyorsabban járt, mintha futottak volna, szemük fehérjében piros erek tűntek elő, ami mindig súlyos jel. Egy látnok bizonyosan látta volna, hogy fogatukat fönna a levegőben fekete szárnyak kísérik.

Legszívesebben az éj leple alatt utaztak, jobban mondva hajnal előtt a derengés korai óráiban, ahogyan általában szokás, elkerülendő a nappali forró napsütést. De nekik még külön okuk is volt rá. Mivel tévelygés lakozott a lelkükben, és a sötétség kedvez a tévelygésnek, öntudatlanul felhasználták az alkalmat, hogy bensőjük tévelygését a térbe is kivetítsék, és eltévedtek a tájon. Nanda ugyanis nem fordította be az ökröt és a tevét oldalra az országútnak ama pontján, ahol kellett volna, hogy Szítá szülőfalujába jussanak, hanem a holdfénytelen és csak csillagoktól megvilágított égbolt miatt téves helyen hajtott be. Az út, amelyre jutott, csakhamar nem

volt többé út, hanem csak valami útféle tisztás a fák között, melyek kezdetben elszórtan állottak, de aztán megszorodtak; egy sűrű erdő küldte e fákat az utazók elé, hogy megfogja őket, és eltüntesse szemük elől a tisztást is, melyet követtek, és visszatérésre használhattak volna.

Lehetetlen volt már a körülálló törzsek közt, az erdő puha talaján a kocsin előbbre jutniuk, és bevallották egymásnak, hogy tévútra hajtottak, de azt nem vallották be, hogy olyan helyzetet teremtettek, mely megfelelt lelkük félrebillentésének; mert Srídáman és Szítá, a hajtó Nanda mögött ülve, éppenséggel nem aludtak, hanem nyitott szemmel engedték, hogy amaz tévútra forduljon. Nem maradt tehát más hátra, mint tüzet rakni ott, ahol voltak, hogy így jobban biztosítva a ragadozó állatok ellen, megvárhassák a napkeltét. Mikor aztán a nappal bevilágított az erdőbe, mindenféle megvizsgálták a környéket, kifogták az állatokat, és nagy kínnal ide-oda tologatták a kordélyt, amerre csak utat nyitottak a tölgyek és szantálfák a dzsungel széléig, és ott egy szekérral járható bozotos, sziklás hasadék tárult fel előttük, melyről Nanda biztonsággal kijelentette, hogy a célhoz vezető helyes útra viszi őket.

Amint imbolyogva, erős rázkódások közben a mélyúton végighajtottak, egy sziklába vájt templomhoz érkeztek, melyben Dévinek, Durgának, a megközelíthetetlennek és veszélyesnek, Kálinak, a Sötét Anyának szentélyét ismerték fel. Srídáman, belső sugallatot követve kifejezte óhaját, hogy szeretne kiszállni, hogy az istennőnek bemutatssa tiszteletét.

- Csak épp meg akarom nézni és imádni, néhány perc múlva visszajövök - mondotta kísérőinek. - Várjatok addig itt. - Elhagyta a kordélyt, és az út oldalán felment a templomhoz vezető durva lépcsőkön.

Valamint ama másik anyaház az Aranylegyecske fürdője mellett, ez a templom sem tartozott a nagyok közé, de az ájtatosság pilléreit és falait dús faragványok ékesítették. A komor hegy súlyosult bejárata fölé, melyet oszlopok támasztottak, ezekre pedig tajtékos párdúcok vigyáztak. Jobbról és balról s a belső bejárat két oldalán is színes képek voltak kifaragva a szikla síkjából; a húsból való élet látomásai, amint az, összelegyítve csontból, bőrből, inakból, és velőből, vérből, izzadságból, könnyből és csipából, bélsárból, vizeletből és epéből, megrakodva szenvedéllyel, dühvel, örülettel és mohósággal, irigységgel és csüggedéssel, elválással attól, amit szeretünk, kötődéssel ahhoz, amit nem szeretünk, éhséggel és szomjúsággal, bánattal és halállal, kiapadhatatlanul elárasztva a vérnek édes és forró folyamával, ezer alakban szenvedően élvezkedik, hemzsege elnyeli magát, és egymássá változik, amikor is az isteni, emberi, állati dolgok szüntelen, mindent betöltő kavargásában úgy látszik, mintha egy elefánt ormánya egy férfi karja volna, egy vadkanfej pedig egy nő fejének helyét foglalná el. Srídáman nem figyelt a képekre, és azt hitte, hogy nem látja őket, de amint köztük áthaladva, vörösen erezett szeme futólag érintette a képeket, azok melegséget, szédületet és szánalmat keltve mégis behatoltak lelkébe, hogy előkészítsék az Anya látására.

A sziklaházban félhomály uralkodott; csak fentről, a hegy felől vetődött nappali világosság a gyülekező csarnokba, melyen először haladt át Srídáman, és a szomszédos, mélyebbre süllyesztett előcsarnokba. Akkor egy mély ajtó mögött, melyhez újra lépcső vezetett le, feltárult előtte az Anya teste, a ház öle.

Remegés fogta el a lépcső lábánál, visszatámaszkodott, és kezét a bejárat két oldalán levő lingamköveknek feszítette. Káli képe irtózatossá volt. Vajon csak vérekes szemének tetszett úgy, vagy talán még soha és sehol sem látta a haragost ilyen diadalmasan szörnyűséges alakban? Koponyákból és levágott kezekből álló keretívben mindenféle színben, melyek minden fényt magukhoz ragadtak és ellöktek maguktól, csillogó koronadíszben, csontokkal és a lények tagjaival körülöltözötten és megkoszorúzva, tizenhét karjának iramló keretében lépett elő a

bálvány a sziklafalból. Kardokat és fáklyákat lengetett maga körül az Anya, vér gőzölgött a koponya üregében, melyet szájához emelt, vér sötétlett a lábánál - a Rettegést Keltő egy csónakban állt, mely vértengeren úszott. De igazi vérszag is terjengett, Sridáman vékony élű orrát izgatva, áporodott-édeskésen, a hegyi barlangnak pállott levegőjében, ebben a föld alatti mészárszékben, melynek földjét a lefejezett, gyorsan elvérző állatok életnedvének lefolyására szolgáló tapadós csatornák szántották végig. Állati fejek nyitott, üveges szemekkel, négy vagy öt; bivaly-, disznó- és kecskefejek gúla alakban voltak összeállítva az oltáron, az Elkerülhetetlenek képe előtt, és kardja, mely a lenyakazásokra szolgált, kifent éllel, meztelenül, bár szintén foltosan a rászáradt vértől, oldalt feküdt a kőpadlón.

Sridáman egyre inkább lelkesedéssé fokozódó irtózással meredt az Áldozatot Parancsolónak, a Halálthozóan Életadónak vadul bámuló arcába és karjának forgatagára, mely az ő öntudatát is részeg körforgásba sodorta, összekulcsolt kezét erősen lihegő mellére szorította; roppant borzongások, hol hidegek, hol melegek futottak rajta végig, és a végső cselekedetre, a saját maga ellen és az Örökkévaló Ől javára valóra sürgetve, tarkóját, szívgyödrét és kintől izgatott férfiasságát ingerelték. Már vértelenné vált ajka így imádkozott:

- Kezdetnélküli, aki minden előtt voltál, ami keletkezett! Férfinélküli, akinek ruháját senki sem lebbenti fel! Gyönyör- és rémületteljesen Mindent átölelő, aki újra magadba szívsz minden világot és minden képet, mely belőled fakad! Sok élőlény feláldozásával tisztel a nép, mert téged illet minden életnek vére! És én ne érném el üdvösségemre a te kegyedet, ha magamat feláldoznám neked? Jól tudom, hogy nem menekülök az élettől, bár ez kívánatos volna. De engedd, hogy az Anya testének kapuján visszatérjek újra beléd, hogy megsza-
baduljak ettől az Éntől, és ne legyek többé Sridáman, akinek számára megáporodott minden gyönyör, mert nem ő az, aki ajándékozza.

Kimondta ezeket a komor szavakat, felkapta a kardot a földről, és saját kezével elválasztotta fejét a törzsétől!

Ez gyorsan mondatott el, és nem is volt másképp megtehető, mint gyorsan. És a mesemondónak itt mégiscsak egyetlen kívánsága van: ne fogadná a hallgató egykedvű-gondolatlanul, mint valami szokványos és természetes dolgot, azt, hogy valaki levágta a saját fejét, csak mert gyakran beszélnek el, és mert a tudósításokban közönséges dologként említik. Az egyes eset sohasem közönséges: elmondva, a legközönségesebb dolog a gondolat számára a születés és a halál; de legyetek csak jelen egy születésnél vagy egy halálzásnál, és kérdezzétek meg magatokat, kérdezzétek meg a vajúdó nőt és a haldoklót, vajon közönséges dolog-e az? Az önlefejezés, bármennyiszer beszélték is el, majdnem teljesíthetetlen tett, végrehajtása roppant lelkesedést és minden élet- és akarati erőnek a véghezvitelre irányított rendkívüli összpontosítását kívánja; és hogy Sridáman szelíd, ábrándos szemével és kevésbé erős, bráhmanás kereskedő karjával ezt a tettet itt végrehajtotta - azt nem volna szabad szokásos dologként, hanem szinte hitetlen csodálkozással kellene fogadni.

Egy szó, mint száz, a szörnyű áldozatot egy pillanat alatt megcselekedte, úgy, hogy feje, a serkedő szakállal arca körül, imitt feküdt, és amott a teste, mely a nemes főnek kevésbé fontos függeléke volt, és keze még az áldozati kard markolatát szorította. A törzsből pedig hatalmas sugárban patakzott a vér, hogy aztán a padlózatán végigvonuló és csak csekély esésű, ferde falú csatornákon át az oltár alatt ásott gödörbe szivárogon, igen hasonlóan az Aranylegyecské folyóhoz, mely először mint egy csikó rohan elő Himavat kapujából, de aztán egyre csendesebben járja útját a torkolatáig.

Ha most e sziklaház anyaöleéből visszatérünk a kívül várakozókhoz, nem szabad csodálkoznunk azon, hogy előbb némán, majd szóval kérdik egymástól, hol marad Sridáman, aki csak rövid hódolásra akart a templomba menni, de oly sokáig nem jön vissza. A szép Szítá, Nanda mögött ülve, hosszabb időn át hol Nanda nyakát, hol a saját ölét nézte, és éppoly csendes volt, mint Nanda, aki kecskeorrát, parasztosan duzzadt ajkát mindig előretartotta az állatok felé. Végül azonban mindketten mocoogni kezdtek ültükben, és egy idő múlva Sridáman barátja elszánta magát, a fiatalasszony felé fordult, és megkérdezte:

- Mit gondolsz, miért várat magára olyan soká, s vajon mit csinálhat odabenn?

- Sejtlemem sincs róla, Nanda - felelte Szítá azon az édesen csengő és zengő hangon, melytől Nanda félt, sőt már attól is tartott előre, hogy hozzá fogja tenni a nevét, noha az nem volt kevésbé szükségtelen, mintha ő azt mondta volna: „Hol marad oly sokáig Sridáman?“, ahelyett, hogy egyszerűen így tette volna fel a kérdést: „Hol marad olyan sokáig?”

- Már el sem tudom képzelni, hogy mi van vele, kedves Nanda - folytatta Szítá -, és ha most nem fordulsz felém, és nem kérdezel meg, akkor legfeljebb egy kicsit később magam is ezt a kérdést intéztem volna hozzád.

Nanda fejét csóválta, részben mert csodálkozott barátja késlekedésén, de részben azért is, hogy elhárítsa a felesleges dolgokat, amiket a nő állandóan mondott; mert teljesen elegendő lett volna, ha azt mondja: „nem fordulsz meg”, de a „felém” szó, bár természetesen helyes volt, mégis felesleges volt, a veszélyességig, ha Sridámanra várva mondták édesen csengő, nem egészen természetes hangon.

A férfi hallgatott, mert attól félt, hogy mesterkélten hangon találna megszólalni, és talán nevéen szólítaná a nőt, amire Szítá példája után bizonyos kísértést érzett: így hát a nő volt az, aki rövid szünet után ezt az indítványt tette:

- Hallod, Nanda, utána kellene menned, és meg kellene nézned, hol van, és erős karoddal fel kellene ráznod, ha az imádságba feledkezett volna... már nem várhatunk tovább, és föltűnően különös a viselkedése, hogy itt várat minket az erősödő napsütésben, s csak itt vesztegetjük az időt, mikor már úgyis eltévedtünk és elkéstünk, és szüleim talán már aggódnak, mert igen nagyon szeretnek engem. Menj hát érte, Nanda, és hozd el, kérlek. Még ha nem is akarna jönni, és egy kicsit ellenkezniek, akkor is hozd ide! Hiszen te erősebb vagy nála.

- Jó, elmegyek érte és elhozom - felelte Nanda -, természetesen szépszerével. Hiszen csak az időre kell figyelmeztetnem. Különben csakis az én hibámból tévesztettük el az utat. Már magam is gondoltam arra, hogy elmegyek érte, csak azt hittem, félsz majd itt egyedül. De hiszen csak egy-két pillanat az egész.

Azzal leszállt a kordélyról, és felment a szentélyhez.

Mi azonban már tudjuk, hogy milyen látvány vár rá! De el kell őt kísérenünk a gyülekezési csarnokon át, ahol még nem sejtette, mi történt, majd az előcsarnokon át, ahol szintén teljes tudatlanságban volt, és végül le az anyaölebe.

Bizony megtorpant és tántorgott, a rémület tompa kiáltása tört ki ajkán, és kinnal kapaszkodott a lingamkövekbe, éppúgy, mint Sridáman tette, de nem a kép miatt, amely amazt megijesztette és rettenetesen fellelkesítette, hanem az eléje táruló szörnyű látvány miatt. Ott feküdt a földön a barátja, viaszsárga feje a feloldott fejkendővel, elválasztva a törzstől, és a vére szerteágazó patakokban szivárgott a gödör felé.

Szegény Nanda remegett, mint az elefánt füle. Gyűrűs ujjait arcához szorította, és vastag ajkai közül félig fojtottan újra meg újra barátjának neve préselődött ki. Előrehajolva tehetetlen mozdulatokat tett a földön fekvő, szétvágott Srídáman felé, mert nem tudta, hogy melyik részhez forduljon, melyiket ölelje át, melyikhez szóljon, a testhez-e vagy a fejhez. Az utóbbira határozta el magát végre, mivel az volt mindig oly határozottan a földolog barátjánál, letérdelt a sápadt fej mellé, és a kecskeorrú, keserves sírástól eltorzult arccal beszélni kezdett hozzá, néha ugyan a testre is rátette a kezét, feléje is fordult.

- Srídáman - zokogott -, kedvesem, mit tettél, hogy tudtad így legyőzni önmagadat, hogy saját kezeddél és karoddal végrehajts ilyen súlyos tettet?... Hiszen nem is illett hozzád! De te megtetted, amire senki sem tartott volna képesnek. Mindig csodáltam szellemedet, most nyomorúságomban kell hogy csodáljalak testi erélyedért is, mert meg tudtad tenni a legnehezebbet! Milyen állapotban lehettél, hogy ezt végre tudtad hajtani! Milyen áldozati táncot lejtethetted a nagylelkűség és a kétségbeesés a kebledben, hogy így lemészároltad magadat! Ó, jaj, ó, jaj, el van választva a finom fej a finom testtől! Még ott van a gyenge háj a helyén, de már semmi értelme és semmi jelentősége, mert már nincs kapcsolata a nemes fővel! Mondd, én vagyok az oka? Talán bűnös vagyok halálodban, bár nem cselekvésem, de mégis létezésem által. Nézd, helyetted gondolkodom, mivel a fejem még gondolkozik - te a lényegtan értelmében talán a létezés okozta bünt lényegesebbnek ítélted volna, mint a cselekvésből eredőt. De mit tehet az ember többet, mint azt, hogy a lehető legkevesebbet teszi? Hallgattam, amennyire csak lehetett, nehogy én is turbékoló hangon beszéljek. Nem mondtam semmi feleslegest, és nem mondtam a nevét, mikor hozzá intéztem szavamat. Magam vagyok a tanúm, más tanúm erre persze nincs, hogy sosem mentem bele, mikor gúnyolódni akart rovásodra, hogy a kedvemben járjon. De mit használ mindez, ha bűnös vagyok tisztán testi létezésem által? A sivatagba kellett volna mennem, és a remeték szigorú kötelmeit teljesítenem. Meg kellett volna tennem anélkül, hogy mondod, igen, töredelmesen bevallom, de annyit felhozhatok mentségemre, hogy bizonyosan megteszem, ha szólsz! Miért nem mondtad, kedves fej, mikor még nem hevertél különváltan itt, hanem még a testeden voltál? Mindig beszéltek egymással a mi kettőnk feje, a tied bölcsen, az enyém együgyűen, de mikor komollyá és veszélyessé váltak a dolgok, akkor hallgattál! Most már késő, te nem beszéltél, hanem cselekedtél, nagylelkű és szörnyű tettet hajtottál végre, s ezzel előírtad nekem is, hogyan kell cselekednem. Mert csak nem hitted, hogy mögötted fogok maradni, és izmos karjaim húzódoznak majd olyan cselekedettől, amelyet te gyöngye karjaiddal véghezvittél?! Sokszor megmondtam neked, hogy a tőled való elválást nem szándékszom túlélni, és mikor szerelmi bajodban azt parancsoltad nekem, hogy készítsem el számodra a tűzkunyhót, kijelentettem, ha ezt egyáltalán megtenném, csak kettőnknek tenném, és akkor veled együtt guggolnék bele. Hogy most minek kell történnie, már rég tudom, bár csak most jutok hozzá, hogy gondolataim tusakodásából világosan kihámozzam. Mihelyt beléptem, és megláttalak itt feküdni, azaz a testedet és mellette a fejedet, Nanda ítélete azonnal kimondatott. Veled együtt akartam égni, így hát veled is akarok vérezni, mert más számomra egyáltalán nem marad hátra. Kimenjek talán, hogy jelentsem neki, mit tettél, és kihalljam rémüldöző sikolyaiból titkos örömet? Járjak-keljek beszennyezett névvel, és hagyjam, hogy beszéljenek az emberek, ahogyan bizonyosan beszélni fognak: „Nanda, a gonosztevő, bünt követett el barátja ellen, megölte, mert megkívánta a feleségét!” Hát nem! Azt már nem! Követlek, és az örök öl igya magába véretem a tieddel együtt!

Miután ezt kimondta, a fejtől a testhez fordult, kivette a kard markolatát a már megmerevedett kézből, és bátor karjaival a legalaposabban végrehajtotta a maga hozta ítéletet, úgy, hogy teste, hogy erről szóljunk előbb, keresztbe esett Srídáman testére, és csinos feje a barátjáé mellé

gurult, és kifordult szemmel ott maradt. Nanda vére is előbb vadul és sebesen buggyant ki, azután a csatornán át lassan a torkollás gödrébe folydogált.

7

Közben Szítá, a barázda, kint ült szekérsátrában, a várakozás már csak azért is nagyon hosszúnak tetszett, mert nem volt előtte az a nyak, melyet nézhetett volna. Hogy mi történt azzal a nyakkal, mialatt őt közönséges türelmetlenség fogta el, azt álmában sem képzelte volna - hacsak a lelke mélyén, élénk, de mégiscsak ártatlan lehetőségeket fontolgató és lábacska-dobogtató bosszankodása alatt nem mozdult meg valami rettenetesnek a sejtelme, mely megmagyarázhatta volna, hogy miért kell várakoznia: ehhez persze nem illett a türelmetlenség és bosszankodás magatartása, mert a lehetőségek olyan rendjéhez tartozott, melynél egyáltalán nincs mit topogni és nincs mit dobogni. Számolni kell azzal, hogy a fiatalasszonynak volt valami titkos megérző- és befogadóképesége ilyen feltevések irányában, mert egy idő óta olyan állapotban és olyan tapasztalatok közt élt, melyek - hogy csak ennyit mondjunk - nem voltak híján bizonyos rokonságnak ama felsőbb renddel. De abban, amit saját magának mondott, ilyesmiről nem volt szó.

„Hallatlan és szinte tűrhetetlen! - gondolta. - Ezek a férfiak! Egyik olyan, mint a másik, és egyiket sem kell többre becsülni a másikkal, mert egyikben sem lehet megbízni. Az egyik itt hagyja ülni az embert a másikkal, úgyhogy nem is tudom, mit érdemelt volna érte, ha pedig érte küldjük a másikat, itt ülhetünk egyedül! Majd kiugrom a bőrömből, úgy mérgelem. Hiszen nem lehet ésszerű és elfogadható magyarázat és mentség arra, hogy előbb az egyik marad távol, és aztán az, akinek vissza kellene hozni őt. A legrosszabb, amire gondolhatok, hogy vitába és harcba keveredtek, Sridáman pedig annyira belemerült az imába, hogy nem akart elmozdulni, és Nanda kényszeríteni akarta, hogy jöjjön, de amellet kimélve uram finomságát, nem merte teljes erejét használni; mert hiszen ha akarná, karjaiban, melyek olyanok, mint a vas, ha véletlenül hozzáér az ember, kihozhatná őt hozzám, mint egy gyermeket. Ez megalázó lenne Sridámanra nézve, és mégis, úgy bánt ez a várakozás, hogy már majdnem azt kívánnám, bár Nanda így cselekedett volna. Tudjátok mit, férfiak: megérdemelnétek, hogy fogjam a gyeplőt és egyedül hajtsak el szüleimhez, és ha végre kijönnétek, hűlt helyemet találnátok. Ha nem volna olyan szegényletes dolog férj és barát nélkül odaérkezni, mert mind a ketten itthagytak, habozás nélkül megtenném. Így azonban nem tehetek mást (és most kétségkívül elérkezett az ideje), mint hogy magam is felkelek, utánuk megyek, és megnézem, mi a csudát művelnek. Igazán nem meglepő, ha szegény terhes asszony létemre kissé félek attól a szokatlan dologtól, aminek talányszerű viselkedésük mögött rejtőznie kell. De hiszen minden elképzelhető közt a legrosszabb elvégre csak az lehet, hogy összekaptak valamin - azokon törje a fejét más -, és a civakodás visszatartja őket. Akkor majd közbelépek, és észre térítem a két embert.”

Azzal a szép Szítá is leszállt a kordélyról, és - a teste köré csavart ruhában, ringó csípővel - elindult az Anya háza felé. Miután vagy ötvenszer vett lélegzetet, ott állt a legszörnyűbb meglepetés előtt.

Karjait felvetette, szemei kidülledtek üregükből, ájultan a földre rogyott. De mit használt ez neki! A szörnyű meglepetés várhatott, ahogy eddig várt, míg Szítá azt hitte, hogy ő vár; megmaradt annak, ami volt, és mikor a boldogtalan nő újra magához tért, minden úgy volt, mint azelőtt. Megkísérelte, hogy újra elájuljon, de az, hála jó természetének, nem sikerült neki. A köveken guggolt hát, ujjait a hajába ásva, az elválasztott fejekre és a keresztben fekvő törzsekre meredt és a sok hangtalanul folydogáló vérré.

- Istenek, szellemek és nagy aszkéták - suttogta elkékült ajka -, végem van! Mind a két férfi! Egyszerre mind a kettő! Jaj, nekem! Uram és férjem, aki körüljárta velem a tüzet, az én Srídámanom az ő fölötté tisztelt fejével és - mégiscsak - meleg testével, aki megtanított a gyönyörre, már amennyire ismerem, szent hitvesi éjszakákon, elválasztva a tisztelt fő a testétől, vége van, és a halál martaléka! Vége van, és halott a másik is, Nanda, aki hintáztatott és megkért a számára - véresen, különválasztva törzse a fejétől -, itt fekszik, a Szerencseborjú fürtje még ott van a vidám mellén - fej nélkül!... Mi ez? Megérinthetném karjának és combjának erejét és szépségét, ha kedvem volna rá. De nincs; a véres halál gátat emel közé és a pajkosság közé, miként azelőtt a tisztesség és a barátság emelt gátat. Levágták egymás fejét! Olyan okból, amit már nem titkolok magam előtt, lángolt fel haragjuk, mint a tűz, amelybe vaját öntenek, és olyan rettenetes viszályba kerültek egymással, hogy ehhez a borzasztó kölcsönös tettehez jutottak - látom a szememmel! De egyetlen kard van csak itt - és Nanda tartja? Hogyan tudtak hát a dühöngők egyetlen karddal küzdeni? Srídáman megfélekedezett minden bölcsességéről és szelídlelkűségéről, és leütötte Nanda fejét, mire ez - de nem! Nanda olyan okból, mely megremegtet nyomorúságomban, lefejezte Srídámant, amire ez... de nem... de nem! Ne gondolkozz már, nem jutsz semmire se vele, csak arra a véres sötétségre, mely már amúgy is megvan, és csak egy dolog világos, hogy úgy cselekedtek, mint vad férfiak, és egy percig sem gondoltak rám. Azazhogy gondoltak, hiszen értem, a szegény nőért viaskodott férfiasságuk, és ez bizonyos remegést okoz nekem; de csak magukért gondoltak rám, nem pedig értem; hogy mi lesz velem, azzal éppoly kevéssé törődtek őrjöngésükben, mint ahogy most sem törődnek velem, mikor mozdulatlanul fekszenek itt, fej nélkül, és rám bízzák, hogy mit kezdjek. Itt csak befejezni lehet, nem pedig kezdeni. Mint özvegy tévelyegjek át az életen, és hordjam bélyegét és gyalázatát a nőnek, aki olyan rosszul viselte gondját urának, hogy elpusztult? Az özvegy sorsa amúgy is szégyenletes, de milyen szégyennel fognak engem megbélyegezni, ha egyedül érkezem apám és apósom házába? Egyetlen kard van csak itt, nem ölheték meg velem egymást kölcsönösen, egy kard nem elég kettőnek. De megmaradt egy harmadik személy, és az én vagyok. Azt fogják mondani, hogy féktelen nő vagyok, és meggyilkoltam férjemet és lelke választott testvérét, a sógoromat - a bizonyítékok láncolata bezárult. Hamis, de mégis bezárult, és levonható a következtetés, rám sütik a bélyeget ártatlanul... Nem ártatlanul, nem; még volna értelme és megérné a fáradságot, hogy az ember hazudjon magának, ha nem volna mindennek vége, de így nincs értelme. Nem vagyok ártatlan, már rég nem vagyok az, és ami a féktelenséget illeti, hát van valami a dologban - sőt nagyon is, nagyon is, csak éppen nem úgy, ahogy az emberek hinni fogják. Van hát hamis igazság is? Azt meg kell előzőnöm, és magamnak kell igazságot tenni enmagamon. Követnem kell őket - nincs más választásom. Karddal nem tudnak bánni ezek a kis kezek, igen kicsinyek és félénkek ahhoz, hogy elpusztítsák a testet, amelyhez tartoznak, és amely csupa duzzadó csábítás körös-körül, de csupa gyöngeségből van alkotva. Ah, kár a bájosságáért, mégis éppoly merevvé és értelmetlenné kell válnia, mint ezeknek itt, és nem fog ezentúl gyönyörűséget gerjeszteni és sóvárgást elszenvedni. Ez az, aminek okvetlenül meg kell lenni, ha az áldozatok száma négyre is emelkedik. Mert mi haszna volna az életből az özvegy gyermekének? A boldogtalanságnak nyomorékja lenne bizonyosan, sápadt arcú és vak, mert a bánattól elhalványodtam a kéj közben, és becsuktam szemem az elől, aki megajándékozott velem. Hogy miképpen csináljam, azt rám bízták. Nézzétek hát, hogyan segíték magamon!

Felocsúdott, ide-oda támolygott, felbotorkált a lépcsőn, és tekintetét a megsemmisülésre irányítva, a templomon át kifutott a szabadba. Egy fügefafa állt a szentély előtt, melyről liánok csüngtek le. Megragadott egyet a zöld csövek közül, hurkot formált belőle, és nyaka köré csavarta, hogy megfojtja magát.

Ebben a pillanatban egy hang hallatszott a levegőből, mely bizonytalán Durgá Dévinek, a megközelíthetetlennek, Kálinak, a sötétnek, magának a Világanyának hangja lehetett csak. Kissé mély és érdes, anyai határozott hang volt.

- Hagyod abba mindjárt, te buta liba?! - ezt mondotta a hang. - Nem elég talán, hogy fiaim vérét a gödörbe juttattad, még a fát is el akartad csúfítani és azt, ami egészen csinos másolata volt a lényemnek, a testedet, azzal az édes, meleg, piciny életcsírával, mely növekszik benne, a varjakkal akarod megzabáltatni?

- Hát nem vetted észre, te kis lúd, hogy elmaradt a bajod, és hogy várandós vagy a fiamtól? Ha háromig sem tudsz számlálni a mi asszonyi dolgainkban, akkor nem bánom, felakaszthatod magad, de nem itt, az én portámon, hiszen szinte úgy látszik, mintha minden drága életnek egyszerre kellene elpusztulnia kizárólag a te ostobaságod miatt! Már úgyszólván zúg a fülem a filozófusok nagyképű locsogásától, hogy az emberi lét betegség, mely fertőzését a szerelem által átviszi az új nemzedékekre - és most még te is színházat rendezel nekem, te hóbortos? Húzd ki fejedet a hurokból, mert különben jönnek a pofonok!

- Szent istennő - felelte Szítá -, engedelmeskedem, hogyne engedelmeskednék. Hallom mennydörgő hangodat, és azonnal megszakítom, természetesen, kétségbeesett cselekedetemet, mert te így parancsolod. De az ellen tiltakoznom kell, hogy még az állapottal sem vagyok tisztában, és ne vettem volna észre, hogy elállítottad a bajomat, és megáldottál. De azt gondoltam, hogy amúgy is csak sápadt és vak és a boldogtalanság nyomorékja lenne.

- Kérlek, bízd ezt rám! Először is: bárgyú asszonybabona, amit mondasz, másodszor pedig sápadt és vak nyomorékokra is szükség van az én üzememben. Igazold magad inkább, és valld be, miért folyt el hozzám, odabenn, fiaimnak vére, akik a maguk nemében mindketten kitűnő fiúk voltak! Nem mondom, hogy vérük nem lett volna kellemes nekem, de szívesen hagytam volna még egy ideig derék ereikben. Beszélj hát, de igazat beszélj! Gondolhatod, hogy amúgy sincs előttem semmi rejtett dolog.

- Megölték egymást, szent istennő, és engem cserbenhagytak. Hevesen összetűztek miattam, és egy és ugyanazon karddal levágták egymás fejét.

- Butaság. Igazán csak egy fehérnép fecseghet ekkora butaságokat! Egyik a másik után férfias áhítatban áldozatul hozta magát nekem, tudd meg. De hát miért tették?

A szép Szítá sírva fakadt, és zokogva felelte:

- Ó, szent istennő, tudom és bevallom, hogy bűnös vagyok. De mit tehetek róla? Nagy szerencsétlenség volt, bár elkerülhetetlen, szóval a sors csapása, ha ez a kifejezés megfelel neked (itt többször zokogott fel egymás után) - nagy szerencsétlenség és kígyóméreg volt számomra, hogy a fejletlen és még egészen tapasztalatlan lányból, aki békésen fűtötte apja kemencéjét, asszony lettem, mielőtt megismertem a férfit, és mielőtt a te műveidbe beavatást nyertem volna. Olyan hatással volt ez a vidám gyermekre, mintha nadragulyát evett volna - teljesen megváltozott azóta, és ellenállhatatlan édességével a bűn elhatalmasodott megnyitott lényén. Nem mintha visszavágnék vidám, hetyke elzártágombá, mely tudatlanság volt - nem, még ez sem lehetséges számomra. Csak azt tudom, hogy abban az előző időben nem ismertem a férfit, nem láttam meg, nem törődtem vele, lelkem szabad volt tőle és a titkait kutató forró kíváncsiságtól, úgyhogy csak tréfás szavakat vettem oda nekik, és hűvösen mentem tovább az utamon. Megzavart egy ifjú látása, vagy szemembe szökött-e a vérem, ha karjára vagy lábára néztem? Nem, mindez levegő volt nekem akkor, és nem zavarta hetykeségemet és hűvösségemet, mert nem voltam felnyitva. Jött egy fiú, lapos orrú és fekete szemű,

kitűnő vágású gyerek, Nanda, a Tehenek Jólétéről, a nap felé hintáztatott az ünnepen, és egyáltalán nem hevített fel. A simogató levegőtől forró lettem, de mástól nem; köszönetül egy fricskát adtam a legénynek. Aztán visszatért mint barátjának, Srídámannak leánykérője, miután annak szülei és az anyémek megegyeztek egymással. Akkor talán már kissé megváltoztak a dolgok, meglehet - a szerencsétlenség azokban a napokban gyökerezik, mikor megkérte kezemet annak számára, akinek mint a férjnek meg kellett ölelnie engem, és aki még nem volt jelen. Csak a másik volt jelen.

- Mindig jelen volt, a menyegző előtt és a menyegző alatt, mikor körüljártuk a tüzet, és azután is. Úgy értem, hogy nappal jelen volt, de éjjel természetesen nem, mikor barátjával, a férjemmel, Srídámannal háltam, és összetalálkoztunk mint isteni pár, ahogy először történt nászunk éjszakáján a virágos nyoszolyán, amikor magáévá tett férfihatalmával, és véget vetett tudatlanságomnak, és elvette tőlem lányságom hetyke hüvösségét. Erre képes volt, hogyne lett volna képes rá, hiszen a te fiad volt, és elég kedvessé is tudta tenni a szerelmi egyesülést. Hogy szerettem-e, tiszteltem vagy félttem volna tőle - erről nem mondok semmit sem, nem állítom és nem tagadom, ó, nem vagyok én olyan elfajult, drága istennő, hogy ne szeressem az én uramat, s főleg ne féljem, ne tiszteljem az ő igen finom, tudós fejét, melyen a szakáll oly szelíd volt, mint a szeme bogara meg a hozzá tartozó teste. Csakhogy mindig azt kellett kérdeznem magamtól, minden nagy tisztelem mellett is, melyet iránta éreztem, vajon tulajdonképpen az ő dolga volt-e, hogy asszonnyá tegyen, és hetyke hüvösségemet megtanítsa az érzékek édes és félelmetes komolyságára - mindig az volt az érzésem, hogy ez nem tartozott reá, hogy ez nem volt hozzá méltó, és nem illett a fejéhez, és mikor teste felém emelkedett a házasság éjszakáiban, mindig úgy éreztem, hogy megszegyenítés számára és finomságának megalázása - és egyben szégyen és megalázás rám, a felébresztett nőre nézve is.

- Örök istennő, így volt! Szidj meg, büntess meg, én, a te teremtményed, bevallom ebben a rettenetes órában, bevallom tartózkodás nélkül, hogyan történt, tudva, hogy amúgy sincsen titok előtted. A szerelmi gyönyör nem illett Srídámannak, nemes férjemnek a fejéhez, még a testéhez sem, melynek ezúttal - meg fogod engedni - a főszerep jut, úgyhogy az a szerelmi egyesülést nem tudta olyanná tenni, ahogy egész szívem csüggött volna rajta, mert felkeltette ugyan a gyönyört, de nem elégítette ki. Irgalmazz, istennő! Felébresztett teremtményednek gyönyöre nagyobb volt, mint a boldogsága, és vágya nagyobb, mint a gyönyöre.

- Nappal, de még este, lefekvés előtt is, láttam Nandát, a kecskeorrút, a mi barátunkat. Nemcsak hogy láttam, hanem néztem is, úgy, ahogy a szent házasság megtanított a férfiak szemlélésére és vizsgálására, és gondolataimba és álmaimba befészkelődött a kérdés, vajon hogyan intézné ő a szerelmi egyesülést, s vajon vele, aki távolról sem beszél olyan helyesen, mint Srídáman, hogyan játszódna le az isteni találkozás. Vele se másképp: te nyomorult, te kicsapongó, ki tiszteletlen vagy férjed iránt! Így szóltam magamban. Ez a dolog mindig ugyanaz, és Nanda, aki termetre és beszédre nézve csak kellemes, míg uradat és férjedet egyenesen jelentékenynek lehet mondani, elvégre mit csinálhatna Nanda egyebet? De mindez semmit sem használt, mert az a gondolat, hogy a szerelmi gyönyör minden megszegyenítés és megalázás nélkül jól illenék fejéhez és tagjaihoz, úgyhogy bizonyára ő az a férfi, aki boldogságomat felébresztett voltommal egyensúlyba tudná hozni: ez a gondolat húsomba és lelkembe fűrődött, mint a horog a hal torkába, és nem lehetett arra gondolni, hogy kihúzzák, mert a horog duplán visszahajló volt.

- Hogy téphettem volna ki húsomból és lelkemből ezt a gondolatot, mikor Nanda mindig jelen volt, és ő és Srídáman nem tudtak egymás nélkül meglenni, éppen mert annyira különböztek egymástól? Mindig látnom kellett napközben, és magam elé kellett álmodnom Srídáman helyett éjszakára. Mikor mellét láttam a Szerencseborjú fürtjének jelével és karcsú csípőjét,

akkor elvesztettem önuralmam. Mikor karja az enyémhez ért, felborzolódtak porusaim szőröcskéi a gyönyörűségtől. Ha arra gondoltam, hogy a két remek lába, melyeken járnék láttam, és melyeknek alsó lábszárai fekete szőrrel voltak benőve, hogyan kulcsolhatna át a szerelem játékában, szédülés fogott el, és az ellágyulástól csepegni kezdtek emlőim. Egyre szebb lett szememben, napról napra, és már nem is értettem meg, hogyan lehettem oly hihetetlen mértékben tompa és fel nem ébresztett, hogy bőrének mustárillata hidegen hagyott, mikor a hintáztatóm volt.

- Most olyan földöntúlian varázslatosnak látszott előttem, mint Csitraratha, a gandharvák fejedelme, mint a szerelem legédesebb istene; csupa szépség és fiatalság, mennyei ékszerekkel és virágfüzérékkel feldíszítve, illatokkal és minden bűbájjal kábító - Visnut láttam benne, ki leszállt a földre Krisna alakjában.

- Azért, mikor Sridáman közelemben volt éjjel, elhalványodtam bánatomban, hogy ő az és nem a másik, és behunytam szememet, hogy azt gondolhassam, Nanda ölel meg.

- De aztán, ha néha nem tehettem másképp, és a gyönyörben annak a nevét dadogtam, kiről azt kívántam, bár ő ajándékozna meg velem, akkor Sridáman észrevette, hogy házasságtörést követek el szelíd karjaiban. Mert sajnos az a szokásom, hogy álmomban is beszélek, és Sridáman fájdalmasan érintett füle hallatára bizonyára olyan álombeli nyilatkozatokat tettem, melyek mindent elárultak neki. Ezt abból a mély szomorúságból következtem, mellyel járt-kelt, és abból, hogy elfordult tőlem, és többé nem nyúlt hozzám. És Nanda sem nyúlt hozzám - nem azért, mintha nem érzett volna kísértést - érzett ő, bizonyosan érzett -, nem hagyom magamon száradni, hogy ne érzett volna, igenis, erős kísértést! -, de azért dacolt a kísértéssel, mert törhetetlen hűséggel viseltetett barátja iránt, és én is, hidd el, örök Anya, legalább hinni akarom - én is, ha kísértése kísérletté fajult volna, a hitvesi fej iránt való nagy tiszteletből szigorúan elutasítottam volna. De így hát egyáltalán nem volt férjem, és mindnyájan nélkülöztünk.

- Ilyen körülmények közt indultunk útnak, mert tartozunk szüleinknek ezzel a látogatással, és így tévedtünk a te házához. Csak egy kis időre akar nálad leszállni, mondta Sridáman, hogy bemutassa tiszteletét neked. De a te mézszárlási kamrádban, a körülmények nyomása alatt, elkövette a szörnyű tettet, és tagjait megrabolta tiszteletre méltó fejétől, azaz helyesebben mondva, tiszteletre méltó fejét megrabolta tagjaitól, és engem nyomorúságos özvegységre juttatott. Bánatos lemondásból tette és jóakarattal irántam, a gonosztevő iránt. Mert, nagy istennő, engedj meg egy igaz szót: nem neked áldozta fel magát, hanem nekem és barátjának, hogy aztán az érzéki örömök teljes élvezetében tölthessük napjainkat. Nanda azonban, aki elindult, hogy megkeresse, nem akarta túrni az áldozatot, és szintén leütötte a fejét Krisna-testéről, úgyhogy az most nem ér semmit. De értéktelenné vált, sőt mélyen minden érték alá süllyedt ezzel az én életem is, le vagyok fejezve úgyszólván én magam is, mert nincs se férjem, se barátom. Szerencsétlenségemet nyilván egy előbbi életemben elkövetett tettemnek kell tulajdonítanom. De hogyan is csodálkozhattál mégis, hogy e mostani életemnek véget akartam vetni?

- Kíváncsi liba vagy és semmi egyéb - felelte az istennő mennydörgő hangján. - Nevetséges, hogy kíváncsiságodban mit faragtál magadnak ebből a Nandából, aki mindenképpen normális lény, de semmivel sem több. Ilyen karokkal és ilyen lábakkal milliányi fiam szaladgál a földön, de te egy gandharvát csináltál belőle. A dolog alapján véve megható - tette hozzá az isteni hang, s szelídebb lett. - Én, az Anya, az érzéki gyönyört tulajdonképpen meghatónak találok, és azon a nézetem vagyok, hogy általában igen nagy ügyet csinálnak belőle. De persze, rendnek kell lenni! - És hangja egészen hirtelen újra érdes és dörgedelmes lett. - Én magam ugyan a Rendetlenség vagyok, de épp azért kérlelhetetlenül ügyelnem kell a rendre, és semmiképp sem tűrhetem, hogy a házasság intézménye megsértessék, érted? Hiszen teljesen

összevissza kavarodnék minden, ha csak a jólelkűségemre hallgatnék. De teveled aztán igazán elégedetlen vagyok, sőt! Te okoztad ezt az egész galibát, és most ráadásul még illetlenségeket mondasz nekem! Mert értésemre adod, hogy fiaim nem nekem áldozták fel magukat, úgy, hogy lefolyt hozzám a vérük, hanem az első neked, a másik pedig az elsőnek. Micsoda hang ez? Szeretném látni, hogyan üti le egy ember a saját fejét - nemcsak torokátmetszésre gondolok, hanem szertartásszerű lefejezésre -, főként egy olvasott férfi, mint Srídáman, aki még nem is nagyon ügyes a szerelemben, szeretném látni, hogyan vinné véghez ezt a tettet, ha nem merítené a hozzá szükséges erőt és vadságot abból a lelkesedésből, melyet én öntöttem belé! Kikérem tehát magamnak ezt a hangot, teljesen eltekintve attól, hogy van-e valamelyes igazság szavaidban vagy nincs. Mert az igazság valószínűleg az, hogy itt olyan tetről van szó, melynek vegyes indítékai vannak, azaz: egy homályos tetről. Srídáman fiam nem kizárólag azért áldozta fel magát nekem, hogy kegyelmemben részesüljön, hanem valóban azért is, mert bánkódott miattad, akár tisztában volt ezzel, akár nem. És a kis Nanda áldozata csak elmaradhatatlan következménye volt ennek. Azért nem is igen érzek hajlandóságot, hogy elfogadjam a vérüket, és belenyugodjam az áldozatba. Ha a kettős áldozatot visszaadom, és mindent újra helyreállítok, úgy, ahogy volt, elvárhatom akkor, hogy a jövőben tisztességesen viselkedsz majd?

- Ah, szent istennő és drága Anya! - kiáltotta Szítá könnyek közt. - Ha tudnád és akarnád visszafordítani a rémes tetteket, és visszaadnád férjemet és barátomat, és minden úgy lenne, mint régen... Ó, hogy áldanálak érte, és még álmomban mondott szavaimon is uralkodnék, hogy a nemes Srídámannak ne legyen több bánata! Kimondhatatlanul hálás lennék, ha sikerülne neked, és mindent helyreállítanál, úgy, amint volt! Mert ha nagyon szomorúakká váltak is a dolgok ezelőtt, úgyhogy mikor öledben álltam a szörnyű meglepetés előtt, tisztán és világosan láttam, hogy nem is végződhetett volna másképp, mégis gyönyörű volna, ha mód lenne a végét megmászítani, hogy legközelebb jobban oldódna meg minden!

- Mi az, hogy: „tudnád”, mi az, hogy: „sikerülne neked”? - felelte az isteni hang. - Remélem, nem kételkedel benne, hogy hatalmam számára csekélység az egész! Nemegyszer bebizonyítottam ezt a világ folyásában. Mit tagadjam, sajnállak, bár nem érdemled meg, azzal a halvány és vak csírácskával az öledben, és azt a két fiút odabent szintén sajnálom. Nyisd ki jól a füledet, és figyelj a szavaimra! Te most békében hagyod azt a kis csöves liánt, és visszamész azonnal a szentélybe, a képem elé, a galibához, aminek oka vagy. És nem adod a kényes asszonykát, és nem ájulsz el, hanem megfogod a fejeket üstöküknél fogva, és újra hozzáilleszted őket szegény törzseikhez. Ha a metszés helyét az áldozó karddal megáldod, az élet lefelé tartva, és közben kétszer kiáltod a nevemet - Durgát mondhatasz vagy Kálít, vagy egyszerűen Dévít, mindegy -, akkor az ifjak ismét helyre lesznek állítva. Megértettél? Ne közelítsd a fejeket gyorsan a testekhez, ha nagy vonzást fogsz is tapasztalni a fej és a törzs között, hogy a kiömlött vérnek ideje legyen visszatérni, és ne igya be újra a föld. Mindez villámgyorsan megy, de pár percnyi idő mégis kell hozzá. Remélem, jól figyeltél. Szaladj hát! De rendesen végezd a dolgodat, nehogy szelességedben fordítva tedd rájuk a fejüket, hogy arcukkal hátrafelé fordulva szaladgáljanak és az emberek kicsúfolják őket! Indulj! Ha holnapig vársz, késő.

9

A szép Szítá nem szólt semmit se, még azt sem mondta, hogy köszönöm, hanem nekiiramodott, és amilyen gyorsan szorosan magára tekert ruhája csak engedte, visszaroht az Anya házába. Átnyargalt a gyülekezési csarnokon, át az előcsarnokon, be a szent ölbe, és az istennő rémítő ábrázata előtt lázas, ziháló sietséggel hozzálátott az előírt munkához. A vonzóerő a

fejek és a törzsek között nem volt olyan erős, ahogy Dévi szavai értelmében várni lehetett volna. Érezhető volt ugyan, de nem volt oly hatalmas, hogy veszélyeztette volna a vérnek idejében való visszatérését a csatornákon felfelé. Ez a visszafolyás varázsos gyorsasággal, élénk, cuppogó zajjal ment végbe. A három kardáldás és az istennő neve, melyet Szítá visszafojtott ujjongással háromszor is idézett, mindegyik esetben tökéletesen megtette hatását: odaerősített fejjel, sebhely és heg nélkül ott termettek Szítá előtt az ifjak, ránéztek és végignéztek saját magukon; vagyis jobban mondva, amikor ezt tették, egymáson néztek végig, mert hogy saját magukon nézzenek végig, ahhoz át kellett volna nézniök egymásra - így sikerült a helyreállításuk.

Mit tettél, Szítá? Vagy: mi történt? Vagy: mit műveltél szelességedben? Szóval (és hogy kérdésünknel a történés és tevés elmosódó határára kellőképpen tekintettel legyünk): mit tettél, hogy ez megtörténhetett? Érthető, hogy izgalomban cselekedtél, de mégis nem kellett volna kissé jobban kinyitnod a szemedet munkád közben? Nem, te nem tetted ifjaid fejét fordítva rájuk, hogy arcuk hátrafelé nézett volna nyakukon - nem, egyáltalán nem ez történt. De mondjuk hát ki, hogy mi esett meg veled - nevezük hát nevén a zavart keltő tény, a szerencsétlenséget, a baklövést, a galibát, vagy ahogyan nevezni óhajtják. Az egyiknek a fejét a másik nyakára illesztetted és áldottad rá! Nanda fejét Sridámanra - ha a törzset a földolog nélkül ugyan még Sridámanként jelölhetjük - és Sridáman fejét Nandára - ha ugyan a fejetlen Nanda még Nanda volt -, szóval férjed és barátod nem mint a régi férj és barát támadtak életre, hanem felcserélt elrendezésben: Nandát látod - ha ugyan Nanda az, aki az ő népies fejét viseli - ingkabátban, nadrágműanyagban, s e ruhák Sridáman finom és hájas testét fedik - és előtted áll Sridáman -, ha szabad úgy nevezni az alakot, mely az ő finom fejét hordja, Nanda derék lábain és a Szerencseborjú fűrtjével a kögyöngylánc keretében az ő széles és barnás mellén!

Milyen galiba a szelesség következtében! A feláldozottak élnek, de elcserélve élnek: a férj teste a barát fejével, a barát teste a férj fejével. Lehet-e csodálkozni azon, hogy percekig visszhangzott a sziklabarlang a három ember megdöbben felkiáltásától? A Nanda-fejű, a hozzátartozó tagokat vizsgálva, testét tapogatta, mely egykor Sridáman nemes fejének mellékes tartozéka volt; ez viszont, tudniillik Sridáman, elképedve vizsgálta azt a testet, mely Nanda csinos fejével kapcsolatban valamikor annak az egész embernek legfontosabb része volt. Ami pedig az új rend okozóját illeti, ujjongás és jajgatás, bocsánatkérések és önvádak közt szaladt egyiktől a másikhoz, lábuk elé borult, hogy zokogva és nevetve meggyónja nekik élményeit és a megesett tévedést.

- Bocsássatok meg, ha tudtok! - kiáltotta. - Bocsáss meg, drága Sridáman - és hangsúlyozottan a fejéhez fordult, szándékosan elnézve a vele kapcsolatos Nanda-test fölött -, bocsáss meg te is, Nanda! - És újra az illető fejéhez beszélt, mivel azt, jelentéktelensége ellenére, a földolognak tekintette, és a vele összekapcsolt Sridáman-testet csupán közömbös függeléknek nézte. - Ah, meg kellene hogy bocsássatok nekem, mert ha a szörnyű tette gondolok, melyet előbbi megtestesülésekben magatokon végrehajtottatok, s ha meggondoljátok, hogy már épp azon voltam, hogy megfojtom magam, és aztán egy ámulatba ejtő beszélgetésem volt magának a Láthatatlannak mennydörgésszerű hangjával, akkor meg kell értenetek, hogy parancsai végrehajtásánál nem voltam teljes ítélőképességem és lélekjelenlétem birtokában - káprázott a szemem, nem láttam tisztán, kinek a feje és a szempillája volt a kezem közt, és a jó szerencsére kellett bíznom, hogy egymáshoz kerüljön, ami egymáshoz való. A fele valószínűleg amellet szolt, hogy eltalálom a dolgot, de éppannyi ellene is szolt - aztán hát ez lett belőle, és ilyenek lettetek ti, mert honnét tudhattam volna, hogy a fejek és a tagok közti vonzóerő kellő mértékű-e, hiszen világosan és erősen jelen volt, bárha más összeillesztésnél tán még erősebb lett volna. A Megközelíthetlent is terheli némi hiba, mert csak attól óvott, hogy ne hátrafelé

tegyem fel fejeteket, és én erre vigyáztam is; de hogy úgy is történhetett, ahogy történt, arra a Fenséges nem gondolt! Mondjátok, kétségbeesettek vagytok-e, mert ilyen módon támadtatok életre, és elátkoztok engem örökre? Akkor kimegyek és befejezem a tettet, melynek végrehajtását a Kezdetnélküli megszakította. Vagy pedig hajlandók vagytok-e megbocsátani, és elképzelhetőnek tartjátok-e, hogy a vakvéletlen előidézte körülmények közt új és jobb élet kezdődhetik hármunk számára - jobb, úgy értem, mint ha csak az előbbi állapot állt volna helyre, mely olyan szomorú végű volt, és amelynek emberi belátás szerint újból úgy kellett volna végződnie? Erre felelj, erős Sridáman! Erről világosíts fel, nemes alkatú Nanda!

Versenyezve a megbocsátásban, odahajoltak hozzá a kicserélt ifjak, felemelték, az egyik a másik karjával, és mindhárman sírva-nevetve karolták át egymást, meghitt csoportban álldogáltak, és ezúttal két dolog lett teljesen nyilvánvaló. Először is bebizonyult, hogy Szítá egész helyesen járt el, mikor a feltámadottakat fejük szerint szólította; mert ez volt irányadó, a fejek szerint határozták meg kétségkívül én- és enyémérzéseiket, és Nandának érezte s tudta magát az, aki Garga fiának népies fejét hordozta keskeny és világos vállán; Sridámanként viselkedett magától értetődő természetességgel az, akinek pompás, barna vállán a bráhma-unoka feje foglalt helyet. Másodszor pedig kiderült, hogy valóban egyikük sem haragudott Szítára tévedése miatt, hanem nagyon örültek új állapotuknak.

- Feltéve - mondotta Sridáman -, hogy Nanda nem szégyelli a testet, amelyet kapott, és Krisna mellfűrtjét nem nélkülözi túlságosan, amit fájlalnék, ami engem illet, csak azt mondhatom, hogy az emberek legboldogabbjának érzem magamat. Mindig ilyen testiségre vágytam, és ha karom izmait vizsgálom, ha a vállamra tekintek, és lenézek pompás lábszáraimra fékezhetetlen öröm fog el, és azt mondom magamnak, hogy egészen másképp, mint eddig, büszkén, emelt fővel fogok járni ezentúl, először is, mert tudatában leszek erőmnek és szépségemnek, másodszor, mert szellememnek hajlamai most összhangban lesznek testi alkatommal, úgyhogy semmiképpen sem lesz helytelen és visszás, ha a jövőben az egyszerűség javára beszélek, és a tanácsfa alatt a szent igék istentisztelete helyett amellel nyilatkozom, hogy jártassák körül a tehennel a Tarkacsúcs-hegyet, mivelhogy mindez illik most hozzám, és ami idegen volt számomra, most az enyém lett. Kedves barátaim, van abban tagadhatatlanul valami szomorúság is, hogy az idegen az enyém lett, és már nem vagyok a vágyakozás és csodálat tárgya, hacsaknem annyiban, hogy enmagamat csodálom és nem másokat, hanem önmagamot szolgálom, mikor a hegyi istentiszteletet ajánlom az Indra-ünnep helyébe. Igen, nem tagadom, az a bizonyos szomorúság, hogy most az vagyok, aki lenni vágytam, valóban megvan bennem. De teljesen háttérbe szorul, ha rád gondolok, édes Szítám, azokra az előnyökre tudniillik, melyek új alkatomból következnek, és már előre is mondhatatlanul büszkévé és boldoggá tesznek, úgyhogy, ami engem illet, ezt az egész csodát csak ezzel a szóval áldhatom meg: Szijá, ám legyen!

- Igazán „sziját”-ot mondhatnál a helyes beszéd szerint - szólalt meg most Nanda, aki barátja utolsó szavainál lesütötte a szemét -, és nem kellene, hogy szájadat ezektől a paraszti tagoktól befolyásoltasd, melyekért igazán nem irigyellek, mert nagyon is soká voltak az enyéme. Én sem haragszom a legkevésbé sem rád, Szítá, hanem „sziját”-ot mondok a csodára, mert mindig ilyen finom testet kívántam magamnak, amilyen most az enyém, és ha a jövőben Indra igemondó tiszteletét fogom védeni az egyszerűsítéssel szemben, akkor az illeni fog hozzám, legalábbis a testemhez, mely számodra, Sridáman, mellékes dolog lehetett, de számomra a fődolog. Egy percig sem csodálkozom azon, hogy kettőnk feje és teste, ahogy te, Szítá, összeillesztetted őket, olyan erősen vonzották egymást, mert ebben a vonzásban az a barátság nyilvánult meg, mely engem és Sridámant összekapcsolt, és csak azt kívánhatom, hogy a történetek miatt ne essék csorba ezen a barátságon. De egyet meg kell mondanom: szegény fejem nem teheti, hogy ne gondolkozzék a testért, mely részül jutott, és ne örködjék jogai

fölött, és épp ezért csodálkozom és elszomorodom, Srídáman, néhány szavadon, mellyel, mintha magától értetődnék, az imént Szítá hitvesi jövőjére céloztál. Nem fér a fejembe, mert úgy látom, hogy nem magától értetődő ez a dolog, hanem ellenkezőleg, nagy kérdés, és az én fejem másképp válaszol rá, mint ahogy a tiéd válaszolni látszik.

- Hogyan?! - kiáltották Szítá és Srídáman egyszerre.

- Hogyan? - ismételte a finom tagú barát. - Hogy is kérdezhetitek? Nálam a test a fődolog, és ebben a házasság értelme szerint gondolkodom, ahol szintén a fő a test, mert vele nemzik a gyermekeket és nem a fejjel. Szeretném látni, ki vitathatná, hogy én vagyok az apja annak a magzatocskának, melyet Szítá ölében hord!

- De kérlek, szedd össze a fejedet - kiáltott Srídáman, miközben haragosan mozgatta erős tagjait -, és eszmélj magadra! Nanda vagy, mondd, vagy ki vagy?

- Nanda vagyok - felelte amaz -, de hitemre mondom, ahogy igaz, hogy ezt a hitvesi testet, melyről azt mondom: „én”, enyémnek nevezem, olyan igaz, hogy a körös-körül szépséges Szítá a feleségem, és hogy magzatocskájának én vagyok a nemzője.

- Igazán? - felelte Srídáman kissé remegő hangon. - Az vagy valóban? Én ezt nem mertem volna állítani, mikor a te jelenlegi tested még az enyém volt, és Szítá mellett pihent. Mert amint suttogásából és gügyögéséből végtelen fájdalomra kiderült, nem azt a testet ölelte meg valóban, hanem ezt, amelyet most az enyémnek nevezek. Nem szép tőled, barátom, hogy ezeket a fájdalmas dolgokat érinted, és arra kényszerítesz, hogy megemlítsen őket. Hogy is ragaszkodhatsz így a fejedhez, vagyis jobban mondva a testedhez, és hogy tehetsz úgy, mintha te Srídámaná lettél volna, én pedig Nandává? Hiszen világos, ha itt valóban ilyen csere történt volna, és belőled Srídáman vált volna, Szítá férje, belőlem pedig Nanda, akkor nem is lehetne szó elcserélésről, hanem minden a régiben maradt volna. A boldogító csoda éppen abban áll, hogy csak a fejek és tagok cserélődtek el Szítá keze alatt, aminek a mi kettőnk irányadó feje örül, és aminek célja mindenekelőtt az, hogy a szép csípőjű Szítának öröme teljék benne. Amidőn te, konok hivatkozással hitvesi testedre, férjének tolod fel magad, és nekem csak a házasság barátjának szerepét juttatod, önzésről teszel tanúságot, mert csak magadra és képzelte jogaidra gondolsz, nem pedig Szítá boldogságára és az előnyökre, melyeket e csere folytán élveznie kellene.

- Olyan előnyök ezek - válaszolta Nanda nem minden keserűség nélkül -, melyekkel büszkélkedni akarsz, úgyhogy éppannyira a te előnyeid is, és önzésed nyilvánvaló. Ez az önzésed az oka annak is, hogy ilyen nehezen értesz meg. Mert valóban nem is hivatkozom a hitvesi testre, amely részemül jutott, hanem megszokott és saját fejemre, ennek döntő szerepét pedig magad is elismered, hisz kapcsolatban az új és finomabb-testtel, ez tesz engem Nandává. Nagyon helytelenül úgy állítod be a dolgot, mintha én nem törődnék Szítá boldogságával és előnyével épp annyira, mint te. Mikor az utóbbi időben rám tekintett és beszélt hozzám, édesen csengő és zengő hangon, melytől féltem, mert nagy volt a veszély, hogy rokon hangon felelek neki, akkor az arcomba nézett, a szemembe nézett, és olvasni akart benne, és Nandának nevezett és édes Nandának, amit én feleslegesnek tartottam, de nem volt felesleges, ahogy most világosan látom, hanem a legnagyobb jelentőséggel bírt. Mert annak a kifejezése volt, hogy nem a testemre értette, mely magában nem érdemli meg azt a nevet, és erre te magad vagy a legjobb bizonyíték, mert íme, még a test birtokában is Srídámanak nevezed magad. Nem feleltem neki, csak a legszükségesebbet mondtam, nehogy az én hangom is csengésbe és zengésbe tévedjen, sosem szólítottam nevén, és szememet elrejtettem előle, nehogy olvasni tudjon belőle - és mindezt irántad való barátságból tettem, és mert tiszteltem benned a férjet. De most, mikor a fej, melynek oly mélyen és kérdően nézett a

szemébe, melyet „Nandá”-nak és „kedves Nandá”-nak szólított, mikor ez a fej megkapta a hitvesi testet is és a hitvesi test a Nanda-fejet: a helyzet teljesen megváltozott a javamra és Szítá javára. Az ő javára mindenekelőtt! Mert éppen, ha az ő boldogságát és megelégedettségét fontosabbnak tartjuk mindennél, nem lehet tisztább és tökéletesebb helyzetet elképzelni, mint amit én most ismertettem.

- Nem - mondta Srídáman -, ezt nem vártam volna tőled. Attól féltem, hogy szégyellni fogod a testemet, de hiszen előbbi testem a fejedet szégyellhetne; lám, ilyen ellentmondásokba keveredél, ha hol a fejnek, hol a testnek akarod a legnagyobb fontosságot tulajdonítani a házasságban, aszerint, hogy mi alkalmasabb neked. Mindig szerény fiú voltál, és most egyszerre felhágsz az elbizakodottság és önhietség csúcsára, mikor kijelented, hogy helyzeted a legtisztább, holott világos, mint az egyszerű, hogy én vagyok az, aki a legjobb, azaz a legboldogítóbb és legmegnyugtatóbb feltételeket nyújthatom neki! De teljesen kilátástalan, és nincs semmi célja, hogy még sok szót váltsunk. Itt áll Szítá. Mondja meg ő, hogy kié, és ítélkezzék ő a mi boldogságunkról és saját boldogságáról.

Szítá zavartan járatta ide-oda a tekintetét köztük. Aztán arcát a kezébe rejtette, és sírni kezdett.

- Nem tudok ítélkezni - zokogta. - Kérlek, ne kényszerítsetek, hogy döntsek, én csak egy szegény asszony vagyok, és ez meghaladja az erőmet. Eleinte persze könnyűnek tetszett, és bármennyire is szégyelltem tévedésemet, mégis örültem neki. Különösen azért, mert benneteket boldognak láttalak. De beszédetek megzavarta a fejemet, és széthasítottátok szívemet, s most egyik fele harcol a másikkal, ahogy ti harcoltatok egymással. A te szavaidban, drága Srídáman, sok igazság van, és amellet még nem is említetted meg azt, hogy hiszen csak egy olyan férjjel érkezhetek haza, aki a te vonásaidat viseli. De Nanda nézetei is hatnak reám részben, és ha visszaemlékszem, milyen szomorú és jelentéktelen volt számomra a teste, amikor már nem volt feje, igazat kell neki adnom abban, hogy én is a fejére értettem és talán elsősorban a fejére, mikor egyszer kedves Nandának szólítottam. De hogyha megnyugtatósról beszélsz, kedves Srídáman, a boldogságban való megnyugvásról, mégiscsak roppant nehezen lehetne válaszolni arra a nagy kérdésre, hogy mi nyugtatja meg inkább boldogságomat: a hitves teste vagy a hitves feje. Nem, ne kínozzatok, teljesen képtelen vagyok rá, hogy vitákat békésen elintézzem, és nem tudom eldönteni, hogy kettőtök közül melyik a férjem.

- Ha így vagyunk - mondta Nanda, miután egy darabig tanácstalanul hallgattak -, és Szítá nem tudja elhatározni magát, és nem tud ítélni kettőnk közt, akkor az ítéletnek egy harmadik oldalról, vagy helyesebben mondva, egy negyedik oldalról kell jönnie. Mikor Szítá az imént említette, hogy csak olyan férjjel érkezhetik haza, aki Srídáman vonásait viseli, azt gondoltam magamban, hogy hát én és ő nem fogunk hazatérni, hanem a magányban élünk majd, ha megnyugtató boldogságát bennem, testi hitvesében megtalálná. Én már régen megbarátkoztam a magány és a vadon gondolatával, mert már gyakran foglalkoztam azzal a tervvel, hogy erdei remete leszek, mikor Szítá hangjától féltettem baráti hűségemet. Azért egy Kámadamana nevű aszkétának, az önmegtagadás mesterének ismeretségét kerestem, hogy tanítson meg, hogyan kell élni ott, ahol nincsenek emberek; meglátogattam Dankaka erdejében, ahol sok szent lakik. Születési neve egyszerűen Guha, de felvette a Kámadamana aszkétanevet, és azt kívánja, hogy így hívják, amennyiben egyáltalán megengedi, hogy megszólítsák. Sok év óta lakik a Dankaka erdőben, szigorúan betartva a fürdés és a hallgatás fogadalmát, és azt hiszem, már nincs távol a felmagasztosulástól. El fogunk menni ahhoz a bölcshez, aki ismeri az életet, elmondjuk neki a történetünket, és megteesszük bírónak Szítá boldogsága fölött. Határozza el ő, ha ti is hozzájárultok, hogy kettőnk közül melyik a Szítá férje, és az ítélete legyen végérvényes.

- Igen, igen - mondta Szítá megkönnyebbülten -, Nandának igaza van, induljunk el a szent emberhez!

- Mivel belátom - szölt Srídáman -, hogy itt egy tárgyi problémával állunk szemben, mely magunkban egyikünk által sem oldható meg, hanem csak külső ítélet által, helyeslem az indítványt, és kész vagyok alávetni magamat a bölcs ítéletének.

Mint hogy ebben a kérdésben megegyeztek, elhagyták együttesen az anyaházat, visszamentek kordélyukhoz, mely még mindig várt rájuk a mélyúton. Itt mindjárt felvetődött a kérdés, hogy a férfiak közül melyik hajtson, mert ez testi dolog és egyben a fej dolga is. Nanda ismerte az utat a kétnapi járásnyira levő Dankaka erdőhöz, a fejében volt az út; de testre nézve Srídáman alkalmasabb volt a gyeplő tartására, mert hisz eddig is Nanda látta el azt a munkát. Most azonban átengedte Srídámanak, Szítával mögéje ült, és hátulról mondogatta neki, hogy milyen utakon kell hajtania.

10

Az esőtől friss, zöld Dankaka erdőt, melyet barátaink harmadnapra elértek, sok szent lakta, de mégis elég nagy volt ahhoz, hogy valamennyinek lehetővé tegye a kellő egyedüllétet, és jókora félelmetes elhagyatottságot nyújtson minden egyes remetének. Nem volt könnyű dolog a zárandokok számára magányról magányra el tudakozódni a hiú vágyak legyőzőjéhez. Mert a körös-körül lakó aszkéták tudni sem akartak egymásról, és mindegyik makacsul ragaszkodott ahhoz a képzetéhez, hogy egyedül van a rengetegben, és tökéletes magány veszi körül. Különböző fokú szentek voltak a magány lakói: részben olyanok, akik túljutottak a családapa életfokán, és most, némely esetben még feleségük társaságában is, életüket a csendes szemlélődésnek szentelték; de részben igen vad és a végső átszellemülésre elszánt jóginok is voltak itt, kik érzékeik csődöreit szinte teljesen megfékeztek, hússal megtartóztatás és tettlegesség által késhegyig menő harcot vívtak, és kegyetlen fogadalmak megtartásában a legbőszebb teljesítményeket érték el. Rettenetesen böjtöltek, esőben meztelenül feküdtek a földön, és a hideg évszakban csak vizes ruhát hordtak. A nyár forróságában ellenben négy tűz között foglaltak helyet, hogy megemésztődjék földi materiájuk, mely részben lecsurgott róluk, részben elpárolgott az aszaló hőségben, és amelyet még pótfenyítésekkel is sújtottak, úgy hogy naphosszat ide-oda gurultak a földön, órákon át lábujjhegyen álltak, vagy szüntelen mozgásban voltak, azáltal, hogy állandóan hol felkeltek, hol leültek. Ha ilyen szokások következtében hamarosan felmagasztosulással kecsegtető betegség támadta meg őket, a remeték elindultak az utolsó zárandokútra, egyenesen északkeleti irányban, és akkor többé már nem táplálkoztak füvekkel és gumókkal, hanem csak vízzel és levegővel, míg meg nem tört a testük, és a lélek Brahmannel nem egyesült.

A tanácsot keresők ilyen szentekkel is találkoztak meg amolyanokkal is, miközben az elhagyatottság téerein át vándoroltak, és fogatjukat előzőleg a vezeklők erdejének szélén egy remetecsaládnál hagyták, mely nem zárkózott el teljesen az emberek külső világától, és viszonylag laza életet folytatott. Amint mondtuk, három emberünk csak nehezen tudta felkutatni azt a pusztaságot, ahol Kámadamana lakott; mert ha Nanda előbb egyszer már meg is találta az úttalanságon át a hozzá vezető utat, mégiscsak más testben volt akkor, és ez most helymemóriáját és találékonyságát tetemesen korlátozta. Az odú- és barlanglakók pedig benn az erdőben tudatlanságot mímelték, vagy valóban tudatlanok is voltak, de néhány egykori családapa feleségének segítségével, kik férjük háta mögött jószívuségből megmutatták az irányt, a vándorok, miután egész nap barangoltak, és a vadonban töltötték az éjszakát, mégis elértek szerencsésen a szent ember kerületébe, és végre megpillantották fehérre pingált

fejét a feltűzött hajtekerccsel és égnek nyújtott, kiszáradt ágakhoz hasonló karjait, amint egy mocsaras tócsából kimeredtek, melyben nyakig süppedve és szellemét egyetlen pontba sűrítve, ki tudja, már mióta ott állt mozdulatlanul.

Olyan tiszteletet éreztek aszkézisének izzó hatalma iránt, hogy nem merték megszólítani: türelmesen vártak, hogy ájtatos gyakorlatát félbeszakítsa, ami azonban, talán mert nem vette észre őket, vagy éppen azért, mert észrevette őket, még sokáig nem történt meg. Csaknem egy óráig kellett még várakozniuk, félénk távolságban a vízgödör szélétől, míg az aszkéta egész meztelenül, iszapos szakállal és iszapos testi szőrzettel, kijött a mocsárból. Mivel teste jóformán már mentesült a hústól, és csak bőrből és csontból állott, meztelensége úgyszólván nem számított semmit.

Miközben a várakozók felé közeledett, egy seprűvel, melyet a partról emelt fel, folyton sepregette a talajt, amint ezt a jövevények mindjárt megértették, nehogy léptével elpusztítson valami élőlényt, mely esetleg ott tartózkodhatott.

De nem mutatkozott ily szelídek eleinte a hivatlan vendégekkel szemben, hanem közeledtében fenyegetően fölemelte ellenük seprűjét, úgy, hogy az ő hibájukból könnyen történhetett volna valami jóvátehetetlen a talpa alatt. Ezt kiáltotta feléjük:

- Takarodjatok, báméskodók és naplopók! Mit kerestek az én nagy magányomban?!

- Kámadamana, vágyak legyőzője - felelte Nanda a legnagyobb szerénységgel -, bocsásd meg nekünk, ínségeseknek, közeledésünk vakmerőségét! Idecsábított enmagad diadalmas legyőzésének híre, de idehajtottak a húsban való életnek bajai, ezek miatt kérünk tőled, bikája a bölcseknek, tanácsot és érvényes ítéletet, ha kegyesen leereszkednél hozzánk. Kérlek, légy oly jó és emlékezz reám. Egyszer már elmerészkedtem hozzád, hogy tanításodban részesüljek az elhagyatottságban való életre vonatkozólag.

- Meglehet, hogy ismerősnek tetszel nekem - mondta a remete, szemöldöke bozótja alól mély gödrű szemével vizsgálva őt. - Legalábbis arcvonásaid tekintetében lehetséges ez, de természet, úgy látszik, azóta bizonyos tisztuláson ment át, amit, gondolom, akkori látogatásodnak szabad tulajdonítanom.

- Nagyon jót tett nekem az a látogatás - felelte Nanda kitérően. - De ez elváltozásom más dolgokkal is összefügg, és egy szenvedéssel és csodákkal teljes történethez kapcsolódik, mely éppen hármunknak a története. Olyan kérdés elé állított, mit magunk nem tudunk megoldani, úgyhogy nem nélkülözhetjük döntésedet és ítéletedet. Csodáljuk nagy önuralmadat, hogy erőt tudsz venni magadon, és meghallgatsz minket.

- Ám legyen - felelte Kámadamana. - Ne mondassák rám, hogy nem volt elég nagy az önuralmam. Az első pillanat ugyan arra ösztönzött, hogy elkergesselek benneteket roppant magányomból, de ezt az ösztönt is megtagadom, és ennek a kísértésnek is ellen akarok állni. Mert ha aszkézis az, hogy kerüljük az embereket, még nagyobb aszkézis, hogy befogadjuk magunkhoz őket. Elhihetitek nekem: közelségtek és az az életpára, melyet magatokkal hoztok, nagyon nyomja a mellemet, és kelleetlenül hevíti az arcomat, amit láthatnátok is, ha nem fedtem volna be illőképpen hamuréteggel. De hajlandó vagyok eltérni párás látogatástokat, különösen azért is, mert már rég észrevettem, hogy hármatok közt egy fehérszemély is van, olyan természetű, amelyet az érzékek gyönyörűnek mondanak, liánkarcsúságú, lágy combokkal és telt emlőkkel, ó, igen, ó, pfuj! Dereka szép, arca bájos és fogolyamadár-szemű, és emlői, hogy még egyszer mondjam, teltek és meredekek. Jó napot, te asszony! Ugyebár, ha látnak a férfiak, kéjtől felborzad testükön a szőr, és hármatok baja kétségkívül a te műved, te csapda és csalétek. Üdvözöllek! Ezeket a fiúkat bizony az ördögbe küldtem volna, de mivel te velük vagy, drágaságom, azt mondom, maradjatok csak itt, maradjatok, ameddig akartok - igazi

előzékenységgel meghívlak az odvas fám elé, és meg foglak vendégelni benneteket jujubabogyóval, melyet leveleken gyűjtöttem, nem azért, hogy megegyem őket, hanem hogy lemondjak róluk, és miközben szemlélem, földes gumókat fogyasszak el, mert a csontvázamnak időről időre szüksége van rá, hogy táplálják. Meg is foglak hallgatni, meghallgatom azt a történetet, melyből bizonyosan fullasztó életgőz árad majd felém, meghallgatom minden szavát, meg én, mert gyávasággal nem vádolhatja senki Kámadamanát. Nehéz dolog ugyan a bátorság és a kíváncsiság közt különbséget tenni, és visszautasítandó az a sugallat, hogy csak azért akarlak meghallgatni, mert roppant magányomban mohó éhséggel kívánom az élet párás történeteit; visszautasítandó az a további sugallat is, hogy az ellenvetés visszautasítása és elfojtása éppenséggel a kíváncsiság kedvéért történt, úgyhogy tulajdonképpen azt kellene elfojtani - de hol maradna akkor a bátorság? Éppen úgy van az ember ezzel, mint a jujubabogyókkal. Miattuk is kísért a gondolat, hogy odategyem őket magam elé, nem annyira a lemondás tárgyaként, hanem hogy szememet legeltessem rajtuk - de erre bátran azt felelem, hogy épp a szemlegeltetésben van a kísértés, hogy megegyem a bogyókat, s hogy tehát túlságosan könnyítenék az életemen, ha a gyümölcsöt nem tenném magam elé. Itt persze megint elfojtandó az a gyanú, mintha ezt a választ csak azért eszeltem volna ki, hogy mégiscsak részem legyen az ingerlő látványban, aminthogy ha a bogyókat nem magam eszem is meg, hanem odaadom, hogy egyétek meg ti, mégis megtalálom élvezetemet, látva, hogy majszoljátok őket, ami, tekintettel a világ sokrétűségének és az Én és Te közötti különbségnek csalóka jellegére, majdnem ugyanaz, mintha magam enném meg a bogyókat. Szóval az aszkézis feneketlen hordó, végejárhatatlan valami, mert benne a szellem kísértései az érzéki kísértésekkel vegyülnek, és olyan nagy munka van vele, mint a kígyóval, amelynek két feje nő ki, ha egyet levágnak. Azért csak gyertek velem, ti mindkétnemű életgőzös emberek, gyertek csak a fabarlangomhoz, és meséljetez nekem, amennyi életszennyet csak akartok, önsanyargatásomra meg foglak hallgatni benneteket, és el fogom fojtani azt a sugallatot, mintha szórakozásom végett tenném - nem is lehet elég elfojtani való ezen a rossz világon.

E szavak után a szent, folyton gondosan söprögetve maga előtt a földet, a bozóton át lakóhelyéhez vezette őket, egy hatalmas és nagyon öreg kadambafához, mely még zöldellt, bár tátongóan odvas volt. Földes-mohás belsejét választotta magának Kámadamana otthonul, nem azért, hogy védelmet találjon benne az időjárás ellen, mert a remete testiségét állandóan feláldozta, a forróságot tűzzel, a hidegséget pedig nedvességgel tetézve, hanem csak azért, hogy tudja, hová tartozik, és hogy a gyökereket, gumókat, gyümölcsöt, melyek táplálékul kellettnek, valamint az áldozásra szükséges tüzelőfát, virágot és fűvet az üregben őrizhesse.

Leültette vendégeit, akik tudták magukról, hogy csupán az aszkézis céljaira szolgálnak, s ennél fogva a legnagyobb szerénységet tanúsították. A bölcs, amint ígérte, jujubabogyóval vendégelte meg őket, melyek igen felüdítették mindhármukat. Ő eközben azt az aszketikus helyzetet foglalta el, melyet kajotszarga helyzetnek neveznek: mozdulatlan tagokkal, feszesen felfelé tartott karokkal és előrenyomott térdekkal állt, és nemcsak ujjait, hanem lábujjait is különös módon választotta el egymástól. Szellemét egyetlen pontba sűrítve, így maradt meztelenségében, amely nem számított, míg a pompás termetű Sridáman, akinek feje miatt jutott ez a feladat, elmondta a történetet, idejövetelük okát, mivel az olyan vitás kérdésben csúcsosodott ki, melyet csak egy kívülálló, király vagy szent tudott eldönteni.

Az igazsághoz híven mondotta el, úgy, ahogy mi is elmondtuk, részben ugyanazokkal a szavakkal. A vitás ügy megvilágítására egyébként elegendő lett volna, ha csak a végső fejleményeket ismerteti; de hogy mégis nyújtson valamit a szent embernek az ő roppant magárahagyatottságában, hát elmondta az egész történetet, az elejétől kezdve, éppúgy, ahogy mi is itt elmondtuk. Saját életformájának megvilágításával kezdte, aztán beszélt a Nandával való barátságáról, közös utazásukról és pihenésükről az Aranylegyecske folyó partján,

folytatta szerelmes kórságával, a leánykéréssel és a házassággal. A régebben történeteket, mint például Nanda hintáztatási ismeretségét a bűbajos Szítával, kellő helyen szötte be vagy pótolta utólag, egyebeket pedig, mint például házasságának keserű tapasztalatait, csak szomorúan sejtette, és gyengéd tapintatossággal éppen csak érintette - nem annyira, hogy önmagát kímélje, hisz most már övéi voltak a deli karok, amelyek Szítát hintáztatták, és az Övé az élettest, amelyről a nő az ő hajdani karjaiban álmódott, hanem inkább Szítára való tekintettel járt el így, mert annak mindez nem lehetett kellemes, miért is az elbeszélés tartama alatt fejecskéjét hímzett kendőjébe rejtette.

Az erős Srídáman, hála fejének, tehetséges, művészi elbeszélőnek bizonyult. Még Szítá és Nanda is, akik pedig már mindent pontosan ismertek, saját történetüket, bármily szörnyű is volt, szívesen hallották még egyszer az ő szájából, és feltehető, hogy Kámadamanát, bár nem árult el semmit érzéseiből, szintén lekötötte az elbeszélés. Miután a tudósító elmondta a saját és Nanda szörnyű tettét s azt is, hogyan kegyelmezett meg az istennő Szítának, továbbá Szítá megbocsátható balfogását a helyreállítás műveleténél, előadása végére ért, és feltette a kérdést:

- Hát így történt - mondotta -, a férj feje a barát testét, a férj teste pedig a barát fejét kapta. Légy oly jó, szent Kámadamana, s ítélkezz a mi zürzavaros állapotunkról bölcsességed jogán! Döntésedet kötelezőnek fogadjuk el, és aszerint fogunk berendezkedni, mert mi magunk nem találunk megoldást. Kié tehát ez a körös-körül szépséges nő, és ki légyen jogszerűen a férje?

- Igen, ezt mondd meg nekünk, kívánságok legyőzője! - kiáltotta Nanda is, hangsúlyozott bizakodással, míg Szítá csak gyorsan lehúzta a kendőt a fejről, hogy lótuszszemét feszült várakozással Kámadamanára szögezzé.

Az aszkéta most szétválasztott ujjait és lábujjait összetette, és mélyen felsóhajtott. Aztán fogta seprűjét, egy kis helyecskéről a földön elseperte a sérülékeny teremtményeket, majd leült oda vendégei mellé.

- Nna - lélegzett fel a szent. - Jó alakok vagytok, mondhatom. El voltam készülve ugyan egy életpárás történetre, de a tieteknek minden tapintható pórusából csak úgy dől a gőz, és nyáron négy tüzem közt bizony elviselhetőbb a tartózkodás, mint ennek a történetnek a kigőzölgésében. Ha nem volnék hamuval kendőzve, észrevehetnétek a vörös forróságot, melyet ez az elbeszélés illendően aszott arcomon, vagyis jobban mondva a csontjaimon kigyullasztott, miközben aszketikusan hallgattam. Ah, gyermekeim, gyermekeim! Mint az ökör, mely bekötött szemmel forgatja az olajmalmot, úgy keringtek ti a folyvást születő lét kereke körül, és amellet még nyögtök is a buzgalomtól, mert a szenvedélyek hat molnárlegénye tüzei vonagló hústokat. Hát kell ez a szemezés, ez a nyelvezés, ez a nyálazás, mikor a kéjvágytól rogyanó térdelkek bámuljátok a szemfényvesztő jelenséget? Hát igen, hát igen, tudom én, miről van szó! A szerelmes test, mit keserű gyönyör harmatosít, ingó tagok, miket olajos bőrnek selyme borít, a vállak ívelt kupolája, mi csupa kellem és báj, szaglászó orr és vonagló, tévelygő száj, nyugtalan, remegő kezek, forrók és lágyak, ruganyos hát, lélegző has, szép csípő és ágyék - s mindettől dühödten, lázongva égve, a szerelmi szerszám a tikkasztó szennyes éjbe, mit mutatnak egymásnak remegő borzadásba, s örvénylik vele egymást hetedik mennyországba - és ez és az, s még mi minden... ó!... tudom én, tudom én, miről van szó...

- De hisz mindezt már magunk is tudjuk és magunktól, nagy Kámadamana - mondta Nanda, némi elfojtott türelmetlenséggel. - Nem lennél szíves rátérni az ítéletre, és felvilágosítani minket arról, hogy ki a Szítá férje, hadd tudjuk meg végre, mihez tartsuk magunkat.

- Az ítélet - felelt a szent - úgyszólván már meg is hozatott. Kézenfekvő dolog, és csodálkozom, hogy olyan járatlanok vagytok a rendben és a jogban, hogy döntőbíróra van szükségetek egy ilyen világos és saját magát eldöntő ügyben. A csalétek természetesen annak a felesége,

aki a barát fejét hordja a vállán. Mert az esküvőnél a jobb kezét nyújtják a menyasszonynak, az pedig a törzshöz tartozik, és az a baráté.

Örömkialtással pattant Nanda finom lábára, miközben Szítá és Sridáman lehajtott fejjel, csendesen ülve maradtak.

- De ez csak előljáró tétel - folytatta Kámadamana emelt hangon -, aztán jön a zárótétel, amely felhág rája, túlharsonázza és az igazsággal megkoronázza. Kérlek szépen, várjatok egy kicsit.

Azzal felkelt, és a fabarlangjához ment, valami durva ruhadarabot, vékony fakéregből készült kötényt hozott ki, és befedte vele meztelenségét.

Majd így szólt:

*Az a nő ura, ki a férjnek fejét hordja,
Hibát követ el, ki ezt kétségbe vonja,
Mert miként a nő az öröm és a dal forrása,
Úgy a fej a tagok büszke koronája.*

Most Szítá és Sridáman emelheték fel fejüket, és nézhetek boldogan egymásra. Nanda, aki már annyira örült, félhangon megjegyezte:

- De hisz az imént egész másképp mondtad!

- Az marad érvényben, amit utoljára mondtam - felelte Kámadamana.

Így hát megkapták a kívánt ítéletet, és a megfinomult Nanda zúgolódhatott ellene legkevésbé, mert hisz ő maga vetette fel a gondolatot, hogy kérjék fel a szentet döntőbírónak - teljesen eltekintve a kifogástalanul gáláns megokolástól, mellyel a nagy bölcs ítéletét indokolta.

Mindhárman meghajtották magukat Kámadamana előtt, és távoztak otthonából. De mikor hallgatagon újra megtettek egy darab utat az esőtől friss, zöld Dankaka erdőben, Nanda megállott, és elbúcsúzott társaitól.

- Minden jót - mondta. - Én most megyek az utamra. Keresek egy teljesen elhagyott, magányos helyet, és az erdő remetéje leszek, ahogy már régebben terveztem. Különben is úgy érzem, ha jelenlegi megtestesülésemben világi életet élnék, kissé kár volna értem.

A másik kettő nem rosszhallhatta elhatározását; könnyed sajnálkozással egyetértettek vele, és barátságosak voltak a távozó iránt, ahogy olyasvalakivel bánunk, aki a rövidebbet húzta. Sridáman bátorítóan megveregette jól ismert vállát, és a régi ragaszkodásból és olyan gondoskodásból kifolyólag, melyet ritkán tanúsítunk másvalaki irányában, azt tanácsolta neki, ne tegye ki testét túlságos sanyargatásnak, ne egyék túl sok gumót, mert hiszen tudja, hogy ilyen egyoldalú táplálkozás nem tesz jót neki.

- Bízd csak rám - felelte Nanda elutasítóan, és amikor Szítá is vigasztaló szavakkal akarta megajándékozni, csak rázta keserűen és szomorúan kecskeorrú fejét.

- Ne vedd nagyon a szívedre - mondta Szítá -, és gondold meg, hogy alapjában nem sok híja, és te magad lettél volna az, aki most a házassági örömelek ágyát meg fogja osztani velem törvényes éjszakákban! Légy meggyőződve, hogy a legédesebb gyöngédséggel fogom elborítani tetőtől talpig azt, ami a tied volt, és meg fogom hálálni neki azt az örömet kézzel és szájjal olyan válogatott módon, ahogy csak az örök Anya megtanít rá!

- Mit érek vele? - felelte konokul Nanda. Sőt, amikor azt súgta neki: „Némelykor a fejedet is hozzá fogom álmodni”, még akkor sem engedett fel, és újra csak azt mondta szomorúan és makacsul: - Azzal sem érek semmit.

Így vált el Nanda a másik kettőtől. De Szítá még egyszer megfordult utána, visszaszaladt hozzá és megölelte.

- Isten veled - mondta. - Mégis az első férjem voltál, aki felébresztett és megtanított a gyönyörre, már amennyire ismerem a gyönyört, és bárhogya is beszéljen és bármit is mondjon asszonyról és férjről az az aszott szent, a magzatocská szíve alatt mégis tőled való.

11

Aztán visszafutott a derék testű Sridámanhoz.

Szítá és Sridáman az érzéki gyönyör teljes élvezetében töltötték most idejüket lakóhelyükön, a Tehenek Jólétén, és semmiféle árnyék sem homályosította el egyelőre boldogságuk felhőtlen egét. Azt az „egyelőre” szócskát, mely ugyan könnyű, sejtelmes homályként surran csak el a fény fölött, mi tettük hozzá, akik a történeten kívül állunk, és csak elmondjuk; azok számára, akik benne éltek, és akiknek valóban története volt, nem létezett az „egyelőre”, hanem csak a boldogságuk, mely rendkívülinek volt mondható.

Valóban olyan boldogság volt ez, amilyen alig fordul elő a földön, hanem csak a paradicsomhoz illik. Az átlagos földi boldogság, a kívánságok teljesülése, mely az emberi lények nagy tömegének a rend és a törvény, a vallás és az erkölcsi kényszer keretei közt osztályrészül jut, korlátolt és mérsékelt, minden oldalról tilalmak és az elkerülhetetlen lemondás határolják körül. Megalkuvás, visszavonulás és nélkülözés az emberek sorsa. Vágyaink határtalanok, teljesülésük szűken korlátozott, és a lelkendező „hátha mégis” reményével úton-útfélen szemben áll az élet tilalma, a bronzkemény „nem lehet” és a száraz „érd be ennyivel”. Valami megadatik nekünk, de a legtöbbitől el vagyunk tiltva, és általában pusztán álm marad, hogy ami tiltott, egyszer majd a teljesülés jegyét fogja magán viselni. Igen, paradicsomi álm - mert éppen abban leledzik a paradicsom boldogsága, hogy a tilalmas és a megengedett, melyek itt a földön olyannyira kettéválnak, ott majd eggyé olvadnak, és a szép tilalmas a megengedettnak szellemi koronáját fogja viselni, a megengedett pedig még azonfelül a tilalmak varázsát is. Hogyan is képzelhetné el másképp az ínséget szenvedő ember a paradicsomot?

Épp ezzel a földöntúlinak nevezhető boldogsággal ajándékozta meg a sors szeszélye a hitese szerelmespárt, amely visszatért a Tehenek Jólétére, és ott együtt élvezte a boldogságot mámorosan - egyelőre. Férj és barát kettő volt a felébresztett Szítá számára; most eggyé lettek, és ez szerencsére úgy ment végbe - és másképp nem is történhetett volna -, hogy az, ami a legjobb volt annál a kettőnél, és ami mindegyik egységében a földolog volt, most összetalálkozott, és minden kívánságot teljesítő új egységet alkotott. Éjjel a törvényes nyoszolyán Szítá a barát deli karjaiba simult, és fogadta a gyönyör adományát, amiről ezelőtt a finom férj mellén csukott szemmel csak álmodni tudott, de hálából megcsókolta a bráhmaának unokájának fejét: így a világ legkegyesebben megajándékozott asszonya volt, mert olyan hitvessel bírt, aki, ha szabad így mondanunk, csupa földologból állott.

De milyen boldog és büszke volt az átváltozott Sridáman is! Senki sem aggódhatik, hogy átváltozása, akár atyja, Bhavabhúti, vagy anyja (akinek neve itt elő sem fordul, mert egyáltalán szerény szerepet játszott), akár a bráhmaana kereskedőház valamely más tagja vagy a templomfalú többi lakója netán másnak látta volna, mint felette örvendetesnek. Az a gondolat, hogy testiségének kedvező megváltozásánál esetleg valami rendkívüli, azaz: nem természetes dolog működött volna közre (mintha csak a természetes dolgok volnának rendesek!) - ez a gondolat még inkább felmerülhetett volna, ha a megfelelően átváltozott Nanda még mellette van. De Nanda nem volt látható, erdei remete lett, miként ezt a szándékát már korábban is

kinyilvánította; az ő megváltozását, mely a barátjáéval együtt talán valóban feltűnően hatott volna, senki sem vehette észre, és csak Sridáman volt látható tagjainak barnult megerősödésében és megszépülésében, melyet az emberek nyugodt helyesléssel a házaselet okozta férfias megérésnek tulajdoníthattak, amennyiben ugyan a változás egyáltalában szembeötlő volt. Mert magától értetődik, hogy Szitá ura tovább is feje törvényei szerint öltözködött, nem járt Nanda ölkendőjével, kargyűrűivel és kögyöngy ékszerével, hanem úgy, mint ezelőtt, bő redőjű nadrágkötényben és gyapotszövetből készült ingkabátban jelent meg, ahogy mindig is öltözködni szokott. De a legnagyobb hatása mégiscsak a fej döntő és minden kétséget kizáró jelentőségének volt, mely az ember egyéniségét mindenki számára meghatározza. Próbáljátok csak meg, és léptessetek be az ajtón egy fivért, fiút vagy polgártársat közismert fejével a vállán. Vajon még ha megjelenése más tekintetben el is térne a megszokottól, felmerülhetne-e a legcsekélyebb kétely is aziránt, hogy ez az egyén valóban az illető testvér, fiú vagy polgártárs!

Mi mindenekelőtt Szitá hitvestársi boldogságát magasztaltuk, aminthogy Sridáman is átváltozása után mindjárt azt a gondolatot helyezte mindenek fölébe, hogy milyen előnyök származhatnak hitese kedvesére nézve az új állapotból. De az ő boldogsága, magától értetődik, teljesen megfelelt a Szitáénak, és éppúgy paradicsomi jellegű volt, mint amaz.

Nem kérhetjük a hallgatót eléggé arra, hogy képzelje magát egy olyan szerető összehasonlíthatatlan helyzetébe, aki mélységes csüggedésben elfordult kedvesétől, mert látnia kellett, hogy az más ölelésére vágyik, és most saját maga azt nyújthatja neki, amit oly halálosan kívánt. Ha figyelmünket Sridáman boldogsága felé fordítjuk, szinte hajlandók volnánk ezt a boldogságot még a Szitáé fölé helyezni. A szerelem, melyet Sridáman Szumantra aranyszínű leánya iránt érzett, miután ájtatos fürdőjében megleste, ez az annyira tüzesen komoly szerelem, hogy nála - és Nanda népies vidulására - halálos betegség alakját öltötte, és arra a meggyőződésre bírta, hogy bele kell pusztulnia - ez a heves, szenvedő és alapjában gyengéd megrendültség, melyet egy elbájoló, de azért mindig a személyi méltóságot megillető tisztelettel szemlélt kép idézett elő, szóval ez az érzéki szépség és szellem egyesüléséből született lelkesedés, magától értetődik, Sridáman egész egyéniségének ügye volt, de főleg mégiscsak az ő brámana fejének, a Beszéd istennőtől képzelőtehetséggel és a gondolat buzgóságával megáldott fejének ügye, melyhez ennek függeléke, a szelíd test, amint a házasságban nyilván kitűnt, nem társult teljesen méltó módon. De most nyomatékosan arra kéretik fel a hallgató, hogy érezze át az egyén boldogságát és elégtételét, akinek a tüzesen finom és mélyen komoly főhöz vidám, népies és együgyű erővel felruházott test adatott, úgy megalkotott test, hogy az a fej szellemi szenvedélyéért teljesen és tökéletesen helyt tudjon állni! Hiú kísérlet volna, ha valaki a paradicsom gyönyörét, teszem az istenek „Öröm” nevű ligetében folyó életet másképp akarná elgondolni, mint a tökéletesség képében.

Még a zavaró „egyelőre”, mely odafenn persze nem fordult elő, még az sem jelent különbséget az itt és ott között, mert hiszen nem az élvező, hanem csak az elbeszélő öntudatához tartozik, és így csak tárgyi, nem pedig személyi tekintetben homályosítja el a boldogságot. És mégis meg kell mondani, hogy nemsokára, nagyon korán, belopózott személyes térre is, sőt már kezdettől fogva itt is játszani kezdte földi korlátozó és megszorító, a paradicsomi feltétlenségtől eltérő szerepét. Meg kell mondani azt, hogy a szép csípőjű Szitá eltévesztette a dolgát, mikor az istennő kegyes parancsát oly módon hajtotta végre, amint vele megesett - tévedett, nemcsak annyiban, hogy ama parancsot vak sietségből, hanem annyiban is, hogy talán nem is kizárólag csak sietségből hajtotta végre, úgy, ahogy tette. Ez a mondat jól megfontolt és jól értendő meg.

Májá világfenntartó varázsa, az elvakultság, a csalás, a képzelődés alapélettörvénye, amely minden lényt hatalmában tart, sehol sem jelentkezik erősebben és csalafintább módon, mint a szerelmi vágyban, az egyének benső egymást-kívánásában, amely valóságban teljes foglalata és példázó mintája minden függésnek, elfogultságnak és kötöttségnek, minden, az életet folyvást megújító és folytatására csábító önámító tévedésnek. Nemhiába nevezik a Gyönyört a Szerelem isten ravasz házastársának, nemhiába hívják ezt az istennőt a „Májával Felruházott”-nak; mert ő az, aki a tüneményeket ingerlökké és kívánatosakká teszi, vagy jobban mondva, ilyeneknek láttatja: aminthogy magában a „tünemény” szóban a pusztá látszat értelmi eleme már bennfoglaltatik, és ez viszont szorosán összefügg a csillogás és szépség fogalmával. Gyönyör, az isteni szemfényvesztő volt az, aki Durgá fürdőjében az ifjakkal s kiváltképpen a lelkesedni kész Sridámannel oly csillogóan szépnek, oly tiszteletet parancsolóan imádandónak láttatta Szítá testét. De csak szem előtt kell tartani, hogy milyen boldog és hálás volt a két barát, amikor a fürdőző leány oldalra fordította fejcskáját, és ők észrevették, hogy az orrocška, a száj, a szemöldök és a szem is bájos, és hogy az édes alakot nem fosztja meg értékétől és jelentőségétől egy netán csúnya arc - csak erre kell visszagondolni, hogy megértsük, mennyire örültje az ember elsősorban nem is annak, amire vágyódik, hanem magának a vágnak; hogy nem józanodásra, hanem mámorra és vágyra törekszik, és semmitől sem fél jobban, mint attól, hogy várakozásában, azaz áhított megcsalásában csalódhatnék.

De most figyeljete, hogy a fiatal emberek aggódó kívánsága: „jaj, bárcsak csinos volna a meglepett leány pofácskája is!” - mennyire bizonyítja a testnek Májá-értelemben és Májá-érték szerint való függését a fejtől, melyhez tartozik! Joggal nyilvánította Kámadamana, a vágyak legyőzője, a fejet a testrészek legkülönbjének, és joggal alapította erre döntését. Mert a fej valóban döntő fontossággal bír a test jelenségére és szerelmi értékére nézve is, és keveset mondunk, ha azt mondjuk, hogy más a test, ha egy más fejjel van összekapcsolva; változzék meg az arcnak csak egyetlen kifejező ráncocskája, és az egész már nem az, ami volt. Itt volt a tévedés, a tévedés Szítá tévedésében. Boldog volt, hogy elkövette: mert paradicsomi boldogságnak tűnt fel neki, és talán már előre is, hogy a barát testét a hitvesi fej jegyében fogja bírni, de nem gondolt előre arra, és boldogságában egyelőre nem is akarta magának bevallani, hogy a Nanda-test, ha egységet alkot a keskeny orrú Sridáman-fejjel, szelíd tekintetű szemével és enyhe, legyező alakú szakállával, már nem ugyanaz többé, már nem Nanda vidám teste, hanem más test.

Más volt azonnal és az első perctől kezdve a hozzá tartozó Májá szerint. De nemcsak az istennőről van itt szó. Mert idővel - azt az időt értjük itt, melyet Szítá és Sridáman az érzéki boldogság teljes élvezetében, hasonlíthatatlan szerelmi örömeikben töltött el - a kívánt és megkapott test (ha ugyan Nanda testét Sridáman fejével még a barát testeként jelölhetjük, mivel most tulajdonképpen a távoli hitvesi test lett a barát testévé), idővel tehát, és nem is olyan hosszú idő alatt, a nagyra becsült hitvesi fejjel koronázott Nanda-test magában véve és minden Májától eltekintve is mássá lett azáltal, hogy a fej befolyása alatt és annak törvényei szerint hitvesszerűvé vált.

Ez általában a házasságok sorsa és műve: Szítá bánatos tapasztalata ebben a tekintetben nem különbözött más asszonyokétól, akik hasonlóképpen rövid idő múlva a kényelmes férjben nem ismerik fel az acélos, tüzes ifjút, aki megkérte a kezüket. De ez a szokványosan emberi dolog itt még különös hangsúlyt és indoklást nyert.

A Sridáman-fej lényeges befolyása, mely már abban is mutatkozott, hogy Szítá ura új testét úgy öltöztette, mint az előbbit, nem pedig Nanda-stílusban - ez a befolyás megnyilvánult abban is, hogy Sridáman nem akarta pórúsait mustármagolajjal átítatni, ahogy azt Nanda mindig tette, mert a feje semmiképpen sem tűrte ezt a szagot saját magán; kerülte tehát ezt a

kozmetikumot, ami mindjárt bizonyos csalódást jelentett Szítának. Sőt, némi csalódás volt számára talán még az is, hogy Sridáman testtartását, mikor a földön ült, szinte felesleges említeni, nem a teste, hanem a feje határozta meg, és így elutasította a népies guggolást, melyet Nanda megszokott, és oldalt fordulva ült. De mindezek csak a kezdet apróságai voltak.

Sridáman, a bráhmaának unokája a Nanda-testben is megmaradt annak, aki volt, és tovább is úgy élt, miként eddig. Nem volt sem kovács, sem pásztor, hanem vanidzsa és egy vanidzsa fia, aki segített atyjának tisztas kereskedésében, melynek önálló vezetését, nemzójének fokozódó ellankadása folytán csakhamar maga vette át. Nem forgatta a súlyos kalapácsot, és nem legeltette a nyáját a Tarkacsúcs-hegyen, hanem vásárolt mullt, kámfort, selymet, gyapjúszövetet és építőfát, rizszúzókat és csiholófákat is, ellátta velük a Tehenek Jóléte lakosait, és közben-közben a védákat olvasta. Nincs tehát abban semmi csodálnivaló, bármily csodálatos is egyébként az egész történet, hogy Nanda karjai Sridámanon csakhamar elgyengültek, és vékonyabbak lettek, melle megkeskenyedett, elpetyhüdt, és a hasacsára újra némi háj rakódott, szóval hogy az új Sridáman egyre hitveszerűbb lett. Még a Szerencseborjú fürtje is kihullott, nem egészen, de meggyérült, úgyhogy alig volt már Krisna-jelnek felismerhető: felesége, Szítá, bánatosan állapította meg ezt. De nem tagadhatjuk, hogy a valóságos és nem csupán Májászérű átalakulással, melyhez még a bőrnek világosabbá vált színárnyalatára is kiterjedő finomodás, és ha úgy tetszik, nemesedés is társult, a szónak részben bráhmaiai, részben kereskedői értelmében - mert kisebb lett a keze és a lába, finomabb a térde és bokája, és mindent egybevéve: a vidám baráti test, mely az előbbi összefüggésben a földolog volt, most szelíd tartozéka és függeléke lett egy olyan fejnek, melynek nemes impulzusaiért csakhamar nem tudott és nem akart már paradicsomi tökéletességgel helytállni, és csak bizonyos tunyasággal vett részt bennük.

Ezek voltak hát Szítá és Sridáman házasesetének tapasztalatai a mézesheteknek kétségkívül páratlan örömei után. E tapasztalatok nem voltak olyan messzemenőek, hogy teszem, a Nanda-test most igazán és teljesen Sridáman testévé változott volna, azt már nem. Ez a történet nem túloz, sőt inkább hangsúlyozza a testi átváltozás feltételes voltát, és hogy arra korlátozódik, ami valóban félreismerhetetlen. A történet így meg akarja értetni, hogy a fej és a tagok kölcsönhatásáról van szó, és az én- és enyémérzésről határozó Sridáman-fej is alá volt vetve a hasonulásnak, melyet a természetes észjárás a fej és a test nedveinek összefüggéséből, a lényegszemlélet azonban magasabb összefüggésből magyarázhat meg.

Van szellemi szépség, és van olyan, mely az érzékekhez szól. Egyes emberek azonban a szépséget teljesen az érzéki világ területére utalják, és elvileg különválasztják a szellemtől, úgyhogy eszerint a világ ellentétesen szellemre és szépségre hasadna. Ezen alapszik a védák őstanítása: „Csak kétféle üdvösség van minden világokban: az, melyet a test örömei nyújtanak, és az, melyet a szellem megváltó nyugalma nyújt.” Ebből az üdvtanból már kitűnik, hogy a szellem a szépségnek távolról sem olyan ellentéte, mint a rútság, és hogy csak feltételesen vág egybe ezzel. A szellem nem egyértelmű a rútsággal, vagy legalábbis nem szükségképpen az, mert megszépülhet a szépség felismerése és szeretete által, mely mint szellemi szépség nyilvánul meg, és azért nem reménytelen szerelem, mivel a különböző dolgok vonzódási törvénye alapján a szépség is törekszik a szellem felé, csodálja, és hódolatát örömmel fogadja. Nincs az úgy elrendelve ezen a világon, hogy a szellem csak a szellemet, a szépség csak a szépséget szerethesse. Hanem a kettő közötti ellentét oly világossággal, mely épp annyira szellemi, mint szép, azt mutatja, hogy a világ célja a szellem és a szépség egyesülése, azaz a tökéletes és többé már nem kettéhasadt üdvösség. Jelen történetünk csak azt példázza, hogy milyen bajok és kudarcok közt törekszenek az emberek a végcél felé.

Srídáman, Bhavabhúti fia, tévedésből egy nemes fejhez, azaz olyan fejhez, melyben a szépség szeretete lakozott, szép, deli testet kapott; mivel pedig szellemmel rendelkezett, mindjárt úgy érezte, mintha valami szomorúság is volna abban, hogy ami idegen volt számára, most az övé lett, és már nem tárgya a csodálatnak - más szóval, hogy most ő maga volt az, ami után vágyódott. Ez a szomorúság, sajnos, azokban a változásokban érvényesült, melyeknek az új testtel való összefüggésében a feje is alá volt vetve, hiszen e változások olyan fejen mennek végbe, mely a szépség birtoklása által a szépség iránt való szeretetet és ezzel a szellemi szépséget többé-kevésbé elveszítette.

Nyílt kérdés marad, vajon nem így történt volna-e minden esetben, még a testi csere nélkül is, csupán a szép Szítá hitvesi bírálata alapján: hiszen már rámutattunk arra, hogy mennyiben tekinthető általánosnak ez a sors, melyet ebben az esetben a különös körülmények csak még jobban kiéleztek. Mindenesetre érdekes lesz a természet tárgyilagos szemlélője számára megfigyelni azt, ami a szép Szítá számára csak fájdalmas és kijózanító volt: hogy férjének egykor oly finom és keskeny ajka hogyan lett egyre teltebb, sőt hogyan fordult kifelé, és közeledett mindinkább a duzzadsághoz; hogyan húsosodott egyre hajdan késpenge vékonyságú orra, sőt árult el tagadhatatlan törekvést a kecskeszerű hajlásra, és hogyan vette fel szeme bizonyos együgyű vidámság kifejezését. Végeredményben egy kifinomodott Nanda-testtel és eldurvult Srídáman-fejjel bíró Srídáman volt; nem ért sokat az egész. Ezért is, és pedig főleg ezért fordul az előadó a hallgatók megértéséhez Szítá érzései tekintetében, mert öneki a férjénél megfigyelt változásokból szükségszerűen megfelelő változásokra kellett következtetnie, melyek közben a távoli barát személyén alighanem szintén végbementek.

Ha Szítá a hitvesi testre gondolt, melyet a nem is éppen túlradóan boldog, de azért mégis szent és érzékeket ébresztő nászéjszakán átölelt, és többé már nem, vagy ha úgy tetszik, még mindig nem bírt, mivel az most a baráti test volt, ha erre a testre gondolt, nem kételkedett abban, hogy a Nanda-testhez tartozó Májá most amarra alakult át, és nem volt kétes számára, hogy hol található meg most a Szerencseborjú nevű szőrfürt. Teljes határozottsággal tételezte fel azt is, hogy a hitvesi testet koronázó húséges baráti fejnek most olyan változás jutott részül, mely a hitvesi fejjel megkoronázott baráti testnek felelt meg; és éppen ez az elképzelés izgatta őt mélységesen, és lassacskán nem hagyott nyugtot neki sem nappal, sem éjjel, sőt még hites urának nem nagyon izmos karjai közt sem. Előtte lebegett a magányban megszépült hitvesi test, amint összefüggésben a szegény kifinomodott baráti fejjel, szellemi módon szenved, mert el van választva tőle, és nőttön-nőtt vágyódó szánalma a távoli férfi iránt, úgyhogy Srídáman hitvesi ölelése közben becsukta a szemét és a kézben elsápadt a bánattól.

12

Mikor elérkezett az ideje, Szítá megszülte Srídámannak kis magzatját, egy fiúcskát, akinek a Szamádhi, azaz Áhítat nevet adták. Egy tehénfarkot lóbáltak meg az újszülött felett, hogy elúzzék tőle a szerencsétlenséget, és tehéntrágyát tettek a fejére, hasonló célból - mindent úgy, ahogy kellett. A szülők (ha ugyan ez a szó teljesen helyénvaló) nagyon örültek, mert a fiú nem volt se sápadt, se vak. Az igaz, hogy bőre nagyon világos volt, ami alighanem anyai ksatrija-vagy harcosvérből való származásával függött össze, azonkívül pedig, amint idővel kitűnt, igen rövidlátó is volt. Ily módon teljesülnek régi jóslások és népi hiedelmek, hozzávetőlegesen és kissé elmosódottan; lehet mondani, hogy beváltak, de tagadni is lehet.

Rövidlátó lévén, Szamádhit később Andhakának, azaz vaksinak is nevezték, és ez a név idővel kiszorította az elsőt. De ez a tulajdonság gazellaszemének enyhe elbájoló fényt kölcsönzött, úgyhogy még szebb volt, mint Szítá szeme, melyhez egyébként hasonlított, aminthogy a

fiú a két apa egyikéhez sem volt hasonlatos, hanem határozottan az anyjára ütött; lévén az különben is származásának világos és egyértelmű része; a gyermek megtestesülésénél nyilván reá volt utalva. Ennek folytán rendkívül csinos volt, és mihelyt a bepiszkított pelenkák görbe lábú korszaka elmúlt, és ki tudott egyenesedni, kiderült, hogy tökéletesen arányos és erőteljes a testalkata. Sridáman úgy szerette, mint tulajdon húsát és vérét, és lelkében a lemondás hajlama jelentkezett, szerette volna életét a fiának átengedni, hogy csak benne éljen.

Miközben Szamádhi-Andhaka anyja mellén és függő bölcsőjében oly bájosan kifejlődött, Sridáman fejre és testre nézve a leírt módon átalakult, és egész személye oly hitvesszerűvé lett, hogy Szítá már nem tudta elviselni, és szánalma a távoli barát iránt, kibén fiacskája apját látta, teljesen eltöltötte szívét. A vágy, hogy viszontlássa átváltozásában, s hogy megmutassa neki bájos magzatocskáját, örüljön ő is neki, végleg elhatalmasodott rajta, de a hitvesi fejnek nem mert szólni erről. Úgyhogy midőn Szamádhi betöltötte negyedik életévét, és már többnyire Andhakának hívták, és ha csak tipegve is, mégis már járni tudott, Sridáman pedig éppen üzleti úton volt, Szítá elhatározta, hogy megszökik, török-szakad, felkutatja Nandát, a remetét, és megvigasztalja.

Egy tavaszi reggelen, hajnal előtt, mikor még csillagok fénylettek az égbolton, felvette úti cipőjét, egyik kezébe hosszú botot fogott, a másikkal pedig fiacskáját fogta kézen, kire feladta gyolcsingecskejét, és egy tarisznya elemózsiával a hátán, gyermekével észrevétlenül, a jó szerencsére bízva magát, elhagyta a házat és a falut.

A bátorság, mellyel ennek az utazásnak fáradalmaival és veszélyeivel állta, bizonyítja, hogy milyen sürgető volt a vágya. Harcosi vére, bármily híg volt is már ereiben, szintén segítségére lehetett vállalkozásában, de bizonyosan segítette a szépsége és a fiáé is, mert mindenki öröme támogatta tanáccsal és cselekedettel a szép zarándoknőt és csillogó szemű kísérőjét. Az embereknek azt mondta, hogy a gyermek apját keresi, a férjét, aki ellenállhatatlanul vágyván a lényegszemléletre, erdei remete lett, és akihez most el akarja vezetni a fiát, hogy tanítsa és áldja meg; az emberek ezért is jóindulatúak, tiszteletteljesek és előzékenyek voltak iránta. A fálvakban és a tanyákon tejet kapott a fiacskája számára, és majdnem mindig éjjeli szállást is kettőjüknek csűrökben vagy a mezei tűzhelyek földlócáin. A juta- vagy rizstermesztéssel foglalkozó parasztok gyakran felvették kordélyukra, és jó darabig magukkal vitték és ha nem adódott alkalom ilyen utazásra, Szítá, gyermekét kezén fogva, csüggedés nélkül haladt botjával az országút porában; Andhaka két lépést tett, míg anyja egyet, és fénylő szemével az útnak csak egészen kis darabját látta maga előtt, anyja azonban messze kilátott a távolba, ahová vándorolnia kellett, és szeme előtt biztosan ott lebegett résztvevő vágyának úticélja.

Így érte el a Dankaka erdőt, mert sejtette, hogy barátja ott találta meg a kívánt magányt. De mikor odajutott, megtudta a szentektől, kiknél kérdezősködött, hogy Nanda nincs ott. Sokan csak ezt tudták, vagy csak ezt akarták neki megmondani, de néhány remete felesége, akik csókolgatták és etették a kis Szamádhit, jó szívvel még egyebet is tudattak vele, azt ugyanis, hogy hol van, akit keres. Mert a visszavonultak világa is csak olyan világ, mint a másik; aki hozzá tartozik, az járatos benne, sokat pletykálnak itt is, megszólják egymást, féltékenykednek, kíváncsiskodnak, túl akarnak tenni egymáson, és az egyik remete igenis jól tudja, hol lakik a másik, és mit művel. Így hát azok a jó asszonyok Szítának el tudták árulni, hogy Nanda remete a Gómati vagy Tehénfolyó közelében telepedett meg, hétnapi járásnyira délnyugati irányban innen, igazi derűs helyen, mindenféle fával, virággal és kúszónövényekkel, állatokkal és madárdallal teli vidéken - a folyó partján pedig bőven teremnek gyökerek, gumók és gyümölcsök. Mindent összevéve Nanda, véleményük szerint, visszavonulására talán kissé túlságosan derűs helyet választott ahhoz, hogy a szigorú remeték aszkézisét egész komolyan vehesse, tekintettel arra is, hogy fürdésen és hallgatáson kívül lényeges rendszabályokat nem

követ, túrhetően táplálkozik erdei gyümölcszel, az esős évszakban vadon termő rizzsel, sőt néha sült madarakkal is - csakhogy éppen egy szomorú és csalódott ember szemlélődő életét éli. Ami pedig a hozzá vezető utat illeti, az nem is különösebben fáradságos vagy megközelíthetetlen, kivéve a Rablók Szorosát, a Tigrisbarlangot és a Kígyóvölgyet, ahol valóban vigyázni kell az embernek, és helyén legyen szíve, mikor ott elhalad.

Miután így kioktatták, Szítá elbúcsúzott a Dankaka erdő derék asszonyaitól, és eltelve újra-éledt reménnyel, szokott módján folytatta az utazását. Szerencsésen tette meg az utat napról napra, és talán Káma, a szerelem istene, és Sári-Laksmi, a boldogság istennője együtt őrizték lépéseit. Zaklatás nélkül haladt át a Rablószeroron, barátságos pásztorok útba igazították, hogyan kerülje ki a Tigrisbarlangot, és a viperák völgyében, mely kikerülhetetlen volt, a kis Szamádhi-Andhakát az egész időn át karon vitte.

De mikor a Tehénfolyóhoz érkezett, újra kezén vezette, és másik kezével vándorbotjára támaszkodott. Harmatosan csillogó reggel volt, amikor odaért. Egy darabig a virágos part mentén haladt, aztán, ahogy megtanították, befordult a rétre egy erdősáv felé, amely mögött épp most emelkedett fel a nap, és az erdő az asóka és a kimsukafa virágaitól úgy ragyogott, mint a tűz. Szítá szeme káprázott a reggeli fényben, de mikor ernyőként föléje emelte a tenyerét, az erdőszélen egy szalmával és fakéreggel fedett kunyhót pillantott meg, mögötte pedig egy ifjút faháncsból készült ruhában, füvekkel övezve, aki baltával valamit javított a kunyhón. És amikor még jobban közeledett, látta, hogy karjai erősek, akárcsak azok, melyek egyszer a nap felé hintáztatták, de azt is látta, hogy amellet az orra egyáltalán nem nevezhető kecskeszerűnek, hanem igen nemes vonalban hajlik enyhén duzzadt ajka fölé.

- Nanda! - kiáltotta, és szíve csak úgy remegett örömeiben. Mert az ifjú olyannak tetszett neki, mint Krisna, akiben áradva buzognak az erős szeretet nedvei. - Nanda, ide nézz, Szítá jött el hozzá!

Ekkor az ifjú elejtette baltáját, elébe futott, és ott volt a mellén a Szerencseborjú-fürt. Száz üdvözlő és szerelmes szóval szólította, mert nagyon vágyott rá mindenestül szívvel és lélekkel.

- Eljöttél végre - mondta -, te holdfény szépségű, te őzszemű, te körös-körül szépséges, aranszínű Szítá, gyönyörű csipőjű feleségem! Hány éjjelen álmodtam rólad, hogy majd eljössz így a kitzsítotthoz, a magánoshoz, hegyen és völgyön át, és most igazán te vagy az, és átvészelted a Rablószerost, a Tigrisdzsungelt és a Kígyóvölgyet, melyeket szándékosan raktam közénk haragomban, hogy így döntött a sors. Ó, milyen nagyszerű asszony vagy te! De mondd, miféle gyerek ez itt?

- Ó a magzatocska, mellyel megajándékoztál az első szent hitvesi éjszakán, mikor még nem voltál Nanda.

- Első éjszaka? Nem lehetett valami különös dolog - mondta Nanda. - És mi a neve?

- Szamádhinak hívják, de mindinkább az Andhaka nevet veszi fel.

- Miért? - kérdezte Nanda.

- Ne hidd, hogy vak! - felelte Szítá. - Oly kevés az, ahogy sápadtnak se lehetne mondani fehér bőre miatt. De valóban nagyon rövidlátó, három lépésre se lát el.

- Annak megvan az előnye - mondta Nanda. És leültették a kisfiút kissé távol a kunyhótól a friss fűbe, virágot és diót adtak neki, hogy játsszon vele. Így el volt foglalva, és amit ők maguk játszottak, a mangóvirágok illatában, mely tavasszal növeli a szerelmi kedvet, miközben a kókimadár trillázott a fák napfűrésztötte sudarában, az kívül esett a gyermek látókörén.

Elmondja továbbá a történet, hogy a szerelmesek hitvesi boldogsága csak egy nap és egy éjjel tartott, mert még nem emelkedett fel a nap a bíborvirágos erdősáv mögül, amelyre Nanda kunyhója támaszkodott, mikor odaérkezett Sridáman, aki elárvult házába visszatérve, mindjárt tudta, hogy hova ment a felesége. A falubeliek, kik félénken jelentették neki Szítá eltűnését, azt várták, hogy haragja fel fog lángolni, mint a tűz, melybe vaját öntenek. De nem úgy történt, csak bólintott lassan, mint aki mindent tud, és nem rohant felesége után dühös bosszúvággyal, hanem haladéktalanul ugyan, de izgatott sietség nélkül elindult Nanda remetesége felé. Mert hogy merre van az, már régen tudta, és csak titkolta Szítá előtt, hogy ne siettesse a végzetet.

Csendesen jött, lehajtott fejjel ült egy jakökrön, a hajnalcsillag világánál leszállt a kunyhó előtt, és nem is zavarta meg odabenn a pár ölelkezését, hanem csak ült és várt, míg a nappal majd szétválasztja őket. Mert féltékenysége nem volt közönséges természetű, amelyet tajtékozva szenvednek el az egyénekké különült lények; ez a féltékenység megtisztult abban a tudatban, hogy saját hajdani teste volt az, mellyel Szítá újra házastársi kapcsolatra lépett, amit éppúgy lehetett a hűség, mint az árulás megnyilvánulásának nevezni. A lényegszemlélet megtanította, hogy alapjában édes mindegy, kivel hált Szítá, a barátjával vagy vele - mivel, ha az egyiknek nem is volt semmi haszna belőle, mindig mindkettőjükkel tette.

Ebből fakadt Sridáman higgadtsága az út közben és nyugalma és türelme, mellyel a kunyhó előtt ülve a napkeltét bevárta. Hogy mindamellert nem volt hajlandó a dolgoknak szabad folyást engedni, megmutatják a történet további fejleményei. Szítá és Nanda az első napsugárnál, mikor a kis Andhaka még aludt, kiléptek a kunyhóból, nyakukban törülköző kendő függött, mert az volt a szándékuk, hogy megfürdenek a közeli folyóban. Megpillantották a barátot és férjet, aki háttal ült nekik, és közeledtükre sem fordult meg - eléje léptek, tiszteletteljesen köszöntötték, és a következők alatt akarataikat teljesen egyesítették az övével, mert szükségesnek ismerték el, amit Sridáman útközben mindhármukra vonatkozólag határozott, hogy zürzavaros helyzetük megoldódjék.

- Sridáman, uram és mélyen tisztelt hitvesi fő! - mondta Szítá, és meghajolt előtte. - Üdvözöllek, és ne hidd, hogy eljöveteled rémületes és nemkívánatos számunkra! Mert ahol kettő közülünk együtt van, ott mindig hiányozni fog a harmadik, így hát bocsássad meg nekem, hogy nem bírtam ki veled, és nagy szánalmam a magányos baráti fejhez vonzott!

- És a hitvesi testhez - jegyezte meg Sridáman. - Megbocsátok neked. És teneked is megbocsátok, Nanda, valamint viszont te is megbocsátasz nekem, hogy a szent döntéséhez ragaszkodtam, és Szítát magamnak tartottam, és csak a saját én- és ényémérzését követtem, a tieddel pedig nem törődtem. Te ugyan éppen úgy cselekedtéél volna, ha a szentnek végső határozata a te javadra szól. Mert ennek az életnek kábulatában és elkülönültségében az a teremtmények sorsa, hogy egymás útjában álljanak, és hiába vágyakoznak a jobbak olyan életre, amelyben az egyik nevetése ne legyen a másik sírása. Túlságosan ragaszkodtam a fejemhez, mely a te testednek örvendhetett. Mert ezekkel a most kissé lesóványodott karokkal hintáztattad Szítát a nap felé, és én újabb elkülönülésünkben azt képzeltem, hogy megadhatok neki mindent, amire vágyott. De a szerelemnek teljesség kell. Azért meg kellett élnem, hogy Szítánk a te fejedhez ragaszkodott, és megszökött a házamból. Ha azt hihetném most, hogy benned, barátom, meg fogja találni állandó boldogságát és a megelégedettséget, mennék utamra, és az apám házát tenném meg vadonnak. De nem hiszem; mert ahogy Szítá a baráti test hitvesi fejétől elkíváncozott a hitvesi test baráti fejéhez, úgy minden bizonytal a szánakozó vágy a baráti test hitvesi fejéhez fogja vonni, és nem lesz nyugta és kielégülése, mert a távoli férj mindig baráttá fog változni, akit szeret, hozzá fogja elvinni Andhaka fiacskánkat,

mert benne látja az apját. Kettőnkkel azonban nem élhet, mert többférjűségről magasabb lények között nem lehet szó. Mondd, Szítá, igazam van abban, amit mondok?

- Fájdalom, úgy van, ahogy szavaid szólnak, uram és barátom - felelte Szítá. - Sajnálkozásom azonban, melyet a „fájdalom” szóval fejezek ki, beszédednek csak egy bizonyos részére vonatkozik, de arra például nem, hogy a többférjűség förtelméről egy olyan asszonynál, amilyen én vagyok, nem lehet szó. Erre nem mondom, hogy fájdalom, hanem büszke vagyok rá, mert atyám, Szumantra részéről, még némi harcosvér folyik ereimben, és az olyan aljasság ellen, amilyen a többférjűség, lázad egész lényem. A test minden gyönyörűségében és zűrzavarában az ember mégis megőrzi a büszkeségét, mint magasabb rendű lény!

- Nem is vártam mást tőled - mondta Srídáman -, és biztosíthatlak, hogy ezzel az érületteddel, mely független női gyengeségedtől, már eleve számítottam megfontolásaimban. Tudniillik: minthogy nem élhetsz kettőnkkel, bizonyos vagyok benne, hogy ez az ifjú, Nanda barátom, kivel fejet cseréltem, vagy ha úgy tetszik, testet, megegyezik velem abban, hogy mi sem élhetünk tovább, és más nem marad hátra számunkra, mint hogy lemondunk csere által létrejött elkülönülésünkről, és lényünket újra egyesítjük a Minden lényével. Mert ott, ahol az egyén oly zűrzavarba került, mint a mi esetünkben, ott a legjobb, ha elolvad az élet lángjában, mint a vajáldozat az áldozati tűzben.

- Teljes joggal számíthatsz rá, Srídáman testvérem, hogy szavaidat helyeslem - mondta Nanda.
- Helyeslésem a legőszintébb. Nem is tudnám, hogy mit kereshetnének még a testben, hisz vágyainkat már mindketten levezekeltük, és pihentünk Szítá mellett: testem örülhetett neki fejed tudatában és a tied az enyém tudatában, amint ő is örült nekem a te fejed jegyében és neked az enyém jegyében. Becsületünk pedig megmentettnek tekinthető, mert én csak a fejedet csaltam meg a testeddel, ami úgyszólván kiegyenlítődik azáltal, hogy Szítá, a szép csípőjű, testemet a fejemmel csalta meg; attól pedig, hogy én, aki egykor a bételtekerceset ajánlottam fel neked barátságunk jeléül, megcsaltalak volna vele, mint test és fej szerint Nanda, attól szerencsére megóvott bennünket Brahma. Mindamellet a dolog becsületesen így nem mehet tovább, mert ahhoz, hogy többférjűségben és asszonyközösségben éljünk, elvégre mégiscsak igen magasrendű emberek vagyunk: Szítá bizonyosan az, és éppoly bizonyosan te is, még az én testemmel is. De még én is, különösen a te testeddel. Azért fenntartás nélkül helyeslem mindazt, amit a beolvadásról mondtál, és felajánlom, hogy ezekkel a vadonban megerősödött karokkal elkészítem a máglyakunyhót. Tudod, hogy egyszer már ajánlkoztam rá. És azt is tudod, hogy mindig el voltam szánva rá, hogy nem éllek túl, és habozás nélkül követtelek a halálba, mikor az istennőnek áldoztad fel magad. Megcsalni pedig csak akkor csaltalak meg, mikor hitvesi testem bizonyos jogot adott rá, és Szítá elhozta nekem a kis Szamádhit, akit test szerint fiamnak kell tekintenem, mikor egyben szívesen és teljes tisztelettel engedem át neked a fej szerint való apaságot.

- Hol van Andhaka? - kérdezte Srídáman.

- A kunyhóban fekszik - felelte Szítá -, és álmában erőt és szépséget gyűjt az életéhez. Ideje, hogy már róla is beszéljünk, mert az ő jövője fontosabb nekünk, mint az a kérdés, hogy miképpen fogunk becsülettel menekülni ebből a zűrzavarból. De mindkét dolog szorosan összefügg egymással, és az ő becsületéről gondoskodunk akkor, ha a mienkről gondoskodunk. Ha egyedül maradnék mellette, amint szeretném, amikor ti az egyetemes létbe visszatértek, akkor mint özvegy gyermeke, nyomorultan, becsületlőtől és barátoktól elhagyatva bolyongana az életen át. Csak hogyha a nemes szatik példáját követem, akik halott férjük testéhez csatlakoztak, és vele mentek a tűzbe, úgyhogy emlékezetükre kőlapokat festettek le, és obeliszkeket emeltek a máglya helyén: csak hogyha Szamádhit veletek együtt hagyom el, akkor fog becsületben élni, és az emberek jóindulatában részesülni. Azért követelem én, Szumantra leánya,

hogy Nanda három ember számára készítse el a tűzkunyhót. Ahogy az élet nyoszolyáját megosztottam veletek, úgy egyesítsen bennünket a halál véres ágya is. Mert voltaképpen már amazon is harmadmagunk voltunk.

- Sohasem vártam mást tőled - szölt Sridáman -, és már eleve számoltam a büszkeséggel és fennköltséggel, melyek a test gyöngesége mellett benned lakoznak. Fiunk nevében köszönöm a szándékokat. De hogy igazában helyreállítsuk a becsületet és büszkeséget a zavarból, melybe a test miatt keveredtünk, vigyáznunk kell nagyon a helyreállítás módjára, és az útközben megérlelődött gondolataim és terveim e tekintetben eltérnek a tieitektől. A halott férjjel a büszke özvegy hamvasztja el magát. Te azonban nem vagy özvegy, amíg egyikünk életben van, és igen kérdéses, hogy vajon özvegygé lennél-e, ha velünk, élőkkel, beülnél a lángkunyhóba, és velünk együtt égnél el. Azért, hogy özvegygé tegyünk, nekünk, Nandának és nekem, meg kell ölnünk magunkat, amit úgy értek: hogy meg kell ölnünk egymást; mert „magunkat” és „egymást” egyaránt megfelelnek a helyes beszédnek, és a mi esetünkben egy és ugyanazt jelentik. Mint szarvasok az ünőért, úgy kell küzdenünk egymással, két karddal, melyekről gondoskodtam, ott függenek a jakökröm hevederén. De nem szabad azért küzdenünk, hogy az egyik győzzön, és elnyerje a szép csípőjű Szítát; azzal semmi sem javulna, mert mindig a halott volna a barát, akiért vágyakozva epedne, és elsápadna a férj karjában. Nem, mindkettőnknek el kell esni, úgy, hogy az egyiket szíven találja a másik kardja - mert csak a kard a másé, de nem a szív. Így jobb lesz, mint hogyha ki-ki kardját saját jelenlegi elkülönülése ellen fordítaná, mert véleményem szerint fejeinknek nincs arra joguk, hogy a hozzájuk kapcsolt testet halálra ítéljék, valamint - gondolom - testeinknek sem volt joguk idegen fejjel élvezni a gyönyört és a hitvesi kéjt. Igaz, hogy nehéz harc lesz, amennyiben mindegyik fejnek és testnek majd vigyáznia kell, nehogy saját magáért és Szítá kizárólagos birtokáért küzdjön, hanem a kettősségre figyelve osszák és fogadják a halálos kardcsapást. De nehezebb, mint levágni saját fejünket, amire pedig mindketten képesek voltunk, ez a kétoldalú öngyilkosság sem lesz.

- Ide a kardokkal! - kiáltotta Nanda. - Kész vagyok erre a harcra, mert így intézhetjük el mi, vetélytársak, a leghelyesebben ezt az ügyet. Igazságos harc ez, mert mikor fejeink testeinket tulajdonukba vették, mindkettőnk karjai körülbelül egyforma erősek lettek, az enyémekek gyöngültek rajtad, a tiedet erősödtek énrajtam. Örömmel tárom eléd szívemet, mert Szítával megcsaltalak, a tiedet pedig keresztül fogom szúrni, nehogy Szítá karjaiban énmiattam sápadozzon, hanem mint kétszeres özvegy, csatlakozzék hozzánk a tűzben.

Mivel Szítá is hozzájárult a dolgoknak ehhez a rendjéhez, mely, mint megjegyezte, a harcos vérenek rokonszenves volt, úgy, hogy nem is akart elbújni a harc elől, hanem szemrebbenés nélkül tanúja akart lenni a kunyhó előtt, melyben Andhaka aludt, azonnal meg is történt a halálos összetűzés, ott, a virágos gyepen, a Tehénfolyó és a pirosan ragyogó erdősáv között - és mindkét ifjú a virágokba bukott, mindegyik a másik szíven találva. Temetésükből pedig nagy ünnep lett, mert az özvegy elégetésének szent eseménye kapcsolódott hozzá. Az emberek ezrével özönlöttek össze a hamvasztás helyén, hogy megfigyeljék, hogyan fogja a kis Szamádhi, más néven Andhaka, mint legközelebbi férfirokon, rövidlátó szemét közel tartva, a fáklyát odaértetni a mangófaból és illatos szantáltuskóból rakott máglyához, melynek hézagjaiba tömött száraz szalmát bőségesen megöntözték olvasztott vajjal, hogy gyorsan és hevesen tüzet fogjon a halálkunyhó, ahol a púposbika-falvi Szítá a férj és a barát között megtalálta a maga helyét. A máglyaház úgy lángolt fel az égre, ahogy még ritkán látták, és ha a szép Szítá egy ideig kiáltozott is volna, mert a tűz, ha még nem halott az ember, borzasztóan fáj, hangját túlharsogta a rikoltó kagylókürtök és a pergő dobok lármája - úgy volt tehát, mintha nem is kiáltott volna. A történet azonban azt meséli, és mi is hinni akarunk neki, hogy hűvösnek érezte a tüzet, mert örült, hogy a szeretett lényekkel egyesülhetett.

Áldozata emlékezetéül egy obeliszket kapott a helyszínen, és ami a hármuk csontjából nem égett el teljesen, azt összegyűjtötték, megöntözték tejjel és mézzel, és egy agyagkorsóba tették, melyet a szent Gangába süllyesztettek.

Magzatocskájuknak pedig, a kis Szamádhinak, kit most már csak Andhakának hívtak, nagyon jól ment a dolga a földön. Híressé tette a tűzünnepe, és mint egy obeliszkes özvegy fia mindenkinek jóindulatát élvezte, melyet fokozódó szépsége a gyengéd szeretetig növelt. Tizenkét éves korában megtestesülésre, bájra és sugárzó erőre nézve egy gandharvához hasonlított, és mellén a Szerencseborjú fürtje kezdett kirajzolódni. Vaksisága nemhogy kárára lett volna, hanem inkább megakadályozta, hogy túlságosan a testben éljen, és fejét a szellemiekre utalta. A hétéves fiút egy védatudós bráhmána vette oltalmába, akinél helyes beszédet, grammatikát, asztronómiát és gondolkodásművészetet tanult, és már húszéves korában Benáresz királyának felolvasója volt. Gyönyörű pálmateraszon ült, finom ruhában, fehér selyem napernyő alatt, és megnyerő hangján a szent és profán írásokból olvasott a fejedelemnek, miközben a könyvet egészen közel tartotta fénylő szeméhez.

-&-